

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ПРОБЛЕМ ВИХОВАННЯ**

На правах рукопису

КОБЗАРЕНКО ЛЮДМИЛА АНАТОЛІЇВНА

УДК 37.015.31:17.022.1:377.8:39

**ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ
ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ**

13.00.07 – теорія і методика виховання

Дисертація на здобуття наукового ступеня
кандидата педагогічних наук

Науковий керівник:
Журба Катерина Олександрівна
кандидат педагогічних наук,
старший науковий співробітник

Київ – 2016

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	12
1.1. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки як науково-педагогічна проблема	12
1.2. Сутність і структура виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.....	43
Висновки до першого розділу	63
РОЗДІЛ 2. ВИЯВЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	66
2.1. Діагностика вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.....	66
2.2. Стан процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів в педагогічних коледжах засобами етнопедагогіки.....	94
Висновки до другого розділу	106
РОЗДІЛ 3. ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ.....	108
3.1. Створення етновиховного середовища педагогічного коледжу	108
3.2. Використання виховного потенціалу навчальних дисциплін педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.....	124
3.3. Організація позааудиторної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки	140
3.4. Аналіз результатів експериментально дослідної роботи.....	154
Висновки до третього розділу.....	174
ЗАГАЛЬНІ ВИСНОВКИ	178

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	183
ДОДАТКИ.....	208

ВСТУП

Актуальність теми. Виховання у молоді морально-ціннісних орієнтацій є пріоритетом українського суспільства, важливим завданням освіти і виховання, що особливо загострюється нині, коли Україна відстоює свій суверенітет і територіальну цілісність, утверджує власні національні інтереси. У зв'язку з цим зростає роль багатомісного досвіду українського народу, традицій етнопедагогіки, на основі яких формується світогляд, життєві цінності молоді. Це актуалізує проблему виховання у неї морально-ціннісних орієнтацій на повагу, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, що вимагає передусім вдосконалення підготовки майбутнього вчительства.

На значущості для сучасних реалій буття людини здобутків етнопедагогіки й уваги до національного коріння наголошено в Конвенції ЮНЕСКО про охорону та заохочення розмаїття форм культурного самовираження, Законах України „Про освіту”, „Про вищу освіту”, „Про культуру”, Національній стратегії розвитку освіти в Україні на 2012–2021 роки, Програмі патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, Програмі „Українська родина”.

Проблема виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді багатоаспектно відображена у філософських, психологічних і педагогічних наукових джерелах.

Зокрема, з філософсько-культурологічних позицій проблема розкривається як глобальна і всеохопна в контексті еволюції української культури (Л. Костенко, І. Франко); акцентуються причинно-наслідкові зв'язки між етнонаціональним відчуженням та дистанціюванням від власної сутності (Д. Донцов, М. Шлемкевич).

В історико-філософських джерелах висвітлюється вплив національної духовної спадщини на культурне зростання й моральне становлення нації (М. Грушевський, М. Драгоманов, М. Костомаров, А. Петрушевич); проаналізовано причини виникнення перешкод у становленні морально-

ціннісних орієнтацій української молоді та передусім підкреслюється недооцінка залучення юного покоління до етнічних традицій, що породжується відірваністю людини від етнічної культури, має наслідком духовне зубожіння (І. Дзюба, С. Кримський, М. Попович та інші).

У психологічному дискурсі досліджувана проблема вивчається в контексті психологічної антропології (Ф. Хсю), психології народів (В. Вундт), етнопсихології (Р. Бенедікт, М. Лацарус, Г. Штейнгаль), соціальної психології (М. Герсковіц), аксіології (М. Рокіч); психологічних механізмів утворення морально-ціннісних орієнтацій (І. Бех, І. Маноха, В. Роменець, Т. Стефаненко, М. Чепа та інші).

У центрі уваги авторів педагогічних досліджень завжди були ідеї народності виховання підростаючого покоління (О. Духнович, К. Ушинський та інші), використання традицій етнопедагогіки й етнографічних засобів у вихованні дітей на моральних цінностях народу (А. Макаренко, Г. Ващенко, О. Вишневський, Г. Кіт, В. Мосішенко, Ю. Руденко, С. Русова, В. Сухомлинський, М. Стельмахович, Г. Тарасенко). Ученими активно досліджуються можливості використання засобів етнопедагогіки в різних напрямках виховної роботи – художньо-естетичному (В. Дикало, Г. Карась, О. Крусь, Р. Осипець, Г. Яківчук та інші), трудовому (Л. Гуцан, В. Тищенко та інші), спортивному (Е. Єрмоєнко, В. Пілат та інші). У дослідженнях останніх років здійснено спроби висвітлити значення етнопедагогіки як підґрунтя виховання молоді, її морального зростання (Н. Ворокова, М. Генік, Ж. Кендирбекова, В. Страшний та інші), основи професійного становлення майбутнього вчителя (В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак та інші), умови інтегрування в загальнолюдську культуру (Т. Потапчук), невід'ємного складника міжкультурної комунікації (П. Кендзьор, А. Солодка та інші).

Проте така важлива проблема, як застосування засобів етнопедагогіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів – майбутніх учителів, що у своїй професійній діяльності будуть збагачувати і

передавати ці традиції своїм учням, досі системно не вивчалася. Водночас огляд педагогічної практики діяльності вищих педагогічних навчальних закладів доводить недооцінку широкого застосування засобів етнопедагогіки у залученні молоді до моральних цінностей, що знаходить прояв у відірваності від народного ґрунту, несформованості національно-культурної ідентичності, ціннісній невизначеності чи дезорієнтації.

Таким чином, наявними є суперечності між:

– об'єктивними запитами суспільства на особистість із високим рівнем усвідомлення свого зв'язку з національним корінням і моральними цінностями свого народу та недостатнім теоретичним осмисленням проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді;

– вагомим зростаючим потенціалом етнопедагогіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді та відсутністю впорядкованої системи використання етнопедагогічного змісту у навчально-виховному процесі вищих навчальних закладів;

– природною потребою і професійною необхідністю студентів педагогічних коледжів щодо виховання у них морально-ціннісних орієнтацій та недостатньою підготовленістю викладачів і кураторів академічних груп до використання засобів етнопедагогіки у навчальних дисциплінах та позааудиторній роботі.

Отже, актуальність проблеми, її педагогічна значущість і наявність суперечностей обумовили вибір теми дисертації: ***„Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки”***.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертація є складником науково-дослідної теми лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України „Виховання моральної самосвідомості зростаючої особистості в позакласній діяльності загальноосвітніх навчальних закладів” (державний реєстраційний номер 0114U002125). Тема дисертації затверджена вченою радою Вінницького

державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (протокол № 6 від 29.12.2010 р.) та узгоджена Міжвідомчою радою з координації наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук в Україні (протокол № 1 від 29.01.2013 р.).

Мета дослідження – на основі узагальнення наукових джерел з проблеми морально-ціннісних орієнтацій обґрунтувати та апробувати педагогічні умови їх виховання у студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

Визначена мета зумовила розв’язання таких **завдань дослідження**:

1. Шляхом теоретичного аналізу проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій виокремити базові моральні цінності особистості, уточнити зміст ключових понять і розкрити структуру морально-ціннісних орієнтацій як особистісного утворення.

2. Типологізувати засоби етнопедагогіки у контексті досліджуваної проблеми та конкретизувати сутність виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

3. Визначити критерії, показники та схарактеризувати рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

4. Обґрунтувати та експериментально перевірити педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

Об’єкт дослідження – процес виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді.

Предмет дослідження – педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

Теоретико-методологічну основу дослідження становлять: концептуальні положення особистісно орієнтованого (І. Бех, Є. Бондаревська), культурологічного (С. Гончаренко, В. Євтух), компетентнісного (Н. Бібік,

О. Савченко), середовищного (Т. Алексеєнко) наукових підходів; положення про закономірності розвитку особистості в юнацькому віці (Е. Еріксон, І. Кон), культуровідповідності (Г. Сковорода), концептуальні ідеї педагогічної науки щодо етновиховання (О. Вишневський, С. Русова, М. Стельмахович, І. Червінська), дослідження виховної діяльності у педагогічному коледжі (В. Бриліна, Т. Петренко).

Для досягнення поставленої мети та розв'язання завдань використано такі **методи**:

– *теоретичні*: аналіз наукових джерел з проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій для визначення понятійного апарату й уточнення сутності базових понять; порівняння й узагальнення для обґрунтування педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки;

– *емпіричні*: анкетування, опитування, бесіди, інтерв'ювання, ділові ігри, дискусії, проблемні ситуації, методики „Прислів'я” (С. Петрова) та „Почуття власної гідності” (К. Журба), вивчення результатів діяльності студентів педагогічних коледжів, педагогічне спостереження для виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій; педагогічний експеримент (констатувальний та формувальний етапи) для перевірки ефективності педагогічних умов;

– *статистичні*: обчислення достовірності експериментальних даних для підтвердження ефективності педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки (за критерієм Стьюдента).

Наукова новизна дослідження й теоретичне значення одержаних результатів полягають у тому, що:

– *вперше* обґрунтовано педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки (створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі; використання етновиховного потенціалу навчальних курсів; організація виховної

позааудиторної роботи, спрямованої на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки; підготовка викладачів та кураторів академічних груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки), розкрито структуру морально-ціннісних орієнтацій як особистісного утворення, визначено критерії (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий), відповідні показники та схарактеризовано рівні (високий, достатній, середній, низький) вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів;

– *уточнено* зміст поняття „морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу” (як цілісне особистісне інтегративне утворення на основі прийняття суб’єктом виховного процесу моральних цінностей українського народу, таких як: повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, що задають спрямування та визначають характер його моральної діяльності й виявляються у ставленні до себе, оточуючих та Батьківщини); конкретизовано сутність виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки (як спеціально організований виховний процес, що визначає ставлення до студента як суб’єкта освоєння моральних цінностей, спрямований на поєднання його знань про такі моральні цінності українського народу, як повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, та орієнтації на них через прагнення самовиховання та керування ними у власному житті); типологізовано засоби етнопедагогіки за способом впливу на особистість (морально-етичні, інтерактивні, мистецькі, культурологічні, символічні, ігрові, практичні);

– *подальшого розвитку* набули зміст, форми і методи виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

Практичне значення одержаних результатів полягає в розробленні спецкурсів „Основи етнології” і „Основи фольклористики”, методичних

рекомендацій „Теоретичні основи формування у студентів педагогічних коледжів гуманістичних цінностей засобами фольклору”, „Методичні засади виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки”; навчально-методичного посібника „Скарбниця мудрості душі народу Подільського краю”; методики виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

Матеріали дослідження можуть бути використані викладачами педагогічних дисциплін з метою оновлення змісту й методики викладання нормативних навчальних курсів, для організації позааудиторної роботи у педагогічних навчальних закладах різних рівнів акредитації, педагогами загальноосвітніх і позашкільних навчальних закладів, у системі післядипломної педагогічної освіти.

Результати дослідження **впроваджено** у навчально-виховний процес Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу (довідка № 01-07-88 від 31.03.2014), Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені М. Грушевського (довідка № 151 від 09.04.2014), Коломийського педагогічного коледжу (довідка № 01-07-88 від 31.03.2014), НВК: загальноосвітньої школи I–II ступенів-ліцею № 7 Вінницької міської ради (довідка № 124 від 07.04.2014), Глухівського національного педагогічного університету імені Олександра Довженка (довідка № 1459 від 18.02.2016).

Апробація результатів дисертації. Основні результати дисертації оприлюднено на науково-практичних конференціях різних рівнів: *міжнародних* – „Слов’янське музичне мистецтво в контексті європейської культури” (Вінниця, 2011, 2013), „Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах” (Київ, 2013); Інтернет-конференція „Современные направления теоретических и прикладных исследований” (Одесса, 2013), VII Міжнародний Фестиваль педагогічних інновацій (Черкаси, 2015); *всеукраїнських* – „Проблеми та перспективи наук в умовах глобалізації” (Тернопіль, 2011), „Традиції та новації сучасної освіти в Україні” (Сімферополь, 2013), „Виховний потенціал сучасної освіти: теоретичні засади

та практичні досягнення” (Київ, 2014), „Особистісний розвиток дітей та молоді в інноваційно орієнтованому освітньому середовищі” (Київ, 2015), XII Захаренківських педагогічних читаннях „Патріотизм – нагальна потреба України й українців” (Черкаси, 2015); *міжвишівських* – „Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти” (Умань, 2012), „Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття” (Суми, 2013); науково-практичних конференціях професорсько-викладацького складу, аспірантів та студентів Вінницького державного педагогічного університету імені Михайла Коцюбинського (Вінниця, 2008–2013).

Публікації. Основні результати дослідження опубліковано у 21 одноосібних наукових навчальних і методичних працях, з них: 1 навчально-методичний посібник; 9 статей у наукових фахових виданнях України; 1 стаття у зарубіжному періодичному виданні, 10 статей у матеріалах конференцій.

Структура дисертації. Дисертація складається зі вступу, трьох розділів, висновків з кожного розділу, загальних висновків, списку використаних джерел (247 найменувань, з них 10 іноземною мовою), 13 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 258 сторінок друкованого тексту, з них 182 сторінки основного тексту. Робота містить 18 таблиць, 1 рисунок, 4 діаграми.

РОЗДІЛ 1

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

1.1. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки як науково-педагогічна проблема

Стрімкі зміни у житті українського суспільства, боротьба за суверенітет і незалежність України значною мірою позначаються на характері морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді, зверненні до здобутків і вершинних цінностей українського народу, надбань української етнопедагогіки.

Наше дослідження опирається на наукові положення О. Бабкіної, В. Горбатенко стосовно розуміння *народу* як біологічної єдності, поєднаної кровними зв'язками; *етносу*, як стійкої сукупності людей, що належить до певного народу, проживає на території чи в складі іншого народу, зберігаючи свою культуру; *нації* – політично та державно організованого народу [6, с. 3-15].

З точки зору І. Беха, К. Чорної „народ України – це понад двісті різних народностей, які мають свою етнічну самосвідомість. Проте етнічна самосвідомість різних народів не заперечує готовності свідомо служити інтересам їх Батьківщини України”[20, с.19], а також звертають увагу, що лише на більш високому рівні етнічна самосвідомість переростає у національну, що передбачає ідентифікацію особистості з народом України, його долею та перспективами на майбутнє.

Визначальною характеристикою здоров'я нації є сформованість ієрархії моральних цінностей та морально-ціннісних орієнтацій. Основні цінності, правила, вимоги є схожими у різних народів світу, однак мораль у різних народів суттєво відрізняється, що слід враховувати у полікультурному соціумі України.

У сьогоднішніх умовах переосмислення потребує потенціал етнопедагогіки у трансляції культурного досвіду, залученні особистості до системи моральних цінностей.

Досвід виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді складався упродовж усієї історії існування українського народу, що знайшло своє відображення у духовному багатстві, народній етиці і моралі, цінностях, нормах етикету.

Ретроспективний аналіз наукових праць свідчить про значну увагу до виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді у всі часи існування українського народу.

Український просвітитель Г. Сковорода обґрунтував зв'язок морального виховання молоді з життям народу, його традиціями, що знайшло своє відображення в ідеї природовідповідності. Своє бачення виховання особистості він сформулював як: „На добро народжувати і добра навчати” [184, с.105]. Філософ і педагог у своїй виховній практиці широко використовував народні пісні, притчі, байки, прислів'я, приказки, високо поцінуючи народну мудрість та відзначаючи її виховне значення для кожної людини, яка має пізнати свій народ і себе в ньому..

Просвітитель добре розумів необхідність виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді, що знайшло місце у його листах М. Ковалинському: „Прекрасна і велична любов до чесноти. Бо не можна не поважати того, в кому вбачаєш оселю чесноти; адже, де любов до чесноти, там повинна бути гідність” [184, с.228]. Етнопедагогічні погляди Г. Сковороди, знайшли яскраве втілення у творах „Благодатний Еродій”, „Наркіс. Розмова про те: пізнай себе” та „Убогий жайворонок” та ін. [182].

У наукових розвідках І. Франка, присвячених проблемам вихованню молоді, робиться спроба привернути увагу громадськості до недостатнього використання засобів народної педагогіки, відсутності казок, загадок, прислів'їв і приказок у підручниках того часу, що він пояснював протидією влади зверненню до своїх культурних витоків та

самповизначенню української молоді, формуванню у неї критичного погляду на життя.

У плані виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді І. Франко опирався на український героїчний епос, який найбільш повно відображає історичні віхи й поступ народу. Розвиваючи принцип еволюції української культури, І. Франко дійшов висновку, що культурні здобутки, представлені найкращими, прогресивними ідеями, з часом втрачають свою актуальність відмирають або змінюються: „Те, що ми сьогодні тавруємо назвою пересудів, забобонів і дурниць, давніше, перед віками, здавалося найновішим здобутком культури” [215, с. 144]. Фольклорні твори несуть важливу інформацію про моральне і духовне життя народу і відображають найважливіші проблеми різних верств, їхнє ставлення до життя, а тому цілком закономірно, що „хто знає, чи не важніші, як історичні думи, бо в них найбільше матеріалу до тої науки, котра тепер зацікавила всіх найзнаменитіших учених, до народної соціології” – відзначав автор [216, с. 22]. Робота І. Франка „Погляд на дітей у словянських народів і перш за все у русинів” [136] доводить не лише значення етнопедагогіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій дітей та молоді, а й їх трансформацію у процесі життєдіяльності як окремого індивіда, так і народу в цілому.

З точки зору нашого дослідження, заслуговує на увагу етнокультурна та етнографічна спадщина М. Костомарова, де висвітлено проблеми української ментальності й формування етнічного виховного ідеалу, що відображають морально-ціннісні орієнтації народу. У своїх працях („Етнографічні писання Костомарова, зібрані заходами етнографічної комісії української історіографії” (1846 р.) [120], „Історична поезія і нові її матеріали” (1879 р.), „Книга буття українського народу” [121]) учений відстоював ідею самостійності української нації, як втілення вільнолюбства, демократизму українського народу.

В етнографічних працях М. Костомарова „Об историческом значении южнорусского народного песенного творчества”, „История казачества в

южнорусских народных песнях” обґрунтовується взаємозв’язок морально-ціннісних орієнтацій і ідеалів багатьох поколінь українців.

Основою виховання морально-ціннісних орієнтацій української молоді за М. Драгомановим є культурна спадщина, духовні та етнопедагогічні традиції українського народу. Учений виступав за залучення молоді до першоджерел народної творчості, фольклорної спадщини, спільних традицій, історії України, моральних цінностей, що не лише має значення для об’єднання і культурного зростання українців, а й для більш глибокого розуміння становлення української нації на тлі світових процесів народних рухів, розкритих у працях „Рай і поступ”, „Старі оповідання про райські віки та райські країни”, „Утопії або вигадки про взірцеві порядки”, „Чудацькі думки про українську національну справу”, де М. Драгоманов характеризує процеси мінливості й трансформації світогляду народу, його морально-ціннісних орієнтацій: „Не має і не може бути постійних національних ознак, стоячих без переміни національних духів, нема між людьми вічних політично-адміністративних порядків, таких як, наприклад, обрусеніє...” [75, с.193]. Натомість, учений переконаний у тому, що всі народні рухи мають бути світовими, тобто кожен народ, з його культурою, духовними надбаннями має збагачувати світову культуру і лише на основі перевірених часом моральних цінностей виховувати молодь.

У своїх педагогічних статтях „Земство и местный элемент в народном образовании”, „О системе народного образования в Юго-Западном крае”, „О педагогическом значении малорусского языка” М. Драгоманов обстоював право українського народу на свою мову, літературу, народну традиційну культуру, використовуючи етнокультурну спадщину, приділяв значну увагу проблемі морального виховання української молоді на прикладі українських героїв та гостро засуджував переслідування української мови, літератури, обрядів, звичаїв, національної культури.

У науковому баченні М. Грушевського, відомих нарисах „Етнографічні категорії й культурно-археологічні типи в сучасних студіях Східної Європи”

схарактеризовано основні чинники, що визначають морально-ціннісні орієнтири української молоді, такі як етнічний і історичний контекст: національну приналежність, боротьбу за незалежність України, прагнення до свободи, участь в усобицях. Цю тему він розвиває далі у праці „З історії релігійної думки на Україні”, де наводить перелік джерел формування морально-ціннісних орієнтацій українців, серед яких називає християнство та залишки язичницької віри. Водночас, учений приділяв значну увагу вихованню морально-ціннісних орієнтацій дітей засобами етнопедagogіки, про що свідчать роботи „Дитина в звичаях і віруваннях українського народу”[63], „Про українську мову і українську школу” [64], де розкривається роль народних традицій, мови у моральному вихованні української молоді.

Слід також відмітити вагомий внесок філософів української діаспори, які досліджували різні аспекти морально-ціннісних орієнтацій як традиційної української ментальності, так і в умовах етнонаціонального відчуження та інокультурного середовища.

Вивчаючи специфіку українського національного типу особистості, Д. Донцов у „Дусі нашої давнини” стверджує, що „для українського народу, так само як для кожного іншого народу, що у своїй внутрішній силі zagrożені гангреною матеріалізму, – єдиний порятунок в повороті до власних традицій”, цю „гангрену” зможемо ми поклати тільки силою відродженого з джерел наших власних традицій животворящего Духа...” [73, с. 326]. Утверджуючи свою ідею „нація понад усе” Д. Донцов намагається зрозуміти причини втрати Україною незалежності і доходить висновку, що вони полягають, насамперед, у відмові українців від самих себе, від свого рідного, традиційного „духу давнини”. У праці „За яку революцію”[74] автор встановлює зв'язок між етнонаціональним відчуженням та глобальним відчуженням людини від власної духовної сутності, занепадом традиційної моралі, втратою морально-ціннісних орієнтацій притаманних українському народу. Такий відрив від власного ґрунту і моралі затримав розвиток і

становлення Української держави на багато століть, призвів до втрати самодостатності і незалежності.

Кроком до глибшого розуміння морально-ціннісних орієнтацій та становлення етнопедagogіки стало дослідження О. Воропай традицій і звичаїв українського народу, де звертається увага на те, що звичаї є тими неписаними законами, якими керуються і у щоденних, і у державних справах. „Звичай, а також мова – це ті найміцніші елементи, що об'єднують окремих людей в один народ, в одну націю. Звичаї, як і мова, виробилися протягом усього довгого життя і розвитку кожного народу” [49, с.5]. Цінною є думка дослідника стосовно того, що Україна, маючи прадавні традиції і культуру, може гідно відповісти на виклики сьогодення, опираючись на свій досвід, моральні цінності, прагнення жити у злагоді з собою і світом.

У праці представника української діаспори в США Б. Цимбалістого „Проблема ідентичності: Україна і Америка?” доводиться зв'язок між самоутвердженням особистості та її відчуттям етнонаціональної приналежності до певного народу [219, с. 216]. З точки зору філософа, який досліджував життя українських емігрантів у Канаді: „Відчужена людина від етнічної культури безсила, безнадійна, безперспективна, безсенсова, ізольована та відчужена від самої себе” [219, с. 217]. Водночас Б. Цимбалістий до найважливіших завдань відносив виховання національного характеру, морально-ціннісних орієнтацій молоді на основі моральних цінностей українського народу та відповідальності за естафету поколінь.

У контексті опрацювання проблеми нашого дисертаційного дослідження інтерес представляє етнопсихічна концепція О. Кульчицького, представлена у праці „Світовідчування українця” (1992 р.). Заслугою автора є спроба дослідити історично-генетичну природу психіки українців, беручи до уваги расовий, геопсихічний, історичний, соціопсихічний, культурно-морфологічний, глибинно-психічні чинники, що різною мірою позначились на ментальності українців. За його характеристикою геопсихічний чинник

пов'язаний з українською мрійливістю і споглядальністю; натомість геополітичний чинник обумовлений „межовістю” та характеризує життя українців у суцільній тривозі, що дозволило йому визначити два типи українського існування: авантюрно-козацький та прихований, втаємничений, з притаманними морально-ціннісними орієнтаціями. На думку вченого, соціопсихічні чинники визначаються переважно селянськими господарствами, відокремленим життям, що породжує схильність до створення малих соціальних груп. Водночас культурноморфологічні чинники пов'язані з периферійністю України щодо західно-європейської культури, тоді як глибинно-психічні чинники, до яких відноситься „колективне несвідоме” українців та важкий у визначенні “комплекс меншовартості” [127, с. 85]. Врахування зазначених чинників, на думку вченого, дає змогу краще зрозуміти національний характер та морально-ціннісні орієнтації українців.

До проблеми виховання молоді на духовних ідеалах українського народу звертався ще один представник діаспори С. Ярмусь. У роботі „Духовність українського народу” він глибоко аналізує ідеали та цінності українського народу у різні історичні періоди. Розмірковуючи над природою українства, він пише: „Такий дух і така духовність нашого народу. А цей дух стремів до добра безнастанно й завжди намагався творити все тільки добре. Для нормування свого життя він виробляв різні побутові обряди, звичаї, традиції і вони живуть серед нас і оживляють нас по сьогодні; він висловлював і наспівував свої почування в колядках, щедрівках, у весняних (великодніх) і ми співаємо все те по сьогодні” [237, с.35].

Акцентуючи увагу на психологічних (підсвідомих) і духовних (реальних, цілеспрямованих, активних) орієнтаціях українців, С. Ярмусь підкреслює, що вони мають велике значення у формуванні долі українського народу, особливо молоді. Натомість віддалення від Батьківщини, перетворення в байдужого пролетаря означало втрату статусу не лише національної людини - української, а й людини взагалі, бо поза землею та працею на ній українець втрачав будь-який сенс життя [237, с. 219].

Схожі погляди містяться у праці Н. Іриня „За душу молоді”, котрий добре розумів необхідність виховання молоді на моральних ідеалах і цінностях українського народу, називаючи її „квітом народу”, „майбуттям народу”, вказуючи на те, що „молодь – це велика життєва сила народу, бо молодь, це джерело чистої крові, це сила розгону, це скарбниця фізичних і духовних цінностей народу” [88, с. 16].

На його переконання, прагнення до морального ідеалу є рушієм морального удосконалення людини, найбільша честь і гідність, що робить її дійсно великою. Зорієнтованість на високі цінності не лише облагороджує людину, а й дає змогу долати труднощі і життєві випробування, тоді як їх відсутність призводить до невдоволення життям, поверхового його сприйняття. Молоді люди повинні усвідомити, що „найближчі наші ближні – це ті, які злучені з нами зв'язками крові, історії, мови, традиції і культури” [88, с. 16] і любов до народу є моральним обов'язком, що потребує відповідного виховання.

З огляду на досліджувану нами проблему варто згадати філософа екзистенціаліста М. Шлемкевича, який у роботі „Загублена українська людина” досліджує зв'язок етнонаціонального відчуження із глобальним відчуженням людини від власної сутності, як результату радянсько-більшовицької агресії та другої світової війни, що стало причиною розгубленості української людини та перетворення українців на „своєрідну спільноту болю” [228]. На думку М. Шлемкевича, для олюднення кожній особистості необхідне рідне, національне, що є опорою, фундаментом для утвердження індивідуального „я” у великому і немилосердному світі.

Інтерес до проблеми виховання підрастаючого покоління засобами етнопедagogіки зріс за часів незалежності України, про що свідчать праці сучасних українських філософів.

Зокрема, М. Попович у фундаментальній праці „Нариси історії української культури” (1998 р.), досліджує цінності українців в період тоталітаризму, комуністичної диктатури в періоди нетривалого піднесення

(„українізації” 20-х років ХХст.) та занепаду з трагічними наслідками для української інтелігенції. Ґрунтовний аналіз української історії і культури дозволили зробити висновок про значний внесок українського народу до скарбниці світової культури.

У працях „Нариси розвитку логічних ідей у культурно-історичному контексті” (1979), „Світогляд стародавніх слов’ян” (1985), висвітлюються витоки духовності й моральності українського народу, його морально-ціннісні орієнтації та людинотворчий потенціал.

Праці І. Дзюби „Звичайна людина чи міщанин?”, „В обороні людини й народу” [70; 71] резонують питаннями про українську мову, літературу, культурний спадок українського народу та піднімають проблеми, що стосуються права бути собою, готовності відстоювати моральні цінності українського народу на засадах справедливості, правди, гуманізму, спонукаючи особистість до розширення національного мислення, повернення до традиційних моральних цінностей, відображених у різноманітних етнопедагогічних джерелах.

Важливою для нашого дослідження є розуміння ролі української культури у світі Л. Костенко, яка у своїй роботі „Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркала” справедливо вказала на основні проблеми і перешкоди у становленні української нації, які негативно позначаються на вихованні морально-ціннісних орієнтацій сучасної студентської молоді, до яких вона віднесла: невміння презентувати себе і свою культуру; неналежна увага до комплексу гуманітарних наук, літератури, мистецтва, освіти, мови; меншовартісність. „Виявилось, що майже ніде в університетах світу немає українських кафедр, все сприймається крізь призму русистики..., що українські наукові й культурні інституції – це такі капсули українства в психологічно дистанційному середовищі, без стабільних контактів зі значно престижнішими інституціями інших діаспор” [119, с.172]. Учена радить об’єктивно оцінити ситуацію, розробити гуманітарну політику, її стратегію

та пріоритети, що дозволить „бути відкриттям для світу, а не морально ущербним народом в абераціях чужих відзеркалень”[119, с.173].

У психологічному дискурсі різні аспекти досліджуваної проблеми висвітлювались у контексті психологічної антропології (психології народів, етнопсихології), що сприяло виявленню закономірностей та механізмів прояву ціннісних орієнтацій і моральної поведінки представників різних етносів і народів за допомогою вивчення психолінгвістики, символів, народної культури, етнографії, фольклористики, мистецтвознавства.

Фундатори етнопсихології – німецькі психологи М. Лацарус та Г. Штейнталь обстоювали необхідність вивчення законів духовного життя окремих індивідів і цілих спільнот, що дозволило їм розглядати психологію народів у взаємозв’язку з психологією особистості.

На відміну від М. Лацаруса і Г. Штейнталя, В. Вундт у праці „Проблеми психології народів” [53] використовує не поняття „дух”, а „душа народу”, яка не існує поза індивідом, не є чимось безтілесним, однак без індивіда не може існувати. Дослідник виходив з того, що спільне життя індивідів, їх взаємодія між собою будується за певними законами та породжує нові явища, які можуть не суперечити законам індивідуальної свідомості, але й не зводяться до них. З цього приводу, В. Вундт звертав увагу на те, що моральні уявлення багатьох представників народу виявляються, передусім, у мові, міфах, звичаях, тоді як інші елементи духовної культури є вторинними, наприклад, релігія і мистецтво, що служать непрямим підтвердженням нашої тези про їх виховний вплив, як засобів етнопедагогіки.

У 40-х роках ХХ ст., порівнюючи культури різних народів, М. Герсковіц висловив сумнів щодо універсалістських концепцій та акцентував на практичному значенні соціальної антропології, яка відстоює уважне і свідоме ставлення до культури кожного народу. На його думку, соціальна антропологія повинна захищати право кожного народу на самостійний культурний розвиток. „Стандарти і цінності мають особливий

характер у різних культурах, з яких вони походять, тому всяка спроба сформулювати постулати, що витікають з уявлень чи морального кодексу однієї культури, перешкоджає поширенню такого роду декларації людських прав на людство в цілому...”[86, с.35]. Таким чином, вчений доходить висновку про індивідуально унікальний шлях кожного народу у його розвитку, становленні та пріоритетних цінностях.

Досліджуючи постфігуративні і конфігуративні культури М. Мід, доходить висновку, що у постфігуративній культурі „кожна зміна протікає настільки повільно і непомітно, що діди, тримаючи на руках новонароджених внуків, не можуть уявити собі для них ніякого майбутнього, відмінного від їхнього минулого” [146, с.322]. Однак, сучасні етноси значною мірою відірвані від традицій, а тому поведінка предків не може слугувати зразком поведінки у конфігуративній культурі, де „домінуючою моделлю поведінки для людей виявляється поведінка їх сучасників” [146, с.342]. Водночас, учений звертає увагу на відсутність розриву поколінь за цих умов, пояснюючи впливом мови, релігії, історичної пам'яті, героїзму, спільним стражданням, етнокультури, яка відіграє об'єднуючу роль. Це дозволяє М. Мід зробити висновок, що незважаючи на прогрес та інновації народу важливо зберігати зв'язок поколінь як умову його розвитку і саморегулювання.

Представниця етнопсихологічної школи структурно - функціонального аналізу Р. Бенедікт у статті „Конфігурації культури” порушила питання якісних відмінностей між культурами, які вона розглядала як „індивідуальну психологію”, що розгортається у часі. Цікавою бачиться її схема вивчення культур, представлена у працях „Моделі культури” (1934 р.), „Хризантема і меч” (1946 р.), спрямована на виявлення властивій кожній культурі єдності – основного стрижня, що об'єднує народ з використанням методу дистанційного вивчення культури на основі історичних досліджень, народної спадщини, етнопедагогіки, мемуарів мандрівників, художньої літератури, філософії і релігії, пропагандистських і політичних матеріалів тощо, що дає

можливість виявити незвичайну пластичність людської природи: соціальне і культурне оточення, яке фактично ліпить з особистості все, що їй завгодно, та характеризує особистість як частину культури [239, с. 36-37].

Термін „психологічна антропологія” уперше у науковий обіг ввів Ф. Хсю, який вживають у випадках пов’язаними з:

а) усвідомленими і неусвідомленими ідеями типовими для більшості членів даного суспільства як індивідуальні;

б) усвідомленими ідеями, які мають вплив на поведінку багатьох індивідів і існують у даному суспільстві як групові” [240, с.10], що знайшли відображення у груповій психології, колективної свідомості та психології натовпу. Згідно Ф. Хсю „квінтесенцією (core)” психологічної антропології є вивчення загально значимих ідей для етнічної спільноти, що дозволяє виявити її основні моральні цінності, орієнтації та ідеали, а також заборони, табу.

Для нашого дослідження важливою є система цінностей особистості М. Рокіча та його розуміння того, що витoki цінностей простежуються у культурі, суспільстві і особистості. На його думку, вплив моральних цінностей простежується практично у всіх соціального життя, що потребує детального вивчення. Водночас, загальне число цінностей, які є надбанням конкретної людини, є порівняно невеликим, оскільки, всі люди володіють одними й тими ж цінностями, хоч і різною мірою. Зокрема, М. Рокіч, виділяє 36 цінностей, поділяючи їх на термінальні та інструментальні, виділяючи при цьому десять систем, що відповідають десяти провідними інститутам суспільства: юридичні, економічні, військові, політичні, релігійні, наукові, мистецтво, освіта, сім'я, відпочинок [244], що характеризують ієрархію морально-ціннісних орієнтацій особистості.

У вітчизняній психології різні аспекти досліджуваної нами проблеми також перебували у постійному полі зору учених.

Так, у працях Л. Виготського розглядається моральне становлення особистості, засвоєння нею моральних цінностей та вироблення певних

орієнтацій у контексті власної культури. Він влучно підмічає, що „тисячолітній зв'язок моральності з релігією руйнується, і під тиском аналізу мораль набуває все більш земного характеру. Без сумніву вдається встановити її дослідне, земне походження, в залежності від історичних і соціальних умов...” [55, с. 205]. На думку психолога, під впливом умов життя, класових інтересів формуються моральні взірці і цінності різних народів, що відповідає марксистсько-ленінській методології того часу, яка була домінуючою на теренах СРСР. Однак, важливими залишаються його положення, які стосуються урахування емоцій, емоційних реакцій, почуттів у виховному процесі та їх зв'язку поведінкою індивіда.

Розглядаючи морально-ціннісні орієнтації з позицій теорії „ставлень”, В. Мясичев вважав, що вони „є цілісною системою індивідуальних, вибіркових, свідомих зв'язків особи з різними сторонами об'єктивної дійсності” [150, с. 111]. Виходячи з цього, психолог характеризував морально-ціннісні орієнтації через призму ставлень особистості, а також як систему певних установок, що регулюють її поведінку, свідоме ставлення до суспільства, праці, самої себе.

У своїх дослідженнях В. Мясичев доводить зв'язок морально-ціннісних орієнтацій зі спрямованістю особистості на соціальні та особистісні моральні цінності, що забезпечує їх вияв у життєдіяльності.

Зокрема, С. Рубінштейн у своїх працях піднімав проблеми української етнографії, українського театру XIX-XX ст., що пов'язано із співпрацею видатним етнографом і лінгвістом О. Потебнею, який працював над виявленням основних етапів мислення (міфологічних, „прозаїчних”, поетичних). Досліджувані С. Рубінштейном зв'язки між мовою і свідомістю людини, психікою і мовою лягли в основу психологічної концепції та збагатили історичний принцип запропонований О. Потебнею. Відображений у фольклорі народний світогляд орієнтує людину у житті, вчить орієнтуватися у своєму виборі на моральні цінності народу, оминати зло, діяти належним чином. Психолог відмічає важливу роль гри у житті дітей і

дорослих та роль останніх у долученні дітей до гри, а через неї до життя. Його твердження стосовно того, що „різні форми серйозної діяльності дорослих слугують зразками, які відтворюють в ігровій діяльності діти. Ігри органічно пов'язані зі всією культурою народу; свій зміст вони черпають з праці і побуту оточуючих”[174, с.72], що мають враховувати студенти педагогічних коледжів, готуючись до майбутньої професійної діяльності.

На думку С. Рубінштейна, зорієнтованість особистості на моральні цінності обумовлена також і соціальними чинниками, ставленням людини до дійсності, де наявність таких цінностей є вираженням небайдужості людини по відношенню до світу, що виникає з проявів значущості різних сторін життя для конкретної людини [175, с. 366].

У дослідженні А. Леонтьєва культури і мов народів на пострадянському просторі увага зверталася на відмінності у системі суспільних стосунків різних етносів і народів, що позначається на пріоритеті вибору моральних цінностей. „У всіх народів існує певна мораль (моральність), тобто ті чи інші вчинки, та чи інша поведінка, які або схвалюються суспільною думкою, або, навпаки, засуджуються нею” [130, с. 12]. Це дає підставу вважати, що морально-етичні вимоги чи приписи адресуються кожному представнику народу, однак мають деякі специфічні відмінності стосовно роду занять, що прийнятно для воїна, не прийнятно для землероба. Таким чином, психолог підводить до прийнятого у радянські часи розуміння класовості морально-ціннісних орієнтацій. Висвітлені ним етикетні норми, заборони (табу), магія, міфи, фантастичні знання виступають допоміжним важелем впливу на поведінку молоді.

Вагомий внесок у становленні сучасної етнопсихології та етнопсихіатрії належить А. Беліку, який розкриває їхні механізми у працях „Психологическая антропология: История и теория”, „Культура и личность”, „Человек – раб генов или хозяин своей судьбы”, де він здійснює аналіз етнічної ідентичності у різних історичних формах, досліджує етнологію дитинства, виявляє вплив релігії на моральну і національну свідомість,

вироблення народом власної народної терапії, етнопсихіатрії. Його узагальнення лягли в основу досліджень сучасної культури та життя народу. На його думку, сучасна наука повинна досліджувати культуру народу не лише на традиціоналістично-понятійному рівні, а й на емоційно-психологічному рівні через спектр різноманітних переживань. Його теза, стосовно того, що „етнопсихологічні дослідження, безумовно, складають лише частину предметної області психологічної антропології... і різні форми аналізу (модальна особистість, національний характер, етнічна ідентичність, національно специфічне Я-Self) представляють собою особливу частину фундаментальних психокультурних досліджень, актуальних для сучасного індустріального суспільства”[133, 34-35] має враховуватись у сучасних наукових розвідках.

У цьому плані суголосою є „Етнопсихологія” Т. Стефаненко, котра виокремлює почуття „Ми” („Свої”) і „Вони” („Чужі”) з тенденцією переоцінювати достоїнства перших і недоліки останніх, що дозволяє характеризувати їх з точки зору рольових, інструментальних, міжособистісних взаємин. „Культурно-психологічна своєрідність етносів та інших великих груп складається історично, часто зусиллями багатьох поколінь, тому справжня природа соціально-психологічної консолідації таких спільнот може бути розкрита через історико-психологічний аналіз занурення об’єкта вивчення у течію часу” [192, с 6-7]. Інтерес представляє авторська інтерпретація етносу як психологічної спільноти здатної виконувати наступні функції: орієнтуватися у світі, на основі вивіреної та упорядкованої інформації; створювати спільні життєві цінності; захищати, що є важливим чинником у формуванні морально-ціннісних орієнтацій молоді.

У дисертаційному дослідженні С. Дагбаєвої „Этнопсихологические особенности ценностных ориентаций личности студентов” встановлюється залежність ціннісних орієнтацій студентів від рівня їхньої етнічної самосвідомості, рівень яких визначає їхню зорієнтованість на традиційні

цінності, а також соціальних характеристик сім'ї, організації виховного процесу навчального закладу, початком трудової кар'єри тощо. Урахування таких чинників як рівень освіченості студентів (школа, ПТУ, технікум, ВНЗ); гендерних особливостей дає змогу автору показати рівень залежності-незалежності, самостійності-несамостійності, життєвих перспектив та самореалізації. „Ціннісні орієнтації є психологічними утвореннями, ієрархічно вибудовані, що існують у структурі особистості у якості необхідного компонента і виконують регуляторну, спонукаючу, інтегруючу функції. Ціннісні орієнтації являються динамічним компонентом етнічної самосвідомості, що змінюються у перебігу життєдіяльності особистості” [66, с.22]. Автор доводить, що традиційними цінностями є елементи соціальної і культурної спадщини (норми поведінки, ідеї, звичаї, обряди), що передаються з покоління у покоління і забезпечують життєдіяльність етносу, його унікальність та менталітет.

Дослідження різних аспектів історичної психології, вивчення міфологічних та релігійних уявлень, занурення у народний світогляд та народне мистецтво дало змогу В. Роменцю, І. Маносі дійти висновку, що „мова, світогляд, звичаї дають субстанціальні засади впевненості людини у тому, що вона перебуває у безсмертній основі, створеній народом, творчістю його духу” [172, с. 57], а морально-ціннісні орієнтації українського народу втілені в ідеях та ідеалах можуть нести у собі конфліктність індивідуального і соціального буття людини, якщо людина невпевнена у собі, не може визначитись з тим, що для неї важливо. На увагу заслуговує думка, згідно якої народна творчість, що будується на розгортанні мови, світогляду, звичаїв є невід'ємною засадою формування видатних творчих індивідуальностей, які виходять з народу і повертають йому свої творчі здобутки.

Актуальними залишаються також проблеми героїчного і трагічного у житті нації та окремого індивіда, що покликане орієнтувати молодь на моральні взірці та вчинки заради народу.

Дослідження М. Чепи у царині етнопсихології будуються докола досвіду виживання українського народу за найнесприятливіших історичних умов, що призвело до знеособлення нації, незавершеності етногенези. Зокрема, в українців „збереглися ще такі давні родоплемінні утворення, як бойківський, гуцульський та лемківський субетноси, що українці культивують почуття належності до давніх племінних утворень – полян, волинян, галичан, сіверців” [221, с. 13], що вчений пояснює ефектом Зейгарник (ефектом незавершеної дії) і робить висновок, що незавершена націогенеза має більший потенціал націєзбереження, ніж якби вона була завершена. До найважливіших проблем М. Чепи відносить етнічну ідентичність або тотожність, що пояснюється русифікацією та радянізацією українців, що виливається в орієнтації на різні цінності, у протистоянні „нових” і „старих” субетносів, сепаратизмі тощо.

Досліджуючи особистість у ціннісних проєкціях, І. Бех відмічає суттєву роль ціннісно-сислової сфери студентів у процесі їхнього професійного становлення та визначає виховання як багатофакторний процес, що залежить від низки об’єктивних і суб’єктивних чинників. Де до об’єктивних чинників він відносить соціально-історичні особливості, культурні традиції країни, прийняту систему освіти, а до суб’єктивних – особистісні якості педагогів, рівень їхньої педагогічної майстерності, психологічні особливості та ціннісні орієнтації суб’єктів виховного процесу. Виходячи з цього, І. Бех слушно зауважує, що критеріями вихованості людини можуть бути: „Ступінь її сходження і повнота оволодіння загальнолюдськими й національними гуманістичними морально-духовними цінностями, що становлять основу відповідних вчинків; рівень та ієрархія якостей особистості, набутих нею в процесі виховання” [15, с.7]. Таким чином, морально-ціннісні орієнтації є регулятором поведінки та діяльності особистості і у своїй суті пов’язані з життям народу, формуються на народному ґрунті, національній етиці і моралі, оскільки людина входить в людство через національну індивідуальність. „Тому кожний індивід має

набувати освіти як гідний представник свого рідного етносу в смисловому полі цінностей, властивих його народів. Це означає, що через освіту й виховання, культуру, частиною якої він є, виявляється соціальне самовідтворення етносу”[15, с.10].

У педагогіці також досліджувалися різні аспекти виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами етнопедагогіки.

Так, ідея народності у вихованні підростаючого покоління стала провідною у педагогічній спадщині О. Духновича та була втілена у „Народній педагогії”, де висловлюється думка, що „людину представляють: натура, наука і звичай; природну схильність одержує людина від самої природи, що складає її характер, але науки і звичаї дають вправи і настанови або виховання” [79, с.5]. Педагог обстоював необхідність розвитку народних шкіл, навчання і виховання українською мовою, народних традицій виховання. З цією метою О. Духнович розробив для вчителів рекомендації з виховання у дітей „народолюбів”. Його ставлення до морально-ціннісних орієнтацій знайшло своє відображення у творі „Доброчесність перевищує багатство”, де звеличуються народні традиції поваги трудівника, людини високої моралі, а також у байці „Проти стидливців свого народу”, у якій О. Духнович висміює зрадників, усіх тих, хто цурається свого народу заради зиску. Педагог радить у виховній практиці широко використовувати народні пісні, ігри, свята, які мають великий вплив на моральність вихованців.

Велика заслуга у становленні української етнопедагогіки належить К. Ушинському, який ввів у педагогічний і науковий обіг термін „батьківщинознавство”. Стрижнем його педагогічної концепції є народність як фундамент усієї системи морального виховання особистості . Показовою у цьому плані є праця „Про народність у громадянському вихованні”, де К. Ушинський переконує у тому, що „Як би високо не була розвинена окрема людина, вона завжди стоятиме нижче народу. Історія переконує нас на кожному кроці, що поняття наші про достоїнства і вади не можна застосувати до цілих народностей, і часто те, що здається нам вадюю у

народі, є зворотною і необхідною стороною його достоїнств, умовою його діяльності в історії” [210, с. 101]. Таким чином, К. Ушинський поєднав школу із життям народу, показавши їхню взаємозалежність і взаємообумовленість. Водночас педагог добре розумів необхідність виховання майбутніх вчителів на базі учительської семінарії, вважаючи, що саме в молодших класах середніх навчальних закладів, гімназій, повітових і парафіяльних училищах відчувається нестача добре підготовлених учителів. „Крім того, в кожному наставнику, а особливо в тих наставниках, які призначаються для нижчих училищ і народних шкіл, важливі не тільки вміння викладати, але також характер, моральність і переконання, бо в класах малолітніх дітей і в народних школах більше впливає на учнів особистість учителя, ніж наука, яка викладається тут у найелементарніших основах” [211, с. 31]. Розуміння морально-ціннісних орієнтацій К. Ушинським обумовлено його релігійними переконаннями, що визначаються власною гідністю, рівністю, повагою до кожної людини.

Праця С. Русової притаманне добре розуміння народного досвіду у вихованні дітей і молоді. З цього приводу вона пише: „Велике значення для національного виховання має той етнографічний ґрунт, на якому учитель, добре з цією наукою ознайомлений, будує усе шкільне життя, вносить в нього усе, що збереглося з національного фольклору” [178, с. 289-290]. З цієї точки зору, цілком логічною була її критика більшовицької системи виховання у „Звіті про Міжнародний Педагогічний Конгрес...”, спрямована проти знищення почуття національного, відчуження народних традицій і народної системи морального виховання: „...Таке знищення почуття національного тільки пошкодить розвитку міжнародного єднання, бо хто не любить свій рідний край – не прив’язується до чужого” [178, с.189]. Вважаючи, що для виховання важливу роль відіграє юнацький вік, як надзвичайно мінливий період, з загостреними почуттями з залежністю від оточення. С. Русова звертає увагу, у праці „Теорія педагогіки на основі психології” [177], на необхідність стимулювати думки і емоції дітей цього

віку та розвивати вищі почуття: моральні, релігійні, соціально-патріотичні, з тим, щоб виховувати у дітей почуття власної гідності, любов до рідного краю, гуманізм.

Помітну роль у дослідженні проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій особистості засобами етнопедагогіки відіграв І. Огієнко, окресливши важливість повернення особистості до таких одвічних моральних цінностей, як любов, віра, надія, правда, що пов'язані з життєвими цілями кожної людини та християнською мораллю. Виховання молоді на моральних цінностях українського народу і соціокультурному досвіді людства обґрунтовано у його працях „Живімо правдою!” (Холм, 1944), „Віра. Слово во врем'я лютеє” (Холм, 1944), „Служити народові – то служити Богові!” (Вінніпег, 1954), „Обожнення людини – ціль людського життя” (Вінніпег, 1965) та ін., де вчений і громадський діяч звертає увагу, на той факт, що „...мова, релігія, обряди, епос, народні пісні, мудрість попередніх віків, передання, казки, повір'я, пережитки довгих століть, – усе це склало людину, а у нас – українця” [157, с. 53]. Важливим чинником виховання, на його переконання, є мова, яка об'єднує народ, перетворює його на націю: „культура рідної мови зростає разом із національною свідомістю народу” [155, с.15]. Дотримання рідномовної політики, забезпечення високої культури мовлення, здійснюється на базі освітніх закладів. Лише досконале оволодіння педагогами рідною мовою може сприяти виникненню інтересу і любові до рідної мови, культури, народу, Батьківщини, його моральних цінностей.

Національна педагогічна традиція була збагачена і розвинена працями Г. Ващенка „Виховний ідеал”, „Виховання любові до Батьківщини”, „Хвороби в галузі національної пам'яті”, де осмислюється досвід виховання молоді на основі українських національних цінностей і ідеалів, що набуло нового змісту в період розбудови та боротьби за незалежність України. Педагог добре розумів, що національна стійкість українського народу залежить від морального і культурного рівня, втіленого у традиції і досвід

минулих поколінь. „Народ, що має високовартісні традиції, високорозвинене народне мистецтво, високоморальні звичаї – менш загрожений від денационалізації порівняно з народами, традиції яких стоять на низькому рівні. Тут велику роль має свідомість національної гідності, що підтримується через порівняння своїх і чужих національних традицій”[38, с.281].

На переконання педагога, негативно позначаються на світобаченні молоді такі явища у народному житті як гіпермнезія (загострення окремих спогадів з минулого), амнезія (послаблення або втрата пам'яті), парамнезія (перекручення подій або ілюзії), орієнтуючи її на хибні цінності.

Виховання морально-ціннісних орієнтацій у юнацькому віці має здійснюватись на засадах стимулювання самостійності і ініціативності вихованців, урахування індивідуальних властивостей, тактовності, вироблення широкого світогляду” [37, с. 60].

За радянських часів народній педагогіці приділялось мало уваги, що можна пояснити тоталітарною ідеологією того часу, насаджуванням комуністичної моралі, витісненням національних та народних ідей у вихованні дітей і молоді та підміною їх ідеєю класовості, деукраїзацією та русифікацією, що загальмувало розвиток української етнопедагогіки на довгі роки.

Попри тоталітарну ідеологію, гуманістичні ідеї А. Макаренка, пов'язані з вірою у можливості дитини, суспільною відповідальністю та ґрунтуються на витоках народної моралі, перевагах колективного вирішення проблеми, що завжди було актуально у складні періоди життя народу, застосування виховних ситуацій морально-ціннісного спрямування, які мали безумовний вплив на формування морально-ціннісних орієнтацій вихованців. Розроблена ним технологія виховання колоністів, ґрунтувалась на осмисленні та засвоєнні моральних цінностей суспільства та урахуванні тих механізмів, що забезпечують перетворення таких моральних орієнтацій як честь, працелюбність, гідність, дисциплінованість, відповідальність, чесність

на особистісні якості, що мала на меті розкриття та реалізацію можливостей і потенцій дітей. Для студентів педагогічного коледжу значущими є положення А. Макаренка про виховну роль гри і казки, широкого використання у виховній практиці прислів'їв і приказок, які є ефективним засобом засвоєння дітьми початкової школи норм і правил моралі та формування морально-ціннісних орієнтацій. З цього приводу С. Карпенчук відмічає: „У педагогічних поглядах А. Макаренка багато місця займають запозичені в народу казки, легенди, приказки, прислів'я. Вони використовуються в оцінках подій, і в характеристиках людей. А українські народні пісні! Уривків із них немало в його творах” [90, с. 79], таким чином переконуючи, що педагог широко використовує у своїй практиці виважену народну педагогіку, що опирається на здоровий глузд.

Педагогічні погляди В. Сухомлинського ґрунтуються на народній педагогіці, що робить їх востребуваними і завжди актуальними. Педагог, звертаючись до молоді наголошує: „Юнаки і дівчата, ви повинні знати історію свого народу; у ваші душі мають ввійти кращі народні традиції, стати для вас святим законом” [201, с. 177]. У своїх працях „Серце віддаю дітям”, „Слово до батьків”, „Батьківська педагогіка”, „Берегти чистоту душі дитини” В. Сухомлинський ділиться досвідом виховання у дітей морально-ціннісних орієнтацій, з широким застосуванням рідної мови, народних традицій, казок, пісень, що занурює дитину в атмосферу любові, душевного комфорту, творчого самовиявлення. Педагог зазначав: „Казка – це духовні багатства народної культури, пізнаючи які дитина пізнає серцем рідний народ” [200, с. 302]. Педагогічний досвід та поради В. Сухомлинського є надзвичайно цінним для студентів педагогічних коледжів, які згодом виховуватимуть дітей та долучатимуть їх до скарбів української культури: „Найважливішим засобом впливу на дитину, ушляхетнення її почуттів, душі, думок, переживань є краса і велич, сила й виразність рідного слова. Роль цього засобу в початковій школі, де кожна зустріч із новим явищем навколишнього світу пробуджує в серцях дітей почуття подиву, годі переоцінити” [200,

с. 339]. Педагог вбачав своїм покликанням плекати у дітей моральні цінності, створені народом протягом багатьох століть, виховувати почуття гідності, любов до Батьківщини.

З отриманням України незалежності ситуація змінилася на краще, що підтверджують численні наукові дослідження. Так, у наукових розвідках М. Стельмаховича „Народна педагогіка” [188], „Українська родинна педагогіка” [190], обґрунтовується роль і місце етнопедагогіки, як національної навчально-виховної системи у моральному вихованні дітей та студентської молоді в умовах незалежності Української держави.

Учений наполягав на тому, що сучасна система освіти і виховання повинна виховувати високоморальну особистість на засадах національних надбань, засобами народознавства, яке включає і „народну педагогіку”, з її провідними принципами, формами і методами”[189, с.218]. До важливих чинників етнопедагогіки М. Стельмахович відносить спадковість, природні здібності, виховне середовище, приклад, наслідування. Педагог послідовно доводить переваги народної педагогіки, яка „створювалася протягом ряду століть, шліфувалася. Її ще справедливо називають школою, яка завжди з нами, школою сім’ї й отчого дому, матірною і батьковою наукою, першим університетом життя, через який проходить кожна людина” [188, с. 13], здатної протистояти негативним викликам сучасності. З точки зору М. Стельмаховича, ідеали любові, добра, честі, гідності, вдячності, справедливості є основою формування морально-ціннісних орієнтацій підростаючих поколінь.

Досліджуючи специфіку формування національних і загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедагогіці, О. Ярмоленко звернув увагу не те, що „система виховання, притаманна кожному народу, в своїй основі має непересічні моральні цінності. Вони втілені в національній культурі, зокрема в міфології, фольклорі, мистецтві, традиціях, звичаях і обрядах та інших її компонентах” [236, с. 5]. Водночас автор намагається встановити зв'язок між національними і загальнолюдськими цінностями,

такими як: любов до людини, повага її гідності. Таке виховання, на його переконання, вимагає вивчення глибинних пластів народної культури, вірувань, традицій, звичаїв, обрядів, які віками шліфуються досвідом народу і відображають менталітет українського народу. Ми поділяємо думку О. Ярмоленка стосовно того, що виховання молоді на основі моральних цінностей народу є запорукою національного прогресу, руху уперед в соціально-економічній і духовній сфері.

З точки зору нашого дослідження, цікавими є міркування М. Гримич, висвітлені у працях „Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців ХІХ – початку ХХ ст.” [61], „Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців” [62], які в основному стосуються українського виховного ідеалу, основних архетипів ментальності, етнічних стереотипів, систем спорідненості в традиційному суспільстві.

У вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки важливим є науковий доробок О. Вишневського „Теоретичні основи сучасної української педагогіки”, „Український виховний ідеал і національний характер”, „На ниві відродження української педагогіки”, де висвітлюються не лише педагогічні погляди, а й перспективи такого виховання.

З точки зору О. Вишневського, моральні цінності українського народу можна представити ієрархічною системою ідеалів, етичних понять і цілей, притаманних етносу, що переломлюються у житті окремої людини і є тим еталоном, на який орієнтується молодь. Розроблений ним „Кодекс цінностей сучасного українського виховання і розвитку” включає абсолютні або вічні цінності (добро, совість, правда, віра, надія, любов); основні національні цінності (патріотизм, історична пам'ять, захист Вітчизни); громадські цінності (захист прав і свобод, повага закону); цінності сімейного життя (вірність, довіра, піклування про дітей та батьків); цінності особистого життя (внутрішня свобода, воля, розум, що ведуть до виховання моральності, патріотизму, демократизму і родинності).

Цілком слушно педагог доводить, значущість морально-ціннісних орієнтацій для людини, які індивід засвоює через опредмечення, „що робить їх доступними для сприйняття, служить засобом їх передачі від людини до людини, засобом їх поширення”[41, с. 219]. Формами опредмечення виступають кодекси цінностей, якості людської душі, форми культури, тощо.

Розкриваючи етнопсихологічний аспект розвитку особистості, О. Вишневський висвітлює такі національні особливості як інтровертність, індивідуалізм, інтелект нації з тим, щоб розширити можливості педагогіки розвитку, головним предметом якої є визначення життєвої стратегії людини, основної життєвої мети, що відображається в окремих вчинках і поведінці.

Добре розуміючи значущість вивчення етнопедагогіки студентами педагогічних коледжів і ВНЗ, В. Євтух, А. Марушкевич, Н. Дем'яненко, В. Чепак відмічають її практичну цінність, що пройшла апробацію часом і претендує на поважне ставлення до свого змісту у першу чергу викладачів педагогічних навчальних закладів, студентів, як „майбутніх кваліфікованих спеціалістів, яким доведеться працювати з людьми і доносити до них етноідеї виховного та освітнього характеру, доводячи при цьому їх актуальність. Вони направлені на розвиток і удосконалення духовних, моральних, фізичних, інтелектуальних сил особистості” [80, с. 17-18]. У зв'язку з цим учені підкреслюють роль етнопедагогічних знань у професійній діяльності викладачів, учителів, майбутніх фахівців освітньої сфери; розкривати провідні ідеї етнопедагогічних знань у різних джерелах, показуючи можливості їх використання у практичній діяльності педагога; проаналізувати виховні засоби, методи, принципи етнопедагогіки; розглянути проблему використання міфічних образів у етновиховній практиці; показати вплив рідномовного середовища на етновиховний процес; наголосити на значенні дотримання народних етнотрадицій у вихованні особистості; сприяти орієнтації бажаючих самостійно поповнювати знання з проблем етнопедагогіки.

У роботі сучасних дослідників Г. Кіт, Г. Тарасенко „Українська народна педагогіка” розвивається думка, що в період посилення історичної відповідальності, пріоритетним є питання виховання дітей і студентської молоді, яким належить розбудовувати Україну. А тому відродження та впровадження автентичної педагогіки у виховний процес навчального закладу є нагальною потребою, що потребує наукового обґрунтування розв’язання виховних завдань засобами української етнопедагогіки. На їхню думку: „Етнопедагогіка кожного народу є складовою і невід’ємною частиною національної культури. У цивілізованих країнах етап розвитку і практичного застосування засобів народної педагогіки в навчанні та вихованні є одним з найважливіших показників рівня розвитку культури. Відомо, що в цих країнах зміст освіти, насамперед, відображає культурні, історичні, духовно-національні традиції та звичаї народу, етносу, якому належить школа” [95, с. 9]. А тому вчені хоча і відмічають великий виховний потенціал історії України, української мови, мистецькознавчих дисциплін, наполягають на поверненні у зміст сучасного виховання таких понять як „народність школи”, „національна система виховання”, „національна школа”, що здатні якнайповніше розкрити самобутню природу української дитини, забезпечити її морально-духовні потреби, задовольнити інтереси батьків.

З точки зору В. Мосіяшенко українська етнопедагогіка є не лише педагогікою національного відродження і піднесення, а й педагогікою національного спасіння, перевага якої полягає в органічній єдності з життям, історією та культурою народу, його моральними цінностями. „Мораль українського народу, що лягла в основу його етнопедагогіки, етнопедагогічного ідеалу, послідовно й безкомпромісно відстоює добродійну поведінку людини, гуманність поглядів, благородність думок, чистоту помислів. Народна педагогіка не визнає жодних причин, які б давали підстави для відхилення від норм моралі у повсякденному житті” [148, с.57]. Етнопедагогіка акцентує увагу на вихованні гідності, честі, совісті, поваги, вдячності як пріоритетних цінностей. Водночас, етнопедагогіка не допускає

моралізувань, звертаючи увагу на емоційність, зорієнтованості на свідоме засвоєння моральних цінностей, „формуванню моральної поведінки через моральні звички, вчинки, дії; переконанню, осудливим зауваженням, застереженням, розкриттю негативних наслідків поганого вчинку, схваленням, похвалі, гумору, здоровому жарту” [148, с.62]. На його думку, етнопедагогіка розглядає виховання зростаючої особистості у динаміці, враховуючи вікові особливості, життєвий досвід, можливості, нахили і здібності дитини.

Досліджуючи проблеми української етнопедагогіки, В. Кононенко, вбачає мету у розвитку особистості студента шляхом опанування соціальними нормами й ціннісними орієнтаціями засадничого змісту через впровадження навчальних курсів „Українознавство”, „Народна педагогіка”. Водночас, вчений критикує „шароварщину”, надмірну ідеалізацію минулого та висловлює слушну думку стосовно того, що прогресивні ідеї української етнопедагогіки, народознавства, потребують не реанімації, а осучаснення, що створить умови для їхнього ефективного використання у вихованні підростаючого покоління, привабливості для суб’єктів виховного процесу, удосконалення сучасної теорії і методики виховання, що містить своєрідний алгоритм практичної діяльності: „Орієнтація на „осучаснення” етнопедагогічної складової професійної культури вчителя спонукає до пошуку нових основ систематизації відповідних цінностей ”[207, с.426]. Серед причин низького використання майбутніми вчителями етнопедагогічних засобів – низький рівень знань, недостатньо глибоке розуміння їх змісту, невміння робити педагогічно значущі висновки, що потребує відповідної підготовчої роботи у навчальному закладі.

Подальшого розвитку досліджувана проблема набула у праці Ю. Руденка „Основи сучасного українського виховання”, де не лише ґрунтовно висвітлюються проблеми українознавства, народознавства, народної педагогіки, а й критикується радянська офіційна педагогіка, „яка виявилась переобтяженою класово-партійними політичними та

ідеологічними догмами, абстрактними положеннями, штучними методичними системами, відірваними від реального і конкретного внутрішнього світу кожної дитини, від культурно-історичних традицій, першоджерел духовності народу ” [176, с. 42]. Називаючи таку педагогіку „бездітною”, педагог радить опиратися на народну педагогіку, народну виховну практику, що орієнтують на моральні цінності рідного народу, його духовні ідеї, слухно звертаючи увагу на той факт, що „у мирні часи культивуються ідеї любові до природи, підвищення матеріального добробуту народу, творчого ставлення до культури, глибокого пізнання світової цивілізації тощо. У воєнні часи найвищий статус мають, як правило, ідеї захисту рідної землі від чужоземної навали, безпосередньої участі фізично здорових чоловіків у військових подіях, зміцнення національної армії, загартування підлітків та юнаків на військово-патріотичних традиціях минулого тощо” [176, с. 278], що позначається на морально-ціннісних орієнтаціях студентської молоді. Безумовним внеском Ю. Руденка є прагнення поєднати минуле і сучасне, культурно-духовні традиції і моральні цінності українського народу та вищі здобутки людства.

Піднімаючи питання націєтворчості сучасної освіти, Г. Філіпчук обстоює думку, що етномовні, етнополітичні, етнокультурні деформації не можуть визначати новітню суспільну і педагогічну модель, оскільки знецінюють і спотворюють національні цінності та роблять народи безіменними, безликими і безкультурними, використовуючи освіту лише як дискримінаційний інструмент впливу на молодь. Педагог слухно зауважує: „Важливо, щоб етнокультурна парадигма освіти, яка нині характеризує більшість навчально-виховних систем, розвиваючи особистісний потенціал з опертям на традицію, історію, національну культуру, забезпечувала також сучасне переосмислення реальності співіснування інших етнокультур, важливості гармонізації міжетнічних взаємин, як важливої передумови становлення громадянського суспільства” [212, с. 365]. Вироблення народом упродовж століть культурно-педагогічної спадщини є важливим чинником

збереження власної ідентичності та впровадження етнопедагогічної парадигми навчання і виховання.

Дисертаційне дослідження В. Страшного „Виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи на родинних традиціях українського народу” допомогло дослідити родинні традиції, які збереглися у первісному вигляді, дійшли частково модернізованими, відроджуються за формою, але нові за змістом та нові за змістом і формою. Автор відстоює думку, що „родинне виховання є могутнім джерелом формування народного світогляду, національного духу, вищої моральності. Родина – це природний осередок найглибших людських почуттів: тут народжується і поглиблюється любов до матері, бабусі та дідуся, роду і народу, формується пошана до рідної мови, історії, культури” [193, с. 69] та пропонує власну структурно-змістову модель виховання школярів на родинних традиціях українського народу, що включає сформованість національної свідомості і самосвідомості; знання про родинні традиції українського народу та бажання їх дотримуватися; шанобливе ставлення до культурної спадщини, традицій і звичаїв народів, які населяють Україну; риси української ментальності: працелюбність, свобода, толерантність, повага до жінки, любов до рідної землі, національний патріотизм, які виступають морально-ціннісними орієнтаціями у сучасному вихованні.

До проблеми виховання морально-етичних цінностей молодших школярів засобами українського народознавства у своєму дисертаційному дослідженні зверталася М. Генік, яка охарактеризувала основні суперечності, що стоять на заваді ефективного використання засобів народознавства у вихованні морально-етичних цінностей молодших школярів, серед яких: суперечність між українським менталітетом і нерозбірливим втіленням західних технологій у виховну практику; американізація чи русифікація різних сфер життя; прищеплення дітям західних морально-етичних цінностей через СМІ, волонтерські мережі, релігійні секти, яких не було раніше в Україні; суперечність морально-

етичних цінностей сім'ї і школи; проблеми у сім'ї (конфлікти, насилля, жорстокість по відношенню до дітей, лайки), які дезорганізують виховний процес; конфлікти у системах „вчитель – учень”, „учень – учень”, „вчитель – батьки”; відсутність єдності педагогічних вимог до дитини на рівні сім'ї і школи; суперечливість джерел інформації щодо морально-етичних цінностей, до яких має доступ дитина та робить висновок, що „українське народознавство найповніше репрезентує соціально культурний досвід нашого народу, який не обмежується морально-етичними знаннями і включає практичну діяльність людей в різних сферах суспільного і особистого життя. Засвоєння елементів народознавства передбачає оволодіння практичними вміннями та навичками з тим, щоб зберегти та інтеріоризувати народний досвід в досягненні морально-етичних цінностей та забезпечити формування моральних якостей, позитивну мотивацію до здійснення морально-етичних вчинків школярами ...” [56, с.105].

Проблема виховання морально-ціннісних орієнтацій у контексті національної ідеї становлення громадянина-патріота піднімалась К. Чорною та І. Бехом, які у своїй концепції орієнтуються на національне відродження, традиційні цінності українського народу, що б відповідали інтересам людини і суспільства, згуртовували, а не протиставляли представників різних регіонів, опиралась би на менталітет українського народу, мобілізували на нові здобутки, сприймались би різними віковими групами і владою, були б конструктивним інструментом у міжнародних відносинах, були б реальними і перспективними. Учені переконані, що „моральність виступає регулятором поведінки людей є гарантом шанобливого ставлення до культурної спадщини усіх народів і націй” [19, с. 11] та визначають провідну тенденцію сучасного виховання, якою є ціннісне ставлення особистості до свого народу, Батьківщини, держави, нації.

Ми погоджуємося з думкою І. Беґа, К. Чорної стосовно того, що „процес формування ціннісних орієнтацій є невід'ємною складовою

частиною розвитку підростаючої особистості, її відносин, спрямованості, емоційної і мотиваційно-потребової сфер” [19, с. 24].

Досліджуючи особливості формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів, Т. Потапчук слушно зауважує, що вся система матеріальних і духовних цінностей вироблена упродовж історичного розвитку народу, у першу чергу, орієнтована на людину і її самовизначення у світі, чому сприяють спосіб життя народу, його звичаї, традиції, ритуали, як засоби етнопедагогічного впливу.

Оцінюючи роль ціннісного фактора у вихованні майбутніх педагогів, автор звертає увагу на те, що „за сучасних умов, коли попередня система цінностей та ціннісних орієнтацій зруйнована, а нова ще не склалась, настає криза свідомості, що призводить до таких соціально-негативних процесів як втрата ідентичності та послідовна маргіналізація індивідів” [165, с. 57]. Усе це стимулює молодь до активного засвоєння національних цінностей таких як: гармонія, добро, свобода, справедливість. Т. Потапчук обґрунтовує необхідність виховання у студентів педагогічних ВНЗ любові до рідної землі, українського народу, ціннісного ставлення до мови і культури, патріотизму, національної гідності та гордості за свою Батьківщину, як умови їхньої національно-культурної ідентичності.

У Росії досліджувана проблема розглядалась Ж. Кендирбековою, яка вважає, що включення студентської молоді в етнічну і загальнолюдську культури залежить від форм і методів виховної роботи. На її думку, „етнокультурне середовище індивіда складає його найближче етнічне оточення, соціальні стосунки з яким обумовлені необхідністю задоволення культурних потреб ” [94, с.104].

У дисертаційному дослідженні ще однієї російської дослідниці Н. Ворокової, морально-ціннісні орієнтації студентів коледжу цілком слушно розглядаються як „спрямованість особистості на систему цінностей, усвідомлених, вироблених чи привласнених на основі соціально-історичного

і власного досвіду” [48, с. 11]. У структурі морально-ціннісних орієнтацій дослідниця виділила освіченість, відповідальність, чесність, самовладання, а пріоритетними цінностями – щасливий шлюб, любов, матеріальне благополуччя, задоволення, що на наш погляд відображає потреби різної спрямованості особистості.

На рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді негативно позначаються песимістичне ставлення до життя, залежність від масової культури, соціальна пасивність, вплив релігійної ідеології, відсутність соціально-культурної ідентифікації, ідеалів, брак етнокультурних знань та етнокультурна маргінальність.

Отже, дослідження генези виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів засобами етнопедагогіки у філософії, психології і педагогіці засвідчує інтерес до зазначеної проблеми у науці, різноманіття наукових підходів і досліджень. Незважаючи на значну базу досліджень, залишаються недостатньо розробленими теоретичні та прикладні аспекти виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки, уточнення самої дефініції та її складових, необхідність визначення педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

1.2. Сутність і структура виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки

На сьогодні проблема виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки набуває надзвичайної ваги з огляду на боротьбу України за свою незалежність, обстоювання своїх моральних цінностей, свого шляху розвитку. Це вимагає удосконалення виховних програм, повернення до народного досвіду, його глибокого вивчення і осучаснення з виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді.

Морально-ціннісні орієнтації охоплюють усі сфери діяльності людини, що спонукає до осмислення накопиченого досвіду у моральній сфері, найважливіших сторін її життя, гуманізації суспільства та міжособистісних стосунків. Їх аналіз потребує чіткого визначення понять „народна педагогіка” та „етнопедагогіка”.

Ми поділяємо думку В. Кононенко, Є. Сявавко, О. Вишневського, які відмічають, що народна педагогіка є цілісною системою, результатом колективної творчості, характеризує зміст, методи і засоби виховання, що забезпечують передачу досвіду між поколіннями (вертикальна трансмісія), у межах одного покоління (горизонтальна трансмісія).

У нашому дослідженні ми виходили з того, що творцем народної педагогіки є народ, який створив унікальну для тої чи іншої місцевості систему методів і засобів, що передаються від покоління до покоління і втілені у фольклорі, мистецтві, мові, традиціях, звичаях, обрядах, тоді як етнопедагогіка, розглядається нами з позицій Г. Волкова, М. Стельмаховича як наука про народну педагогіку, що дають підстави розмежовувати народну педагогіку та етнопедагогіку з позицій науковості і етнічності.

У цьому сенсі українська етнопедагогіка відіграє надзвичайно важливу роль, оскільки відображає духовне життя українського народу, його моральні цінності, закріплені у моральних нормах, народному етикеті, традиціях, звичаях, фольклорі, виступаючи при цьому фундаментом наукової педагогіки. Виховання сучасної молоді засобами етнопедагогіки є нагальною потребою нашого часу, невід’ємною складовою національного виховання. Звернення до етнопедагогіки обумовлено і тим, що сьогодні „існує також потреба усунення штучно продукуваних у період суспільних деформацій і національного нігілізму суперечностей між досягненням багатовікового морально-педагогічного досвіду народу й недостатнім його використанням у науковій теорії та практиці”[191, с.3].

Виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді має здійснюватись з використанням засобів етнопедагогіки, що дасть змогу залучити її до

моральних цінностей українського народу, виховати гідними громадянами і патріотами України.

Найважливішою характеристикою засобів виховання етнопедагогіки є те, що вони є результатом народних традицій та культури, що забезпечують ефективну передачу та засвоєння морально-ціннісних орієнтацій. Засоби виховання етнопедагогіки несуть інформацію як в наочній, знаково-символічній, так і дієво-практичній формі.

На думку Ю. Руденка до найважливіших засобів етнопедагогіки слід віднести рідну мову, міфологію, фольклор, різні види народного мистецтва, народні ігри, іграшки, символіку, традиції. „Без таких засобів виховання, що увібрали в себе досвід історичного буття народу, його духовність, як без коріння чи фундаменту, не може повноцінно розвиватися...сучасна педагогічна наука” [176, с.36].

З огляду на досліджувану проблему, інтерес представляє класифікація засобів етнопедагогіки, запропонована В. Струманським, який виокремлює:

- духовні (мова, фольклор, народна мораль, народний етикет);
- культурологічні (свята, звичаї, традиції, символи, атрибути);
- практично-дійові (ігри, праця, народний календар);
- корекційні (залякування, покарання) [194, с.35-37] засоби етнопедагогіки.

На наш погляд, розмаїття етнопедагогічних засобів можна типізувати наступним чином:

- *морально-етичні* (етноетика, моральний ідеал, моральні взірці, моральні цінності);
- *інтерактивні* (рідна мова, прислів'я, приказки, народні легенди, притчі, казки, пісні);
- *мистецькі* (народні ремесла, промисли, живопис, музика, хореографія);
- *культурологічні* (традиції, звичаї, свята, обряди);
- *символічні* (народні символи, атрибути, ритуали);
- *ігрові* (рухливі, інтелектуальні, сюжетно-рольові ігри);
- *практичні* (етикет, правила поведінки).

Етнопедagogічні засоби виховання є важливим важелем у вихованні моральної і духовної особистості студента, обумовлені метою і завданнями виховного процесу педагогічного коледжу.

Ми виходили з того, що використання одного якогось засобу не дає стійкого ефекту, а лише система засобів здатна забезпечити ефективність виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів.

У практиці виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засоби етнопедagogіки відіграють надзвичайно важливу роль, оскільки забезпечують передачу і трансформацію накопиченого українським народом педагогічного досвіду, презентуючи переваги моральних цінностей, причинно-наслідкові зв'язки схвалюваної і несхвалюваної поведінки.

Морально-ціннісні орієнтації відображають життєві смисли, моральні потреби зростаючої особистості та її ставлення до життя, обумовлені моральними цінностями і є важливою складовою духовної сфери особистості.

Вивчення проблеми морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів передбачає визначення базових понять дослідження.

Морально-етичний зміст поняття „морально-ціннісні орієнтації” дає змогу встановити взаємозв'язки між моральними ідеалами, взірцями, цінностями та формуванням особистості, її Я-концепції, смисложиттєвої сфери.

На думку В. Ядова, „морально-ціннісні орієнтації” мають узгоджуватися з моральними ідеалами, що визначає ціннісну ієрархію життєвих цілей, цінностей, засобів, які виражають життєву позицію людини, слугують зразком. З наукової позиції вченого, витоками морально-ціннісних орієнтацій є мораль, культура, середовище, у якому формується особистість і здійснюється її повсякденна життєдіяльність [233, с. 6].

Схожої думки дотримується і А. Здравомислов, який доводить, що морально-ціннісні орієнтації є специфічною формою усвідомлення

особистістю власного „Я”, оточуючого світу, свого минулого і майбутнього, такими складними утвореннями, що поєднують різні рівні і форми громадської й індивідуальної взаємодії. З точки зору ученого, морально-ціннісні орієнтації виступають віссю свідомості, „що узгоджуються з ідеалом, формуючи відповідну ієрархію життєвих цілей, а також цінностей-засобів або уявлень про норми поведінки, яку людина розглядає у якості еталону” [84, с. 217].

Характеризуючи морально-ціннісні орієнтації, через призму життєвих цілей особистості, К. Абульханова-Славська звертає увагу на їх особистісний смисл, смислові уявлення у побудові ієрархії системи ціннісних орієнтацій та виділяє функції: ухвалення чи заперечення у реалізації конкретних цінностей; посилення чи заниження їх значущості; утримання чи втрату цих цінностей у часі [1, с. 232].

У визначенні ціннісних орієнтацій С. Гончаренко звертає увагу на спрямованості інтересів і потреб особистості та їх зорієнтованості на певний аспект соціальних цінностей [60, с. 348]; М. Ярмаченко – на включеності у сферу людської життєдіяльності, інтересів і потреб, соціальних відносин, що виявляються у моральних принципах, нормах, ідеалах, установках, цілях [162]; В. Радул підкреслює діяльнісний аспект морально-етичних цінностей через діялісно-зацікавлене ставлення особистості до світу й самої себе [187, с.292].

Якщо у визначенні поняття „ціннісні орієнтації”, такі українські вчені як С. Гончаренко, В. Радул, М. Ярмаченко акцентують увагу на його соціальній значущості, то В. Крисько у „Словнику психолого-педагогічних термінів” пов’язує їх ще й з історичним контекстом, розглядаючи ціннісні орієнтації як суб’єктивне, індивідуальне відображення у психіці та свідомості людини соціальних цінностей суспільства та природи [123, с. 362].

Ми поділяємо наукову позицію І. Бега, щодо розуміння поняття „морально-ціннісні орієнтації”, який виходить з того, що вони виникають і формуються у результаті взаємодії особистості з різними сторонами

дійсності, системи знань, приписів, задаючи бажану лінію поведінки. Учений звертає увагу на те, що сучасне розуміння сутності морально-ціннісних орієнтацій базується на методологічному підході, який розглядає „природу особистісної цінності як суб’єкт-об’єктне утворення, що належить одночасно і суб’єктові, й об’єктивному життєвому світу” [14, с. 9].

У дослідженні природи морально-ціннісних орієнтацій, психолог опирається на атитюди (соціальні установки) та розглядає їх як трикомпонентне психологічне утворення, що містить когнітивну, емоційну та поведінкову складові [14, с.14].

Актуальним видається соціологічне дослідження В. Оссовського, де доводиться, що морально-ціннісні орієнтації служать інструментом дослідження моральних цінностей, розуміння їх мотиваційної і системотворчої сили, тенденцій соціального оцінювання. На думку вченого термін „ціннісна орієнтація” слід застосовувати для: виділення певної вищої цінності, відповідно до стану соціального досвіду; інтерпретації цієї вищої цінності, характерної для конкретного суспільства; організації навколо цієї цінності комплексу когерентних відносно неї цінностей; акцентування найважливіших властивостей зазначених цінностей [160, с. 51].

Наукова позиція В. Драченко будується довкола розуміння того, що кожна людина має свій набір моральних цінностей, які визначають її поведінку і діяльність, а також характеризують життєві смисли і цілі, що й охоплює категорія „ціннісні орієнтації”.

Автор цілком слушно зауважує, що морально-ціннісні орієнтації визначають спрямованість особистості на засвоєння моральних цінностей. Водночас, дискусійними є положення В. Драченко, що стосуються їх відображення позитивної чи негативної значущості „для особистості таких явищ соціальної дійсності, як моральні принципи, вимоги, норми і правила” [76, с. 26], оскільки поняття „морально-ціннісні орієнтації” не можуть містити негативу. Водночас, авторка вірно звертає увагу на те, що процес засвоєння моральних цінностей і трансформація їх у змістовні елементи

ціннісних уявлень виступає психологічною основою формування морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді, що дозволяє йому охарактеризувати основні етапи виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді, де:

- на першому етапі здійснюється переоцінка цінностей та ідеалів, у якому власний життєвий досвід слугує основою морально-ціннісних орієнтацій;

- на другому етапі засвоєння моральних цінностей здійснюється не лише шляхом емпіричних уявлень, а й комунікативних – через засоби масової інформації;

- третій етап реалізується через діяльність, виражену в особистих внутрішніх ставленнях до об'єктивних умов свого буття [77, с. 61]. У своїх дослідженнях В. Драченко виокремлює такі морально-ціннісні орієнтації, як: доброта, справедливість, свобода, відповідальність, милосердя, повага людської гідності, людяність, миролюбність.

Морально-ціннісні орієнтації формуються на основі диференціації моральних цінностей за значущістю у житті індивіда та визначають характер моральної поведінки, вчинків та вибір життєвої стратегії.

За своєю суттю моральні цінності відображають моральні ідеали та життєві цінності особистості студента педагогічного коледжу, тоді як морально-ціннісні орієнтації – шлях їх досягнення.

Морально-ціннісні орієнтації розглядаємо як спрямованість зростаючої особистості на моральні цінності українського народу, що забезпечуються механізмами національно-культурної ідентичності, етнорефлексії та впливають на вироблення бажаних моральних якостей, принципів та ідеалів, втілених у реальні дії і поведінку.

Вихованість морально-ціннісних орієнтацій є ознакою моральної зрілості особистості, морально-етичної культури, необхідної для майбутньої педагогічної діяльності випускника педагогічного коледжу.

Тоді як невихованість морально-ціннісних орієнтацій виражається у відсутності чітких моральних і етичних уявлень, розмитості понять „добра” і

„зла”, невизначеності сенсу життя, цілей і засобів, що може завдати шкоди не лише майбутньому педагогу, а й його вихованцям.

У вихованні морально-ціннісних орієнтацій слід враховувати зв'язок з рефлексією та мотиваційною сферою особистості та її спрямованістю, що відображають її емоційну сферу, природу почуттів і переживань. Через призму морально-ціннісних орієнтацій узагальнюється життєвий досвід особистості, визначаються життєві цілі та засоби їх досягнення.

Таким чином, зміст поняття *„морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу”* уточнено як цілісне особистісне інтегративне утворення на основі прийняття суб'єктом виховного процесу моральних цінностей українського народу, таких як: повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, що задають спрямування та визначають характер його моральної діяльності й виявляються у ставленні до себе, оточуючих та Батьківщини.

Основою морально-ціннісних орієнтацій є моральні цінності українського народу, які носять спільний і консолідуючий характер, що пояснюється культурними особливостями та історичною долею становлення української нації, труднощами виживання, боротьбою за незалежність та гуманістичними перспективами розвитку і саморозвитку окремої особистості.

У різноманітних народних джерелах: заповідях, порадах, настановах, притчах обґрунтовується необхідність орієнтації молоді на моральні цінності, вироблення стратегії і тактики життя на численних прикладах народних героїв, які виступають формою виховного впливу.

Безсумнівно, життя людини перебуває у тісному зв'язку з життям народу, що позначається на її зорієнтованості на традиційні українські моральні цінності.

Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки має здійснюватися з опорою на вікові особливості.

До педагогічних коледжів вступають випускники 9-х та 11-х класів, яких можна віднести до раннього юнацького та юнацького віку, які володіють відповідними віковими характеристиками. Зокрема, ранній юнацький і юнацький вік є сенситивним у плані виховання морально-ціннісних орієнтацій, що підтверджують дослідження І. Беха, Л. Виготського, Е. Еріксона, І. Кона, Т. Петренко, К. Чорної, які його характеризують як період завершення фізичного дозрівання, професійного і особистісного самовизначення, вибору моральних цінностей та життєвих пріоритетів, формування світогляду, моральних якостей.

Вслід за Е. Еріксоном, І. Бех звертає увагу на проблему ідентичності у ранньому юнацькому та юнацькому віці, що виражається у „своєрідній стійкості особистості як самототожності, переживання постійно наявного Я, його збереження ” [17, с. 24], що обумовлена потребою об'єднати усі знання про себе, зміни, як суму внутрішнього досвіду та інтегрувати в Я-образ, який би поєднував минуле, теперішнє і майбутнє. Саме ідентичність забезпечує морально-ціннісну узгодженість і виступає механізмом подолання внутрішніх конфліктів, підтримання духовно-моральних орієнтирів та прагнення до змістових інновацій.

На ідентичність особистості звертає увагу і О. Безкоровайна, яка характеризує юнацький вік з точки зору активності у формуванні світогляду, життєвого самовизначення, спрямування у майбутнє та акцентує увагу на тому, що: „Юність – це орієнтованість на самого себе, на свій внутрішній світ, багатий суб'єктивним, індивідуально самотутнім. Це - саме та пора дозрівання особистості, коли в свідомості закладаються фундаментальні установки, які проявляються згодом як ціннісні орієнтири у практичній діяльності” [9, с. 161]. Для педагога важливо враховувати потенційні можливості дітей цього віку, які без належного підкріплення і виховання згасають.

Морально-ціннісні орієнтації у юнацькому віці формуються у залежності від обраних моральних та професійних цінностей індивіда та

усвідомлення їх значущості у житті та включають свідомий вибір, соціальну спрямованість, готовність до моральної поведінки.

З одного боку у юнацькому віці спостерігається відмова від ілюзій, нездійснених мрій, а з іншого з'являються нові погляди, переконання, цінності, пов'язані з майбутньою професією.

Як зауважує К. Чорна, саме у ранньому юнацькому віці спостерігається інтенсивний розвиток саморозуміння, що обумовлює пошуки відповідей щодо власного призначення, соціальної сутності і неповторності. Пріоритетними рисами дітей цього віку є дієвість, рефлексивність і відповідальність. Вони „не лише ідентифікують себе з українським народом, але й прагнуть жити в Україні, проявляють готовність служити Вітчизні на шляху її національного демократичного відродження; працювати на її благо, захищати її; поважати Конституцію України і виконувати норми Законів. Вони бережно ставляться до етно-етичної культури народів України...” [19, с.35], активно виробляють власні цінності та орієнтуються на них у своїй життєдіяльності.

Специфікою морально-ціннісних орієнтацій молоді, з точки зору Р. Скульського, В. Костіва є зорієнтованість на моральний ідеал і усвідомлене бажання працювати над собою. „Кожен, хто прагне до самовдосконалення у будь-якому аспекті виховання, повинен орієнтуватися (та й орієнтується) на деякий виховний ідеал, тобто образ реальної чи уявної особи, що служить для учня орієнтиром у його самовихованні. Таку особу вихованець „наділяє” певними якостями, які прагне виховати у собі” [43, с. 4]. Ці якості вони називають цінностями, а орієнтацію на них – ціннісною орієнтацією.

На думку В. Будака, період студентства є найбільш чутливим у плані виховання морально-ціннісних орієнтацій, що обумовлено суспільними трансформаціями, активною життєвою позицією молоді, історичними і національними чинниками та віковими особливостями. „Процес модернізації української освіти у вищій школі цілком очевидно потребує створення такої

системи цінностей, яка б стала орієнтиром у вихованні молодого покоління. Слід підкреслити, що нова освітня парадигма формується сьогодні відповідно до загальної філософської та психологічної проблематики крізь призму як соціокультурного, так і антропологічного виміру” [30, с. 236], що на думку вченого дозволить виховати високоморальну особистість, з відповідними якостями, духовними запитами, світоглядом та морально-ціннісними орієнтаціями.

За роки навчання у педагогічному коледжі студенти не лише опановують досвід українського народу, його моральні цінності, глибинну мудрість, а й унікальну систему виховання дітей, що сприяє вихованню етнопедагогічної компетентності.

За О. Ткаченком етнопедагогічна компетентність входить до професійної компетентності педагога, що включає засвоєння накопиченого досвіду у сфері етнопедагогіки, емоційно-ціннісних ставлення до нього, досвіду творчої діяльності з використанням етнопедагогічної інформації, вирішення педагогічних проблем, пов’язаних із застосуванням на теоретичному й практичному рівнях надбань етнопедагогіки [204].

Таким чином етнопедагогічна компетентність студентів педагогічного коледжу дозволить ефективно використовувати педагогічний досвід українського народу у вихованні у себе та майбутніх вихованців орієнтації на такі моральні цінності українського народу як повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність.

Виховання студентів має здійснюватися на основі моральних цінностей українського народу, що дає змогу орієнтувати молодь на високі моральні зразки, вивірені часом і досвідом народу, правила схвалюваної суспільством поведінки; моральні принципи, якими керується сучасна молодь у прийнятті власних рішень; як підгрунття моральних суджень, переконань, згідно яких особистість і поводить чи коригує власну поведінку.

В основі морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді лежать моральні цінності українського народу до яких ми відносимо гідність, повагу

до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, які на нашу думку найповніше відображають моральні потреби українського народу.

Повага до людей: є моральним стрижнем особистості, що характеризує її ціннісне ставлення до інших людей в соціальній й особистісній площинах та виявляється в дотриманні етикету, ввічливості, розумінні потреб, урахуванні інтересів оточуючих, визнанні їх суб'єктами.

На думку С. Русової, повага до людей закладається у ранньому дитинстві, що потребує пильної уваги батьків і вихователів. „Якнайраніш треба утворити для дитини товариський осередок і тут слідкувати, щоб дитина не заносилася в товаристві, щоб ставилася до товариства з широкою ласкою, з рівною пошаною” [179, с. 35].

Маючи велику педагогічну практику виховання дітей, В. Сухомлинський вважав, що повага до людей, любов до людей є моральною серцевиною особистості, де кожен утверджує себе як сина свого народу. „Те, що ми називаємо повагою до людини – це віра в добре начало в ній” [201, с. 190]. Відомий педагог звертав увагу на моральний зміст, поширених у народі, побажання оточуючим людям добра, здоров'я як вияв ціннісного ставлення до них, так само як і слова вдячності свідчать про сердечну чуйність, ціннісне ставлення до іншої людини.

На зв'язку поваги до людей з гідністю наголошує І. Шкільна, яка стверджує: „Кожна людина має гідність і саме тому гідна поваги. Без поваги один до одного не може існувати соціум, не складуться ні службові, ні товариські, ні сімейні взаємини. Кожна людина прагне, щоб до неї ставились з повагою” [227, с. 41]. На її думку, цьому допомагають правила ввічливості, відображені у нормах етикету.

Милосердя, як ціннісне ставлення до іншої людини, виявляється в людській здатності відгукнутися на чужий біль і проблеми, протистоїть байдужості; є важливою моральною цінністю українців, в основі якої здатність розуміти інших, підтримка, активне співчуття, зумовлене важкими випробуваннями, що випали на долю українського народу.

В етиці Г. Голубевої виділено такі основні форми милосердя, як: діяльнісна турбота про іншого; вибачення причиненого зла; прагнення до примирення; пошуки компромісу з недругами; благодійність [59], які є надзвичайно важливими для засвоєння студентами педагогічного коледжу, як основи життєдіяльності, ставлення до дітей та оточуючих. Саме милосердя у майбутній професійній діяльності дозволить не лише піклуватися про дітей, а й правильно будувати з ними стосунки, ставитись до дитячої провини і проступків. „Милосердя виходить із довіри до іншого. У милосерді інший формується, а не карається...” [172, с. 747]. У милосерді особистість проектує себе на іншого, якого намагається підтримати.

Аналізуючи прояви користолюбства як негативної цінності, що служить поштовхом до розвитку заздрості, віроломства, ненависті, зухвальства, нахабності невдячності, І. Бех розглядає милосердя як моральну альтернативу і прояв діяльнісної любові, що „породжує всю добродійну систему виховання” [23, с. 48], вважаючи, що хто має милосердя, володіє усіма добродійностями.

У працях О. Вишневського простежується зв'язок милосердя з добродійною діяльністю індивіда, виховна сила якої обумовлена активної роботи над собою, необхідністю жертвувати своїм спокоєм, комфортом заради когось. „Посидіти біля ліжка хворої бабусі, почитати газету незрячому, навіть поговорити з ним, коли ти не маєш до розмови власного зацікавлення, винести судно з-під хворого, випрати його брудну білизну, подати допомогу немічній людині, яка її потребує, допомогти іншому у важкій праці” [41, с. 518]. Така діяльність дозволяє перш за все долати власну байдужість, черствість, безвольність.

Вдячність є важливою моральною цінністю і гранню людського буття, що визначається усвідомленням важливої ролі інших людей у своєму житті, бажанням відповісти добром на добро, постає ціннісною взаємодією з оточуючими, характеризує рівень моральної й етичної культури особистості студента, що підтверджує визначення В. Кононенка, який характеризував

„вдячність – якість, що характеризується готовністю робити добро іншим людям” [207, с. 329].

На переконання В. Роменця, бажання бути вдячним не може бути до кінця реалізованим, через неможливість заповнити весь простір вдячності, до чого спонукають „усвідомлення умов нашого життя, відкриття світу зовнішнього і внутрішнього, збагнення їхнього перетину, а в ньому – найвизначнішу і найпатетичнішу глибину: „Я єсмь” [172, с. 62].

На думку В. Сухомлинського, вдячність не повинна обмежуватись словами подяки, а одухотворюватись високими мотивами, спонуканими і прагненнями. „Вдячність і обов’язок – ознаки високої етичної культури і разом з тим те елементарне людське, без чого нам загрожує невігластво” [201, с.195-196]. Людина повинна відчувати, що її щастя і благополуччя є результатом роботи багатьох людей, а вдячність усвідомлення цього. Натомість, невдячність є злом, „важкодоступною” совістю, душевним невіглаством.

Виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісної орієнтації на вдячність, сприятиме не лише інтеріоризації традиційних українських цінностей, а й визначатиме ціннісну взаємодію з оточуючими, характеризуватиме рівень моральної й етичної культури.

Любов до Батьківщини становить основу виховання морально-ціннісних орієнтацій особистості, що детермінує її ставлення до України, знання і шанування історичного минулого, мови, залученість до традиційно-звичаєвої культури рідного народу, толерантне ставлення до представників інших етносів і конфесій.

Для студентів педагогічного коледжу важливо усвідомити, що любов до Батьківщини має бути активною і діяльнісною, яка бере свій початок з рідної домівки, що „на все життя входить у нашу душу, хвилює нас як перше животворне джерело, з якого кожен з нас почався” [201, с. 167]. В. Сухомлинський добре розумів, що любов до Батьківщини на ряду з любов’ю до людей є потужним джерелом патріотизму. Використання засобів

етнопедagogіки у вихованні любові до Батьківщини дозволяє торкнутися найтонших струн душі вихованців, що виявляє міцний зв'язок їхньої долі з долею країни. З точки зору В. Сухомлинського „ідея любові до Батьківщини формується тонко і складно. Вона опановує думки і почуття, стає силою духу тільки в тому разі, коли в людини є щось дороге” [201, с. 169]. Таким дорогим, на думку педагога, є усвідомлення подвигу борців-патріотів, які віддали життя за Батьківщину, їхня честь і слава. Любов до Батьківщини також передбачає готовність не тільки захищати, а й адекватно оцінювати власні сили і здібності. За період навчання у педагогічному коледжі студенти у ході навчальної і позааудиторної роботи мають можливість поглибити свої знання про історію України, мову, фольклор, народну педагогіку, народне мистецтво, долучитися до народної культури і традицій.

На переконання І. Беха, любити Батьківщину означає любити національний характер свого народу, його духовність, „мати змогу злитися з нею почуттям, волею та життям, необхідно відчувати духовне життя народу й творчо зміцнювати себе в силах і засобах цього останнього...” [15, с. 12].

У розумінні К. Чорної любов до Батьківщини має бути дієвою, в основі якої вірність і служіння Батьківщині, забезпечення її суверенітету, вибір демократичного шляху розвитку, віра у майбутнє. „Любити свій народ – не означає улещати його чи приховувати від нього слабкі сторони, а чесно і мужньо викривати їх і боротися з ними” [22, с. 9].

Виховання любові до Батьківщини у ранньому юнацькому віці має на меті гарт духу і тіла, готовності до випробувань і її захисту.

Тільки через любов до Батьківщини можна долучитись до моральних цінностей українського народу та виробити власні морально-ціннісні орієнтації.

Гідність виявляється у потребі самореалізації особистості, визнання її досягнень, а також у позитивному самосприйнятті та повазі до себе; що актуалізує виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісної орієнтації на гідність як необхідну умову особистісного та професійного

становлення, яке неможливе без усвідомлення людини як мети, а не як засобу. „Жахливим засобом етноциду було формування в людини почуття національної меншовартості, що водночас культивувало повагу до „старшого брата”, навіювало переконання в перевазі інших народів над нами... Що сприяло виробленню почуття покривдженості, комплексу неповноцінності” [41, с.264].

У „Національній ідеї в становленні громадянина-патріота України” І. Беха, К. Чорної утверджується необхідність виховання гідності (особистісної, людської і національної) як ціннісного ставлення особистості до себе. На їхню думку, „гідність не сумісна с комплексом меншовартості. Українська молодь має бути переконана в своїй самодостатності. Наш шлях – це опора на власні сили. Ніхто не подарує нам свободу і гідне життя в Україні. Це завдання і справа честі кожного українця” [19, с. 19].

Гідність особистості виявляється у потребі самореалізації особистості, визнанні її досягнень, а також у позитивному самосприйнятті та у повазі до себе, що актуалізує виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісної орієнтації на гідність, як необхідної умови власного та професійного становлення, яке неможливе без усвідомлення людини як мети, а не як засобу.

Таким чином, система морально-ціннісних орієнтацій асимілює усі моральні цінності у свідомості індивіда, що виступають певним еталоном оцінки явищ, подій, що дає змогу розглядати їх як ідеальну модель власної поведінки [32, с. 70-75].

Усі морально-ціннісні орієнтації можна типізувати за ставленням до себе, до інших, до Батьківщини.

Внаслідок різного тлумачення такого багатогранного поняття як “морально-ціннісні орієнтації” існують різні підходи у визначенні його структури, найважливіших компонентів, характеристики їхніх взаємозв’язків та взаємодії, що пояснюється різними дослідницькими завданнями та науковими підходами.

Розглядаючи морально-ціннісні орієнтації Н. Пташнік [170] визначає їх структуру як трикомпонентне психологічне утворення, що включає: мотиваційно-ціннісний компонент (рівень сформованості установок, мотивів, прагнень, цілей, інтересів), когнітивний компонент (сукупність знань і уявлень про систему ціннісних еталонів особистості), поведінково-діяльнісний (матеріалізація знань та ціннісних ставлень у поведінкових програмах).

Серед структурних компонентів ціннісних орієнтацій О. Крюкова виділяє змістовно-сміслові, емоційно-сміслові, комунікативно-рефлексивні, організаційно-поведінкові, які дозволяють розкрити основне поняття як „систему потреб і інтересів особистості, спрямованої на конкретний аспект соціальних цінностей, що зумовлений процесом соціального розвитку, способами діяльності, життєвого стилю, поведінки...” [171, с. 7].

З точки зору О. Ціхоцької доцільними є когнітивний, емоційно-вольовий і практично-діяльнісний компоненти, які відповідають проявам цінностей-якостей. „Зокрема, це якості, що визначають змістовний компонент орієнтації (доброзичливість, чуйність, доброта та інші); різні форми вираження орієнтацій (благородство, толерантність, тактовність, делікатність та інші); ставлення до себе (самоповага, аутосимпатія); до світу (непрагматичний вектор спрямування, позитивна емоційна оцінка); до інших людей (повага до гідності, визнання права на життя і щастя кожної особистості)” [220, с. 9].

Таким чином, узагальнення виділених структурних компонентів, дає змогу виявити основні підходи, що відображають розуміння сутності самого поняття, специфіку виховання дітей різних вікових категорій. Розроблена нами структура морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів і містять наступні компоненти: когнітивний, емоційно-ціннісний, діяльнісний.

Когнітивний компонент характеризується повнотою обізнаності, суджень, уявлень студентів педагогічних коледжів про морально-ціннісні

орієнтації українського народу, найважливіші моральні цінності, освоєння теоретичних і практичних знань щодо дотримання народного етикету та правил поведінки. Наявність у студентів знань про моральні цінності та морально-ціннісні орієнтації українського народу є важливим чинником усвідомлення власної приналежності до українського народу, причетності до творення теперішнього і майбутнього України, фундамент власних морально-ціннісних орієнтацій. „Однак як свідчить практика студенти коледжу не завжди керуються у своїй поведінці знаннями, якщо вони не стали їхніми переконаннями” [163, с.46], що актуалізує звернення до їхнього морального і життєвого досвіду, який би підтверджував необхідність морально-ціннісних орієнтацій у житті особистості.

Це положення знаходить підтвердження у роботі Л. Хоружої „Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика”, де звертається увага на формування інтенціонального досвіду у межах когнітивного компоненту, який вона розуміє як „сприймання та усвідомлення етичних знань, принципів, вимог, що є засадами педагогічної професії. Саме розвиток інтенціонального досвіду майбутнього педагога, сприяє узгодженню професійного і особистісного „Я” вчителя через прийняття певної системи етичних цінностей” [217, с.99].

Емоційно-ціннісний компонент визначає інтерес та позитивне ставлення студентів педагогічних коледжів до моральних цінностей, вироблених упродовж усього існування українського народу, потребу у їх інтеріоризації та розвитку власних морально-ціннісних орієнтацій, бажання послуговуватися ними у житті, а також формування відповідних моральних емоцій та почуттів та здатність до моральної регуляції. На роль емоцій у моральному вихованні молоді звертав увагу С. Рубінштейн, котрий вважав, що позитивні емоції і переживання перетворюються на спонуки до морального вчинку, впливають на формування моральних потреб і почуттів особистості, перетворюючись зрештою на стійкі моральні риси [175, с.262]. Виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу

засобами етнопедагогіки потребує формування стійкої мотивації у особистісній і професійній самореалізації особистості.

Поведінковий компонент включає оцінку власних емоцій, почуттів студентами педагогічного коледжу, а також сформованість навичок самоконтролю, моральних ставлень до себе, до оточуючих, до Батьківщини, готовності до моральної поведінки, здатність до морального вибору і морального вчинення, а також навички міжособистісної комунікації та дотримання моральних принципів, етикетних норм українського народу і моральних правил поведінки. Поведінковий компонент пов'язаний з моральним вчинком особистості має внутрішньо-психічний або етичний та зовнішній прояв, що відображає її моральну позицію. „Вчинок у його повноцінному вираженні завжди буде водночас і акцією духовного розвитку індивіда й творчістю моральних цінностей”[172, с.26]. Поведінковий компонент включає також і роботу над собою, прагнення студентів до моральних взірців та ідеалів українського народу, які є основою їхніх морально-ціннісних орієнтацій.

Відтак, морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу як особистісне утворення постають динамічною системою, *компоненти структури* якої є органічно взаємопов'язаними та взаємодоповнювальними. Такими компонентами є *когнітивний (судження, уявлення, знання), емоційно-ціннісний (цінності, мотиви, почуття) та поведінковий (уміння, навички, поведінка).*

Механізмами виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу логічно постають етнорефлексія та національно-культурна ідентичність особистості.

Етнорефлексія об'єктивується у знаннях, уявленнях про рідну культуру, мову і моральні цінності, а також актуалізує історичну пам'ять і на цій ідейній основі спонукає індивіда до усвідомлення себе представником народу чи громади.

Також етнорефлексія є важливим чинником пізнання себе у народі,

формування картини світу особистості, її „Я-концепції” з точки зору приналежності до етнічної групи, народу.

Завдяки етнорефлексії особистість має змогу розрізнити та порівнювати здобутки своєї та іншої культури, що є умовою зближення і взаємодії різних етносів і культур, обміну досвідом.

Етнорефлексія також передбачає виявлення ставлення до власного народу інших народів, з тим, щоб усвідомити, яку роль відіграє його народ у світі.

Доведено, що етнорефлексія може бути ситуативною (залученість у реальну ситуацію через самоаналіз, мотивування), ретроспективною (осмислення, розуміння, аналіз досвіду минулого) і перспективною (роздуми, уявлення та плани на майбутнє, усвідомлення себе суб'єктом у житті народу).

Етнорефлексія впливає на вибір молоддю морально-ціннісних орієнтацій як соціально схвалюваних, пріоритетних у житті українського народу.

Національно-культурна ідентичність забезпечує взаємозв'язок особистості з нацією, що позначається на світогляді, моральній сфері, орієнтації на моральні цінності. Національно-культурна ідентичність пов'язана насамперед із національною свідомістю і самосвідомістю особистості, що характеризує ціннісний характер сприйняття культури, осмислення життєвого досвіду народу та трансформації моральних цінностей відповідно до життєвих обставин і викликів.

Національно-культурна ідентичність, як механізм виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу, сприяє самовизначенню, самоствердженню, адаптації та інтеграції молоді до суспільства.

Ми поділяємо погляди Т. Потапчук щодо національно-культурної ідентичності, яка „відображає своєрідність етнокультурного життя, потреб, інтересів і очікувань, що виявляються у вигляді усвідомлення індивідом своєї

належності до певного етнокультурного простору з його культурним ядром – традиціями, звичаями, нормами, обрядами, специфічним фольклором і побутом” [166, с.96].

Виокремлення базових моральних цінностей, уточнення змісту поняття морально-ціннісних орієнтацій та його структури, типологізація засобів етнопедагогіки дозволили конкретизувати *сутність виховання* у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій як спеціально організований виховний процес, що визначає ставлення до студента як суб’єкта освоєння моральних цінностей, спрямований на поєднання його знань про такі моральні цінності українського народу, як повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність та орієнтації на них через прагнення самовиховання і керування ними у власному житті.

Таким чином, вивчення вікових особливостей студентів педагогічного коледжу допоможе визначити ефективні умови виховання у них морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

Окрім того, визначення ключового поняття, структурних компонентів, психологічних механізмів та базових моральних цінностей, якнайкраще характеризують процес виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, що обумовлює необхідність проведення відповідного констатувального експерименту з метою визначення ефективних педагогічних умов.

Висновки до першого розділу

Узагальнено ідеї виховання морально-ціннісних орієнтацій у педагогічній думці; а також структурні компоненти досліджуваного явища; розкрито стан розробленості проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів у сучасній науці та основних

наукових підходів (особистісно орієнтованого, культурологічного, компетентнісного).

Процес виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу розглядаємо як складне і багатогранне педагогічне явище. Відповідно до мети й завдань експериментального дослідження у першому розділі здійснено аналіз філософської, психологічної та педагогічної літератури з досліджуваної проблеми. На цій основі уточнено сутність поняття „морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу”, як цілісне особистісне інтегративне утворення на основі прийняття суб’єктом виховного процесу моральних цінностей українського народу, таких як: повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, що задають спрямування та визначають характер його моральної діяльності й виявляються у ставленні до себе, оточуючих та Батьківщини. А також конкретизовано *сутність виховання* у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій як спеціально організований виховний процес, що визначає ставлення до студента як суб’єкта освоєння моральних цінностей, спрямований на поєднання його знань про такі моральні цінності українського народу, як повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність та орієнтації на них через прагнення самовиховання і керування ними у власному житті.

Встановлено, що морально-ціннісні орієнтації знаходять своє відображення у моральних нормах, народному етикеті, традиціях, звичаях, фольклорі та визначаються системою цінностей людини, їх змістом, спрямованістю й співвіднесеністю з конкретно-історичними суспільно-політичними умовами.

Відповідно до результатів аналізу психолого-педагогічних праць нами розроблено структуру морально-ціннісних орієнтацій студентів. Виділені у структурі морально-ціннісних орієнтацій компоненти: когнітивний (розуміння таких моральних категорій, як повага до людей, гідність, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, їхньої значущості й ролі в

житті кожної людини, українського народу, необхідність керуватися ними у власній поведінці), емоційно-ціннісний (інтерес та позитивне ставлення студентів педагогічних коледжів до моральних цінностей, вироблених упродовж усього існування українського народу, потребу у їх інтеріоризації та розвитку власних морально-ціннісних орієнтацій, бажання послуговуватися ними у житті) та поведінковий (оцінка власних емоцій і почуттів, сформованість навичок самоконтролю, моральних ставлень до себе, до оточуючих, до Батьківщини, готовність до моральної поведінки, здатність до морального вибору, морального вчинення, навички міжособистісної комунікації, дотримання моральних принципів, етикетних норм українського народу і моральних правил поведінки).

Охарактеризовано сутність базових для нашого дослідження моральних цінностей, – повага до людей, гідність, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, які визначають пріоритетні морально-ціннісні орієнтації українського народу. Важливість виховання вище зазначених морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів зумовлена тим, що вони мають володіти високим рівнем особистісної і національної культури, втілювати ідеї народного виховання у практику, використовувати осучаснені засоби етнопедагогіки, бути гідними членами українського суспільства.

Виявлено механізми виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу, до яких відносяться етнорефлексія та національно-культурна ідентичність особистості.

У дослідженні обґрунтовується сенситивність раннього юнацького та юнацького віку у процесі виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, розкриваються особливості такого виховання на сучасному етапі.

РОЗДІЛ 2

ВИЯВЛЕННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

2.1. Діагностика вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки

З метою виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу було проведено констатувальний етап експерименту, що передбачав визначення експериментальної бази дослідження, добір діагностувальних методик і адекватних методів вивчення проблеми, які б забезпечили визначення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів на основі критеріїв та показників та розв'язання наступних завдань:

- визначення критеріїв і показників вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки;
- проведення педагогічної діагностики;
- виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу.

Експериментальною базою дослідження стали: Вінницький обласний комунальний гуманітарно-педагогічний коледж, Барський гуманітарно-педагогічний коледж імені М. Грушевського, Коломийський педагогічний коледж, Глухівський національний педагогічний університет імені О. Довженка, НВК-загальноосвітня школа І–ІІ ступенів-ліцей № 7 Вінницької міської ради м. Вінниця.

Експериментом було охоплено 458 студентів та 241 викладач і куратор студентських груп педагогічних коледжів.

Виходячи із розуміння морально-ціннісних орієнтацій, визначених структурних компонентів, критеріальну базу констатувального етапу

експерименту склали когнітивний, емоційно-ціннісний та поведінковий критерії.

Показниками *когнітивного* критерію є: обізнаність щодо історичної спадщини, традиційної та звичаєвої культури українського народу, його фольклору; уявлення про моральні цінності (повагу до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність) та потребу орієнтуватися на них, усвідомлення необхідності дотримання народного етикету і моральних правил поведінки.

Показники *емоційно-ціннісного* критерію: прояв інтересу до досягнення морально-ціннісних орієнтацій українського народу; визначеність основних мотивів власної поведінки; переживання почуття власної гідності, вдячності, любові до Батьківщини, прагнення поважати інших людей.

Показниками *поведінкового* критерію визначено: здатність до морального вибору у спілкуванні й поведінці; вияв поваги, вдячності, милосердя, діяльнісного патріотизму, гідності.

Для виявлення стану вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу використано діагностувальні методи: педагогічне спостереження, бесіди, опитування, інтерв'ювання, анкетування, аналіз проблемних ситуацій, творчих завдань, метод незакінченого речення, методика „Прислів'я” (С. Петрова), „Почуття власної гідності” (К. Журба), вивчення документів та матеріалів навчально-виховної роботи викладачів-предметників і кураторів академгруп для підтвердження об'єктивності й достовірності даних констатувального етапу експерименту.

Для з'ясування розуміння студентами педагогічних коледжів сутності поняття „морально-ціннісні орієнтації” було проведено анкетування та пілотажну бесіду. Результати бесіди дозволили виявити декілька груп студентів, що відображено у таблиці 2.1.

Таблиця 2.1.

**Розуміння студентами педагогічних коледжів сутності поняття
„морально-ціннісні орієнтації”**

№	Характеристика відповідей	К-сть	У %
1	Правильна повна і розгорнута відповідь	24	5,3
2	Правильна достатня відповідь	75	16,4
3	Правильна неповна відповідь	273	59,5
4	Неправильна відповідь	52	11,4
5	Не відповіли	34	7,4
	Всього:	458	100

Дані представлені в таблиці 1.1 показують, що 21,7% студентів педагогічного коледжу мають вірні уявлення про морально-ціннісні орієнтації. Однак, у переважної частини студентів (59,5%) поки що не склалося цілісного уявлення та 18,8% - не змогли визначитися з відповіддю. Серед відповідей першої групи, найбільш поширеними є наступні: „Морально-ціннісні орієнтації є зразками, що дають людині змогу організувати свою діяльність ” (Олена К.), „Морально-ціннісні орієнтації скеровують людину на вищі моральні цінності і моральні зразки у її діяльності орієнтують на надбання українського народу” (Мирослава Р.).

У неповних відповідях, як правило, превалювали характеристики якоїсь однієї ознаки чи характеристики досліджуваного поняття, серед яких найпоширенішими були такі: „Це схвалювані народом цінності і якості особистості” (Ганна В.), „Орієнтують на моральні цінності і моральну поведінку” (Ольга К.), „За якими живе особистість” (Марина Ч.), „Визначають стосунки людей” (Карина С.).

Серед невірних визначень можна виокремити наступні: „Це норми, яких потрібно неухильно дотримуватись”, „Правильна поведінка”, „Норми, які регулюють стосунки людей”. Аналіз відповідей цієї групи свідчить про розуміння студентами морально-ціннісних орієнтацій з точки зору

авторитарної моралі і етики, що суперечить гуманістичній природі морально-ціннісних орієнтацій. Окрім цього, 7,4% студентів педагогічних коледжів не змогли відповісти на запитання, що потребує уваги педагогів до зазначеної проблеми.

У розробленій нами анкеті, студентам пропонувалось поміркувати над запитаннями „Які морально-ціннісні орієнтації визначають характер українського народу?” та „Які морально-ціннісні орієнтації українського народу є визначальними у педагогічній діяльності?” Відповіді студентів на перше запитання засвідчили правильне, хоча і не повне розуміння значущості морально-ціннісних орієнтацій у житті народу та у вихованні дітей. Водночас, у відповідях студентів простежується тенденція до превалювання морально-ціннісних орієнтацій, які визначають ставлення до інших людей. Серед яких: співчуття (22,6%), доброта (20,1%), милосердя (13,6%), розуміння інших (7,8%), прагнення допомагати іншим (6,4%), чуйність (4,8%), щирість (3,6%), доброзичливість (2,9%), чесність (2,5%), людяність (2,1%), чемність (0,7%), стриманість (0,5%), привітність (0,5%), вихованість (0,4%), порядність (0,4%), безкорисливість (0,4%), емпатійність (0,4%), лагідність (0,4%), відвертість (0,3%), виваженість (0,3%), відкритість (0,2%), почуття обов'язку (0,2%), дисциплінованість (0,1%), почуття гумору (0,1%), великодушність (0,1%), вірність (0,1%), надійність (0,1%), простота (0,1%), щедрість (0,1), повага до людей (0,1%), ніжність (0,1%), терпимість (0,1%). Студенти приділяють значно менше уваги морально-ціннісним орієнтаціям, які визначають ставлення до себе, називаючи самоповагу (1,5%), любов (1,5%), справедливість (1,2%), мудрість (0,8%), самоприйняття (0,5%), совість (0,5%), духовність (0,3%), душевність (0,2%), незалежність (0,2%), шляхетність (0,1%), моральність (0,1%), оптимізм (0,1%), охайність (0,2%). Жоден студент у своїх відповідях не вказав гідність чи вдячність. Також поза увагою студентів залишилися морально-ціннісні орієнтації, які б визначали ставлення до Батьківщини, що свідчить про недооцінку їх

значущості у житті особистості. Не відповіли 0,7% студентів. Всього було опитано 458 студентів.

У відповідях на друге запитання, студенти педагогічного коледжу цілком слушно відзначили, що морально-ціннісні орієнтації не лише визначають характер українського народу, а й мають виховне значення. Такими, на їхню думку, є орієнтація на добродійство (15,5 %), повагу до людей (14,8 %), людяність (12,3 %), милосердя (9,6 %), честь (дівочу, чоловічу) (9,6 %), гідність – (8,9 %), щирість – (6,1 %), вдячність – (5,7 %), толерантність (4,5%), чесність (3,5%), миролюбність (2,4%), любов (до дітей, до протилежної статі, батьків) (1,7%), дружбу (1,5%), відповідальність (1,2%), відданість (0,9%), справедливість (0,5%), доброту (0,5%), чуйність (0,2%), захист слабших (0,1%), віру у власні сили (0,1%), добросовісність (0,1%), виваженість (0,1%), делікатність (0,1%), тактовність (0,1%). Однак, ніхто зі студентів не назвав морально-ціннісну орієнтацію на любов до Батьківщини, яка в сучасних умовах є пріоритетною.

Наступні запитання стосувалися перспектив виховання морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді засобами етнопедагогіки і можливих наслідків неухаги до цієї проблеми. Результати анкетування наводяться у таблиці 2.2.

Таблиця 2.2

Проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки

№	Перспективи виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки	К-сть	У %	Можливі наслідки неухаги до проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки	К-сть	У %
1	Виховання справжніх патріотів	121	26,5	Почуття меншовартісності	117	25,4
2	Виховання поваги і любові до української	89	19,5	Орієнтація на чужі морально-ціннісні	109	23,8

	культури			орієнтації		
3	Формування національної ідентичності	67	14,4	Втрата державності та національних ознак	99	21,6
4	Формування моральної свідомої особистості	53	11,6	Орієнтація на хибні або квазіцінності	65	14,7
5	Запобігання сепаратизму	42	9,3	Ідентифікація себе з іншими народами	34	7,4
6	Почуття гордості за свій народ	36	7,8	Втрата мови, культури	15	3,2
7	Запобігання втрати історичної пам'яті	27	5,9	Ненависть до всього людства	11	2,3
8	Любов до своєї культури, народної мудрості та шанобливе ставлення до інших	16	3,5	Нехтування моральними принципами	5	1,1
9	Не відповіли	7	1,5		3	0,5
	Усього:	458	100		458	100

Результати представлені у таблиці 2.2 переконують у тому, що студенти педагогічних коледжів усвідомлюють роль і значення виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді засобами етнопедагогіки у сучасних умовах, що можна пояснити їхнім прагненням до саморозвитку, віковими особливостями, так і фаховою підготовкою у навчальному закладі. Розмірковуючи над перспективами і можливими наслідками неухви до виховання морально-ціннісних орієнтацій студенти добре усвідомлюють, чим це може обернутись для юної особистості. Зокрема, несформованістю моральної сфери, залежністю від думки інших, меншовартісністю, нездатністю відстоювати власні честь і гідність, втратою національно-культурної ідентичності та ін.

Нас цікавило, як студенти педагогічного коледжу розкривають змістові характеристики ключових морально-етичних категорій („повага до людей”,

„миłosердя”, „вдячність”, „гідність”, „любов до Батьківщини”), які лежать в основі морально-ціннісних орієнтацій та уміння співвідносити їх з реальним життям.

Так у своїх міні-творах на тему „Миłosердя як ментальна характеристика українців” студенти спробували обґрунтувати своє розуміння зазначеного поняття. Біля 9,7% робіт можна віднести до таких, що характеризуються обґрунтованістю, осмисленістю, глибоким розумінням миłosердя, як морально-ціннісної орієнтації українського народу, серед яких можна виділити наступні: „Миłosердя є найважливішою моральною цінністю українського народу, який пережив багато жорстоких випробувань. І без миłosердя один до одного і навіть до ворогів своїх, українці навряд чи змогли зберегти себе як нація. Тільки миłosердя до бідних, до калік, до сиріт, до хворих, до старих, до подорожніх стало тим, цементам, на якому тримається українська нація” (Мирослава Р.); „Наші пращури намагались виховати підростаючі покоління миłosердними. Бо якщо молодь зросте байдужою чи жорстокою, то горе батькам, горе Україні” (Ольга С.); „ Не даремно „миłosердя” розшифровується як „миле серце” і характеризує людину, готову віддати частку свого серця, душі, поділитися своїм теплом, останньою крихтою хліба з іншим людьми, які цього потребують, що завжди яскраво виявляється в часи випробувань нашого народу, війн тощо” (Оксана В.).

Так, 37,4% студентів педагогічного коледжу розглядають поняття „миłosердя” виключно у релігійному ключі, що слідує з їхніх творів, де говориться, що це „Одна з найважливіших християнських чеснот, зорієнтованої на дотримання законів милості”(Олена К.), „Миłosердя є втіленням Божої заповіді любові” (Марія Н.), „Втілення християнської моралі та любові до ближнього, що виявляється у ласкавому, доброзичливому, турботливому ставленні до іншої людини” (Валентина Х); „Здатність до співчуття, душевного контакту, прощення” (Олександр В.), „Вияв жалості; помилування” (Тамара Ш.).

Однак, переважна частина студентів педагогічного коледжу (33,8%) обмежувалась лише якимось одним аспектом поняття, наголошуючи на пожертвах на доброчинство, турботу і увагу до людей, зокрема до хворих, калік, безхатченків („Моя бубуся завжди заохочувала мене жертвувати щось людям, які потребують допомоги, попали в скруту. Раніше завжди проблему одного вирішували всім миром” (Мар’яна В.).

Слід відмітити і групу студентів (11,9%), які досить розпливчато охарактеризували милосердя, що воно може співвідноситись з будь-яким морально-етичним поняттям („Милосердя – це позитив, який красить людину і її життя” (Василь К.), „Милосердя – це світло у п’ятні, що зігріває і вказує шлях”, та 7,2% студентів, які не зовсім вірно розуміють поняття „милосердя”, розкриваючи його як „терпляче, поблажливе ставлення до інших”, „ввічливість, доброзичливість та готовність прислужитися”, що потребує допомоги педагога в осмисленні і усвідомленні зазначеного поняття. На жаль, ніхто із студентів не звернув увагу на гуманістичну сутність милосердя, що потребує додаткової роботи, роз’яснення, залучення до доброчинної діяльності.

Застосування методики К. Журби „Почуття власної гідності” дало змогу простежити за емоційною реакцією студентів педагогічних коледжів у різноманітних ситуаціях, які стосуються педагогічної діяльності. Студенти ділилися на дві групи: педагогів і учнів, які спільно розв’язували проблеми сприйняття критики, похвали, образи. Дослідження показало, що дівчата (32,3%) гостріше за хлопців сприймають критику та болісно реагують на зауваження, а також частіше 34,5% ображаються. Тоді, як значна частина хлопців (45,8%) схильна шукати компромісу у таких ситуаціях, а то й поступатися своїми інтересами.

Водночас, надмірна похвала, так само, як і надмірна критика викликає у 12,5% студентів емоційний спротив, заперечення. Спостереження за поведінкою у різних ситуаціях підтвердило, що студенти часто перебивають співрозмовника (13,7%), забувають про такт (12,9%), переходять на особистість (10,4%), роблять поспішні висновки (8,6%), нав’язують власне вирішення

проблеми (7,5%), насміхаються над проблемою товариша (1,2%), що актуалізує виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів.

Використаний нами метод незакінченого речення дав змогу виявити як студенти педагогічного коледжу розуміють поняття „гідність” і „честь”, що знайшло своє відображення у таблиці 2.3. З цією метою студентам було запропоновано закінчити речення: „У моєму розумінні честь – це...”, „Для мене „гідність” це...”

Таблиця 2.3.

**Розуміння студентами педагогічного коледжу сутності понять
„гідність” і „честь” (%)**

№	Сутність поняття „гідність”	У %	Сутність поняття „честь”	У %
1	повага до себе та до інших	21,0	самоповага	25,5
2	шляхетність	18,3	моральні принципи	18,7
3	відчуття власної значущості	16,8	моральні норми і правила поведінки	14,8
4	здатність протистояти злу	12,5	власне почуття гордості	11,3
5	моральні принципи	10,6	рівень вихованості	9,4
6	рівень вихованості	8,4	знаки уваги	8,0
7	визнання заслуг	6,5	самодостатність	5,8
8	не відповіли	5,9	не відповіли	6,5
	Всього:	100%	Всього:	100%

Дані таблиці свідчать про те, що студенти педагогічного коледжу не завжди здатні розмежовувати поняття „гідність” і „честь”, що слідує з наведених майже однакових характеристик. На жаль, поза увагою студентів у характеристиці поняття „честь” залишилася репутація (ділова, гендерна), як свідчення неповного розуміння поняття, тоді як у характеристиці поняття „гідність” ніхто із студентів не звернув увагу на ставлення людини як

найвищої цінності, що закладено в основу розуміння зазначеного поняття в українській етнопедагогіці.

Однак, у ході подальшого обговорення, індивідуальних та групових бесід, виявилось, що студенти педагогічного коледжу досить часто оперують цими поняттями у ситуаціях, коли мова заходить про зміни в Україні (35,9%), обмеження з боку дорослих (26,5%), відповіді на образи (12,3%), прийняття важливого життєвого рішення (10,9%), моральний вибір (7,9%), підтримку інших та надання допомоги (6,5%).

Згідно з результатами опитування, яке ми використовували на констатувальному етапі, студенти педагогічного коледжу вважають, що повага до людей виявляється у щирому (21,1%), доброзичливому (19,4%), чуйному ставленні до інших (16,5%), повазі гідності (15,3%), визнанні прав інших людей (14,6%), врахуванні їхньої думки (7,9%), пріоритеті гуманізму (5,2%), що вони збираються практикувати у своїй майбутній професійній діяльності.

Нами також вивчалось розуміння студентами педагогічного коледжу категорії „вдячності”. Попереднє інтерв'ювання показало недостатній рівень розуміння студентами самої дефініції, яка, на думку 5,6% студентів є виявом корумпованості, що свідчить про підміну понять, зорієнтованість на хибні цінності. Підтвердженням тому стали наступні відповіді: „Це готовність віддячити за послугу”, „Щедра компенсація затрат у грошовому еквіваленті”. Значна частина студентів 30,4% у своїх відповідях відмітили різноманітні вербальні форми вдячності: „Слова подяки”, „Слова прихильності за добро”, „Позитивна оцінка” тощо.

Також 19,2% студентів педагогічного коледжу, цілком слушно зауважили, що „вдячна людина, добре вихована, така, що бачить добро, і здатна його оцінити”, „з повагою ставиться до вчинку, зробленого заради неї”. Окрім того, 12,6% студентів визначають вдячність як одну із провідних морально-ціннісних орієнтацій українського народу; 6,7% переконані, що за будь-яких обставин потрібно залишатись вдячним і пам'ятати добро зроблене

для тебе; 5,6% вважають вдячність моральним обов'язком особистості, що спонукає людину робити іншим добро; 4,2% зауважують, що вдячні лише своїм близьким; 3,7% студентів вважають, що це культурний атавізм.

Ще однією з найважливіших морально-ціннісних орієнтацій є любов до Батьківщини, яка набула особливої значущості в період боротьби України за свою цілісність. Любов до Батьківщини у студентів педагогічного коледжу залежить від усвідомлення себе громадянином України, що прагне осмислити українську історію, етику, культуру, традиції, звичаї, символіку, мистецтво.

Наше дослідження підтвердило положення К. Чорної, яка вважає, що „педагогів здебільшого задовольняє вміння учнів повторити інформацію, не вникаючи в її суть, не розглядаючи причинно-наслідкові зв'язки”[40, с.18].

Хоча студенти педагогічного коледжу зазначають, що любов до Батьківщини – це готовність її захищати (25,2%), віддано служити (20,5%), готовність відстоювати державні інтереси (18,6%), готовність працювати та розбудовувати свою країну (16,7%), поширення української культури (6,2%), знання історії, мови (4,9%), любов до родини і своєї домівки (4,5%), шанування народних звичаїв і традицій (3,4%), однак їхні слова не завжди відповідають мотивам і діям.

Використаний нами метод дискусії дозволив виявити, на які взірці служіння Батьківщини орієнтуються студенти педагогічного коледжу. У ході дискусії піднімалися наступні питання:

- Любов до Батьківщини – на словах чи на ділі?
- На яких героїв ми маємо орієнтуватись?
- Наскільки фольклор є актуальним у вихованні любові до Батьківщини у дітей?

Дискутуючи з приводу першого питання студенти педагогічного коледжу відмітили загальний сплеск патріотизму в Україні (50,9%), поляризацію поглядів щодо розуміння поняття „любов до Батьківщини” (14,8%), розбіжності у поглядах на майбутнє України (12,5%). Зокрема студенти відмітили, що для політиків любов до Батьківщини є швидше брендом, який вони

використовують, щоб отримати підтримку виборців (9,6%), водночас мало цікавляться життям звичайних людей (7,4%), українською культурою (4,8%), що може негативно позначитися на бажанні молоді долучитись до національних цінностей. Якщо для студентів з міста більш важливими є націєтворчі аспекти любові до Батьківщини, то для студентів з села – регіональні та екологічні. Більшість студентів вважають любов до Батьківщини пріоритетною морально-ціннісною орієнтацією у своїй майбутній професійній діяльності.

Загострення дискусії довкола проблеми героїв, на яких має орієнтуватись сучасна молодь, показало різне бачення і розуміння студентами зазначеної проблеми, що відображено у таблиці 2.4.

Таблиця 2.4.

Уявлення студентів педагогічного коледжу, щодо героїв, на яких має орієнтуватись сучасна молодь

№	Назва	К-сть	У (%)
1	Герої АТО	175	38,3
2	Герої „Небесної Сотні”	143	31,2
3	Герої України (Л. Каденюк, Б. Патон)	43	9,4
4	Десиденти (В. Чорновіл, В. Стус)	39	8,5
5	Герої ВОВ (Є. Березняк, І. Кожедуб)	19	4,2
6	Герої ОУН/ УПА (С. Бандера, Р. Шухевич)	12	2,6
7	Визначні постаті української культури (Т. Шевченко, Л. Українка, І. Франко)	11	2,5
8	Герої козацької доби (І. Сірко, І. Богун, П. Сагайдачний, Б. Хмельницький)	9	1,9
9	Герої часів Київської Русі (князь Володимир, Данило Галицький, Ярослав Мудрий)	4	0,8
10	Народні герої (У. Кармелюк, Д. Байда)	3	0,6
	Всього:	458	100

У своєму виборі героїв студенти апелювали до потреб часу, прагнення осмислити їхній внесок у житті українського народу, народній пам'яті, оцінки героїзму за різних суспільних формацій. Можна відмітити й тенденцію, до зниження інтересу студентів до героїв Другої світової війни через маніпулювання свідомістю громадян РФ у інформаційній війні проти України, що потребує додаткових пояснень педагога. У відповідях студентів простежуються і регіональні особливості. Так, студенти Вінницького і Барського педагогічних коледжів у своїх відповідях частіше згадували таких народних героїв як У. Кармелюк, Д. Байда, тоді як студенти Коломийського педагогічного коледжу – С. Бандеру, Р. Шухевича.

Дискусія показала, що студенти усвідомлюють необхідність використання фольклору у вихованні любові до Батьківщини і вважають це необхідним елементом. Аргументами на користь використання фольклору стали: „Фольклор – то коріння народу, його квітесенція” (Олена С.), „Не знаючи народної мудрості і душі народу, як можна полюбити країну, людей?” (Ольга М.), „Багато, хто з молодих людей знає фольклор гірше, ніж англійські сінгли, а це веде до втрати себе як українця” (Мирослава К.), „Тільки через фольклор пізнається мова і дух народу” (Світлана Р.), „Не можна любити Україну, не знаючи її досвіду, втіленого у фольклорі” (Катерина В.).

Студентам також запропонували навести прислів'я і приказки, які вчать любити Батьківщину. Найчастіше студенти згадували: „За рідний край життя віддай”, „Наша слава – Українська держава”, „Всюди на світі добре, а вдома найкраще”, „Звідки знати безрідному, що таке любов до Батьківщини?”, „Людина без рідної землі, як соловей без гнізда”, „Жити – Вітчизні служити”.

Аналіз дискусії показав, що 10,8% респондентів усвідомлюють значення такої морально-ціннісної орієнтації як любов до Батьківщини, здатні розкрити її сутнісні характеристики, у своїй поведінці керуються відповідними мотивами. Значна частина студентів (32,4%), хоча і вважають

себе патріотами і вважають любов до Батьківщини важливою морально-ціннісною орієнтацією, однак мають прогалини у знаннях з історії, культури, мови, народних традицій, народної мудрості. Досить пасивною є позиція 17,6% студентів, які беруть участь у різних патріотичних акціях не стільки через власні переконання, скільки через залученість одногрупників, друзів, товаришів. Близько 12,5% студентів педагогічного коледжу демонструють любов до Батьківщини як морально-ціннісну орієнтацію, вважаючи, що це допоможе їм отримати певний статус у студентській групі, відігравати помітну роль у житті навчального закладу. Стабільною залишається група студентів (20,8%) , які не вважають любов до Батьківщини своєю морально-ціннісною орієнтацією, оскільки не бачать свого майбутнього в Україні і мріють змінити країну. А також 2,3% студентів, переконані, що любов до Батьківщини може виховуватись лише на народному ґрунті і характеризувати представників виключно українського народу, що потребує уваги педагога до зазначеного аспекту. Не визначилось 2,5% та не відповіли 1,5% студентів педагогічного коледжу.

Аналіз суджень, уявлень, знань студентів педагогічних коледжів, дозволив виявити рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу за когнітивним критерієм, що знайшло відображення у таблиці 2.5.

Таблиця 2.5

Кількісні показники рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів за показниками когнітивного критерію

Рівні вихованості	Контрольна група		Експериментальна група	
	К-сть	У %	К-сть	У %
Високий	18	7,7	17	7,5
Достатній	42	17,8	40	17,7
Середній	127	54,7	125	55,3
Низький	45	19,4	44	19,5
Всього:	232	100	226	100

Дані таблиці свідчать про переважно поверхові знання студентів педагогічних коледжів про морально-ціннісні орієнтації, певну невизначеність на особистому рівні, що за відсутності цілеспрямованої виховної роботи у педагогічних коледжах може негативно позначитись на моральному і професійному становленні зростаючої особистості.

Важлива роль у дослідженні морально-ціннісних орієнтацій відводиться емоційній сфері студентів педагогічних коледжів, їхнім переживанням, мотивам.

Педагогічне спостереження (Додаток А), індивідуальні співбесіди показали, що студенти боліше переживають образи, критику, при чому дівчата більш чутливіші, ніж хлопці. Навіть, попри допущені помилок у навчальній і виховній діяльності, студентам важливо відчувати підтримку і розуміння з боку викладачів. Вони добре усвідомлюють потребу у повазі до себе та необхідності виявляти повагу до інших, однак, у житті демонструють вибіркковість, неуміння використовувати уже отримані знання на практиці. Якщо у 23,8% студентів 1-2-х курсів спостерігалася занижена самооцінка, 18,6% - завищена, то вже у студентів 3-4-х курсів кількість студентів з заниженою самооцінкою 19,2%, а з завищеною – 17,5%, що цілком відповідає віковим особливостям та обумовлюється особливостями морального та професійного становлення.

Практика підтвердила, що студенти виявляють повагу до людей у присутності викладачів і педагогів, ретельно підбирають слова ввічливості, пропонують допомогу, однак поза навчальним закладом, досить вибірково виявляють повагу до інших, бувають грубими з батьками, що пояснюється конфліктом „батьків і дітей”, бажанням зламати стереотипи, самоствердитись тощо. Аналіз конфліктних ситуацій зі студентами засвідчив, що вони болісно реагують на критику та зауваження викладачів, потребують коректного ставлення до себе, однак мають труднощі у визнанні власної неправоти, помилок, бо їм здається, що цим вони принижують себе.

Хлопці, у багатьох випадках не дотримуються етикету, ігнорують слова подяки, хоча самі переживають з приводу чужої невдячності, тоді як дівчата більше уважні до оточуючих. Хлопцям також важче підібрати слова вдячності, хоча емоційно вони переживають це почуття.

Проведені нами на констатувальному етапі рольові ігри „Назло”, „Жарти і глузування”, „Біла ворона”, „Несправедливе покарання”, „Прийиження”, „Помста”, „Незаслужені звинувачення”, „Круті” і „аутсайтери” показали основні проблеми виховання, виявляли досвід студентів педагогічного коледжу. Проведення рольової гри включало:

- чітке формулювання проблеми;
- вибір ситуації, де б ця проблема була гостро виражена;
- підбір персонажів чи літературних героїв, які могли би опинитись в подібній ситуації;
- пошук ключа до вирішення проблеми;
- звернення до третейського суду щодо вірного вирішення проблеми;
- обговорення гри.

Рольові ігри показали, що більшість студентів педагогічного коледжу стикались з подібними ситуаціями у житті. Окрім того студенти у багатьох випадках опирались на свій дитячий і шкільний досвід, досвід неформального спілкування та ін. Найбільше зацікавлення викликали ситуації неуваги вчителя (викладача) до проблем вихованців (24,1%), некоректного виховного впливу (17,8%), фаворитизму у вихованні (16,3%), ігнорування народного досвіду (14,5%), привернення уваги надто широкого загалу та переадресація виховного впливу (12,4%), порушення конфіденційності (7,8%), невірне розуміння проблеми та неадекватна оцінка ситуації (4,6%), поспішні висновки (1,5%).

У ході обговорення студенти дійшли висновку, що їм самим бракує необхідних педагогічних знань для вирішення таких проблем у майбутній професійній діяльності (32,6%), правові знання обмежуються Конвенцією ООН про права дитини (19,2%), брак знань про гідність як категорію моралі і

права (17,8%), відсутність практичних навичок протидії порушенню власної гідності (15,9%), поверхові знання про те як ця проблема вирішувалась в українській народній педагогіці (14,5%).

З метою виявлення стійкості вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів ми використали методику С. М. Петрової „Прислів'я” [145], яку ми адаптували та переробили відповідно до завдань нашого дослідження. В основу адаптованої нами методики (Додаток Б) покладено „принцип згоди” для виявлення спільноти поглядів, переконань, цінностей. У методиці використовувалися українські прислів'я, які стосувалися визначених у ході дослідження морально-ціннісних орієнтацій і відображали би соціально схвалювані дії, а також і негативний досвід. Студентам пропонувались пари прислів'їв протилежні за змістом. За першим варіантом потрібно було оцінити прислів'я за п'ятибальною шкалою, а за другим – обрати з кожної пари, те прислів'я, яке більше відповідає моральній позиції самого студента. Аналіз змісту прислів'їв, обраних студентами педагогічного коледжу, дає змогу визначити, на які морально-ціннісні орієнтації вони рівняються. Високий рейтинг таких прислів'їв як „Рідний край – земний рай”, „Людина без друзів, що дерево без коріння” за п'ятибальною шкалою (65,8%) свідчить про зорієнтованість значної більшості студентів на цінності патріотизму, дружби.

Дівчата, порівняно з хлопцями більше зорієнтовані на вияв поваги до інших, ввічливості („Кого поважають, того величають”) (35,6%). Тоді як хлопці (28,5%) більше спрямовані на енергійну діяльність, сміливість („Якщо у тебе є мужність, справа не буде важкою”, „У сміливого сорок доріг, а у боягуза одна, та й то за нею вовки бігають”).

Однак, для значної частини студентів (19,9%) матеріальні статки є орієнтиром, яким вони намагаються підмінити морально-ціннісні орієнтації, про що свідчить вибір прислів'я „Грішми воюють, грішми торгують, а без грошей горюють”. Вибір прислів'я 21,2% студентами „Моя хата скраю, я нічого не знаю”, мотивували в основному небажанням попасти у якусь

халепу, побоюваннями, щодо своєї репутації, небажанням займатися чимось непотрібним, брати на себе додаткові доручення чи відповідальність.

За другим варіантом роботи з методикою „Прислів'я” враховувались окремо кількість виборів по варіантам „а”, „в”, як бажаних ціннісних орієнтацій і „б”, „г”, як небажаних ціннісних орієнтацій. Показник вихованості морально-ціннісних орієнтацій визначався співвідношенням згоди з бажаними і небажаними виборами, що свідчило про стійкість вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів. Узагальнення результатів дозволило виявити чотири групи студентів за стійкістю вихованості морально-ціннісних орієнтацій за методикою „Прислів'я”: з високим рівнем 7,2%, достатнім – 17,3%, середнім – 55,4%, низьким – 20,1%.

Таким чином, проведення методики у два етапи дозволило виявити спочатку прислів'я, актуальні для студентів педагогічного коледжу, а потім виявити найважливіші морально-ціннісні орієнтації. Отримані дані відображають з одного боку вікові особливості студентів, а з іншого – національно-історичний та соціальний контекст у якому вони формуються.

Дослідження асоціацій щодо морально-ціннісних орієнтацій дозволяє краще зрозуміти емоції і почуття студентів педагогічних коледжів. З цією метою студенти долучалися до ігрової діяльності з виконанням відповідних завдань. Зокрема, студентам було запропоновано створити асоціативне гроно до слова „милосердя”, куди увійшли такі поняття як співчуття, жалість, гуманізм, чуйність, емпатія, турбота, допомога, самопожертва, альтруїзм, любов, позитивні вчинки, милість, ласка, добродійна справа, що свідчить про інтерес та розуміння студентським загалом даного поняття.

На думку студентів протилежним за своїм значенням „милосердю ” є жорстокість (20, 3%), душевна черствість (19,4%), заскорузлість (18,2%), злість (16,7%), агресивність (14, 4 %), байдужість (13,8%), непохитність (5,9%), грубість (5,4%), обмеженість (3,7%), мізантропія (2,5%).

Серед мотивів вибору морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів можна виділити: гуманістичні („Бути людиною честі і гідності”, „Щоб бути прикладом для своїх майбутніх вихованців”, „Це єдиний шлях в осягненні себе і смислу життя”), конформістські („Я так само як інші”, „Щоб мені допомогли, коли буде потрібно”) та егоцентричні („Щоб показати клас”, „Щоб усі побачили, які ми є”).

Вивчення мотивів поведінки студентів педагогічних коледжів, їхніх емоцій і переживань дозволили виділити рівні вихованості морально ціннісних орієнтацій за емоційно-ціннісним критерієм.

Таблиця 2.6

Кількісні показники рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів за показниками емоційно-ціннісного критерію

Рівні вихованості	Контрольна група		Експериментальна група	
	К-сть	У %	К-сть	У %
Високий	16	6,9	17	7,5
Достатній	41	17,7	38	16,8
Середній	129	55,6	125	55,3
Низький	46	19,8	46	20,3
Всього:	232	100	226	100

Хоча студенти мають окремі уявлення про морально-ціннісні орієнтації, добре розуміють, що потрібно сказати в тій чи іншій ситуації. Слід враховувати, що мотиви поведінки студентів не завжди залежать від знань, а самі моральні дії здійснюються не завжди з гуманних мотивів. Дані таблиці 2.6 свідчать, що 75,7% студентів педагогічних коледжів мають низький і середній рівень вихованості морально-ціннісних орієнтацій за емоційно-ціннісним критерієм.

У визначенні рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій нами враховувались поведінка і вчинки студентів педагогічних коледжів. У

результаті аналізу виборів у різних проблемних ситуаціях, було виділено чотири основних групи студентів за виявом поваги до оточуючих.

Так, до першої групи (26,9 %) увійшли студенти педагогічного коледжу, які у своїх діях керуються суспільними і моральними нормами та правилами, давніми народними традиціями, пояснюючи це тим, що „жити у суспільстві і бути вільним від його вимог не можливо”, „потрібно поводитись відповідально”, „людина, яка не дотримується моральних норм ставить себе поза соціумом”, „так прийнято серед українців”. Як правило, діти цієї групи, зорієнтовані на суспільну і громадську думку, часто відмовляються від своїх потреб на користь інших, що потребує уваги педагога до їх урівноваження. У цій групі також можна виділити підгрупу студентів, які у вияві поваги до іншого керуються релігійною мораллю і настановами Біблії, апелюючи до того, що „повага до людини реалізується тільки тоді, коли людина живе з Богом у серці”.

До другої групи (40,5 %) увійшли студенти педагогічного коледжу, для яких була притаманною вибіркковість у вияві поваги до людей. У ситуаціях зі знайомими, друзями і авторитетними для них людьми вони виявляти повагу і шанобливе ставлення, тоді як у ситуаціях з незнайомцями ігнорували чи не помічали їх, не бачачи у цьому якоїсь необхідності. Для частини студентів зазначеної групи характерним є егоцентризм, тобто прагнення самому отримувати знаки уваги, шанобливого ставлення, поступаючи на свій розсуд.

Третю групу (24,4%) склали студенти, у яких прояви поваги до людини будувались на принципі взаємності: „Як ставляться до мене, так і я”, „Я ставлюсь до інших так, як хотів би щоб ставились до мене”, „Не має сенсу виявляти повагу до інших, коли тебе не помічають чи ігнорують”.

Вибір у проблемних ситуаціях студентів четвертої групи (8,2%) відмічався стійкістю і гуманістичною спрямованістю, що студенти пояснювали, власними моральними переконаннями, моральними принципами: „Свідоме почуття співучасті у долі інших людей”, „Гуманними взаєминами між людьми”, „Прагненням бути серед людей, людиною” та ін.

При підведенні підсумків щодо значущості поваги до людей, більшість студентів педагогічного коледжу вважає, що зазначене поняття відображає народну етику і мораль (29,5%), природній гуманізм українського народу (20,9%), його досвід і моральну спадщину (19,2%), необхідність працювати над собою (14,6%), є ознакою здорового суспільства (9,8%), виявом моральної культури (6,0%), що свідчить про розвиток когнітивної сфери студентів, їхні правильні судження, які далеко не завжди співпадають з їхньою поведінкою.

Подальше обговорення ситуацій з кураторами груп, передбачало наведення ситуацій з життя чи змодельованих, які стосувалися би поваги до людини. Результати наведено у таблиці 2.7.

Таблиця 2.7.

Моделювання студентами педагогічних коледжів ситуацій поваги до людей

№	Ситуації	К-сть	У %
1	Ввічливості/ неввічливості	354	78,2
2	Терпимості / нетерпимості	301	65,7
3	Шанобливого/ брутального ставлення	285	62,3
4	Уваги/ байдужості	213	46,5
5	Чуйності / черствості	123	26,8
6	Альтруїзму/ ігнорування	67	14,6
7	Гуманізму / егоцентризму	41	8,9

Всього було опрацьовано 1384 відповіді від 458 студентів педагогічного коледжу, з яких 95 – дали одну відповідь, 145 – дві відповіді, 161 – три і більше трьох – 57 студентів, які показали, що студенти добре розуміють значення поваги до оточуючих людей у професійному і приватному житті.

Милосердя є важливою моральною цінністю і виховання відповідної орієнтації у студентів педагогічного коледжу є важливим завданням.

Зазначена морально-ціннісна орієнтація є динамічною, що пояснюється зміною потреб, мотивів у молодшому юнацькому та юнацькому віці. Значущість милосердя як морально-ціннісної орієнтації у юнацькому віці також обумовлена соціалізацією, включеністю у виховний процес педагогічного коледжу. Педагогічне спостереження зафіксувало зміни у системі цінностей, на які студенти орієнтувались раніше, бажання краще зрозуміти себе і свої прагнення. Хоча студенти добре розуміють значущість милосердних вчинків і долучаються до них, однак, їхня участь є здебільшого пасивною. Педагогічне спостереження показало, що студенти зорієнтовані на милосердя, відчують себе більш захищеними, дружелюбні, завжди співчують своїм товаришам, виявляють готовність допомогти, мають низький рівень суперництва по відношенню до своїх товаришів, що позначається на їхній просоціальній поведінці. У студентів з низьким рівнем милосердя простежується невпевненість у собі, своїх силах, боязнь брати на себе відповідальність, а також бажання перекласти відповідальність на інших, певний формалізм.

Проведене педагогічне спостереження у рамках нашого дослідження дозволило виявити милосердні вчинки студентів педагогічних коледжів. До уваги бралась участь студентів як у житті коледжу, так і за його межами, стосунки з однокурсниками, у різних життєвих ситуаціях. Результати представлено у таблиці 2.8.

Таблиця 2.8.

Досвід милосердного вчинення студентів педагогічних коледжів

№	Вчинки, які студенти вважають милосердними	Задіяно студентів	У %
1	Участь у благочинних акціях	356	39,2
2	Пожертви	245	26,9
3	Догляд чи відвідини хворого	97	10,6
4	Безкорислива допомога незнайомим людям	54	5,9
5	Здатність поділитися	51	5,6

6	Моральна підтримка	34	3,7
7	Допомога літнім людям	23	2,6
8	Піклування про тварин	19	2,2
9	Піклування про рослин	17	1,8
10	Шефська допомога дітям з сиротинця	14	1,5

У ході співбесіди вдалося виявити, що студенти ініціювали лише один милосердний вчинок із десяти, у дев'яти інших лише долучалися чи погоджувалися з огляду на думку колективу, родини, друзів. Така невисока активність студентів у цьому плані обумовлена тим, що за їхніми словами, викладачі завжди вчасно організують таку студентську діяльність (33,1%), на першому плані стояло вирішення інших завдань на той момент (22,8%), через власну невпевненість, „Мені дуже хотілось підійти і запропонувати допомогу, але я так і ненасмілилась”, „Забракло духу” (19,7%), їх безпосередньо це не стосувалося (12,5%), завжди готові підтримати, якщо ініціаторами виступлять їхні товариші чи викладачі (9,4%), завжди виступають ініціаторами (2,5%).

В ігровій діяльності найбільш повно розкриваються навички взаємодії, партнерства. Так, у ході сюжетно-рольової гри „Я Вам дякую”, студенти розігрували різні сценки дякування, в яких потрібно було б використовувати вербальні і невербальні форми вдячності. Серед невербальних форм переважали потискання рук, обійми, поглажування плеча, притискання рук до грудей, уклін, поцілунок. З-посеред вербальних форм, найчастіше вживалися наступні звороти: „Дуже дякую”, „Дякую за все, що Ви для мене зробили”, „Спасибі”, „Спасибі за Вашу ласку”, „Дай Боже Вам здоров'я”, „Я завжди пам'ятатиму те добро, що Ви для мене зробили”, „Я ніколи не забуду те, що Ви для мене зробили” та ін.

Аналіз вчинків та поведінки студентів педагогічного коледжу дозволив визначити рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій за показниками поведінкового критерію (таблиця 2.9).

Таблиця 2.9

Кількісні показники рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів за показниками поведінкового критерію

Рівні вихованості	Контрольна група		Експериментальна група	
	К-сть	У %	К-сть	У %
Високий	17	7,3	18	7,9
Достатній	40	17,2	39	17,3
Середній	128	55,2	125	55,3
Низький	47	20,3	44	19,5
Всього:	232	100	226	100

Нас також цікавило чи знають студенти педагогічного коледжу про засоби етнопедагогіки і чи використовують їх у своїй життєвій практиці. Узагальнені дані представлено у таблиці 2.10.

Таблиця 2.10.

Оцінка використання студентами педагогічного коледжу у власній життєдіяльності засобів етнопедагогіки

№	Назва	К-сть	У (%)
1	Активно використовують в аудиторній, позааудиторній діяльності та міжособистому спілкуванні	134	7,4
2	Використовують переважно у навчальному закладі, у ході занять	127	29,4
3	Використовують переважно у міжособистісному спілкуванні	98	21,4
4	У залежності від ситуації	56	27,7
5	Використовують рідко	34	12,3
6	Використовують вимушено, коли не має змоги замінити на щось більш сучасне	4	0,8

7	Не мають змоги чи бажання використовувати	2	0,4
8	Не замислювались	1	0,2
9	Не відповіли	2	0,4
	Усього:	458	100

Дані таблиці переконують у тому, що лише 7,4% учнів активно використовують засоби етнопедагогіки у різних сферах своєї діяльності, тоді як переважна більшість студентів робить це час від часу, здебільшого у навчальній діяльності, коли того вимагає ситуація, але мало хто робить це самостійно, що потребує стимулювання і зацікавлення студентів.

У ході бесіди виявилось, що студенти педагогічного коледжу надають перевагу наступним видам навчальної діяльності: лекціям з етнопедагогіки (21,2%), народного мистецтва (18,5%), етики (16,7%), педагогіки (15,8%), самостійній роботі зі спеціальною методичною літературою (13,9%), заняттям з методики навчання і виховання (7,8%), індивідуальним заняттям (6,1%). На жаль, ніхто із студентів не вказав такі навчальні дисципліни як українська мова і література, етнопедагогіка, які відіграють ключову роль в осягненні досвіду українського народу у вихованні.

Серед виховних форм і методів, які допомагають краще зрозуміти та виробити у себе морально-ціннісні орієнтації, студенти назвали: етнопедагогіку – 34,2%; виховні заходи – 21,7%; різного роду інтерактивні методики – 19,02%; колективні справи – 16,5%; гуртки художньо-естетичного циклу – 8,4%.

Отримані дані у ході констатувального етапу експерименту дозволили виявити рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки на основі зіставлення знань, мотивів і поведінки на основі визначених нами критеріїв і показників.

Високий рівень (7,5%) морально-ціннісних орієнтацій мають студенти педагогічного коледжу, які володіють систематичними знаннями, глибокими судженнями про моральні цінності українського народу (повагу до людей,

милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність); виявляють інтерес до духовної спадщини українського народу, усвідомлюють значущість морально-ціннісних орієнтацій у своєму житті, добре знають свої права і обов'язки. Їх уявлення і знання про морально-ціннісні орієнтації адекватні мотивам і поведінці. Такі студенти виявляють повагу до себе та до оточуючих, цінують те, що для них роблять інші люди; вони здатні до співчуття і вчинку-милосердя, уміють відстоювати і захищати свою гідність, права, виявляють громадянську активність у житті педагогічного коледжу, протистоять аморальним впливам, приниженню гідності, активно працюють над собою.

У студентів із *достатнім* рівнем (16,6 %) вихованості превалюють морально-ціннісні орієнтації, спрямовані на себе. Такі особистості мають добрі знання про морально-ціннісні орієнтації українського народу; розвинені почуття самоповаги, гідності, любові до Батьківщини. Водночас спостерігається вибірковість у виявленні поваги до людей, милосердя, вдячності. Студенти цього рівня дотримуються етикетних норм, однак часто не з власних переконань, а через суспільну схвалюваність, бажання заохочення. Беруть активну участь у житті закладу, але лише якщо це їм цікаво, відстоюють свою гідність та вибірково гідність інших, розраховуючи на взаємну підтримку. Робота над собою здійснюється час від часу і не є систематичною.

Для студентів із *середнім* рівнем вихованості (55,8 %) характерні неповні чи односторонні знання про морально-ціннісні орієнтації, недостатньо усвідомлені на особистісному рівні, та нестійкий інтерес до них. Фрагментарні знання таких осіб негативно позначаються на їх ставленні до себе, до інших і до Батьківщини. У поведінці превалюють мотиви конформізму та егоцентризму. У своїх діях такі студенти орієнтуються на групу, шукають компромісу, схвалення, легко підпадають під вплив інших, поступаються переконаннями; бурхливо реагують на критику, не вміють відстоювати свої права та не помічають проблем інших.

Студенти з *низьким* рівнем вихованості (20,1 %) мають безсистемні й недостатні знання про моральні цінності українського народу. Невизначеність морально-ціннісних орієнтацій негативно позначається на їх ставленні до себе та до інших, що виявляється у нездатності керувати своїми бажаннями, поведінкою, відірваності від життя народу, нехтуванні моральними нормами та етикетом, байдужості до навколишніх, долі Батьківщини. Несформованість мотивів знаходить вияв у невдячності, нечуйності до проблем інших, грубому ставленні до оточуючих. Позбавлення можливості використання досвіду етнопедагогіки у розв'язанні ситуацій утруднює процес морального розвитку студентів, робить їх уразливими до аморальних впливів. У таких студентів спостерігається інтуїтивний характер поведінки, небажання самовдосконалюватися.

Наочно розподіл студентів педагогічного коледжу за рівнями вихованості представлені у таблиці 2.11.

Таблиця 2.11.

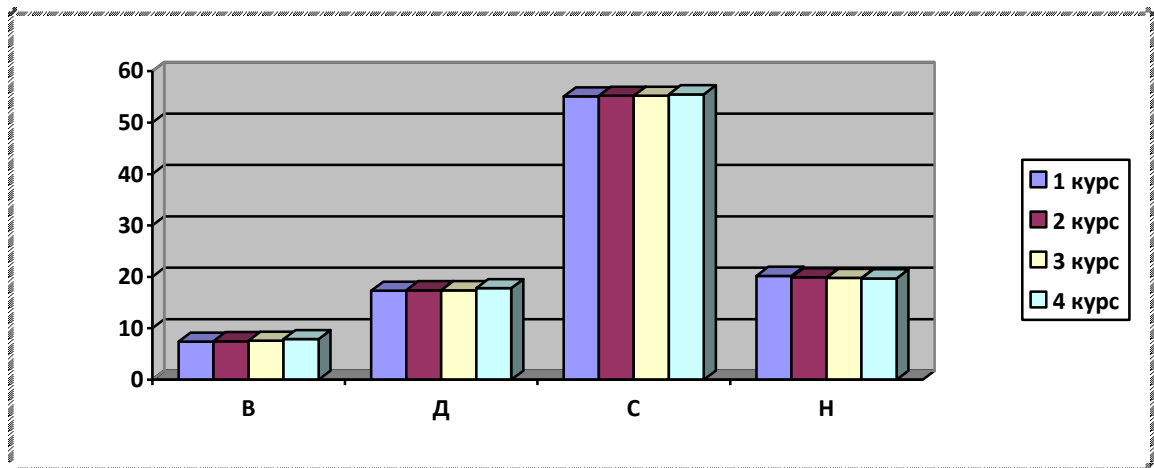
Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки (%)

Рівні вихованості	Контрольна група		Експериментальна група	
	К-сть	У %	К-сть	У %
Високий	17	7,3	17	7,5
Достатній	41	17,6	39	17,3
Середній	128	55,2	125	55,3
Низький	46	19,8	45	19,9
Всього:	232	100	226	100

Як видно з таблиці, показники рівнів різняться у студентів різних курсів, і вони є значно вищими у студентів старших курсів, що пояснюється як змістом навчальних дисциплін, що вивчають студенти педагогічного коледжу, так і включеністю у виховний процес навчального закладу, педагогічної практики. Водночас, найбільшою є група з середнім рівнем (55,8%), що свідчить про необхідність виховної роботи з виховання

морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки серед студентів педагогічного коледжу.

Більш детальні дані стосовно рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів з 1 по 4 курс наводяться у гістограмі 2.1.

Гістограма 2.1. Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів за роками навчання

Дані гістограми 2.1 дозволяють простежити рівні вихованості студентів у залежності від року навчання у педагогічному коледжі. Кращі результати старшокурсників порівняно з молодшими курсами можна пояснити вивченням ряду навчальних дисциплін, які містять етнопедагогічний потенціал, самовихованням студентів, набуттям ними життєвого і педагогічного досвіду.

З'ясовано, що *причиною* недостатньої вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів є відсутність систематичного і цілеспрямованого виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки у педагогічному коледжі; одноманітність і неефективність змісту, форм та методів виховання, що призводить до фрагментарності знань студентів, несформованості їх мотиваційної і поведінкової сфер.

2.2. Стан процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів в педагогічних коледжах засобами етнопедагогіки

Педагогічний коледж є важливим осередком формування сучасного педагога, здатного на практиці втілювати гуманістичні цінності, забезпечуючи зв'язок поколінь та залучаючи дітей до духовної спадщини українського народу, формуючи стійкий інтерес та бажання орієнтуватися на найкращі зразки моралі, вироблені українським народом.

Ми поділяємо думку А. Ліненко, згідно якої професійна готовність є цілісним стійким утворенням, що мобілізує особистість на включення у професійну діяльність і розглядається на особистісному рівні через інтерес, ставлення до професійної діяльності, почуття відповідальності, упевненість в успіху, потребу виконання поставлених завдань на високому професійному рівні, керування своїми почуттями, мобілізація сил, подолання непевності, побоювання, та операціонально-технічному, що включає інструментарій педагога, тобто його професійні знання, вміння, навички, способи і засоби педагогічного впливу [134].

Це дає підстави розглядати виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки як спеціально організований виховницький процес, який визначає ставлення до студента як суб'єкта виховання, спрямований на поєднання знань про такі моральні цінності українського народу, як гідність, повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини та орієнтації на них через прагнення до їх виховання та керування ними у власному житті.

З метою діагностики ступеня готовності педагогів: викладачів, кураторів академгруп, вчителів музики, організаторів виховної діяльності до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки використовували анкетування, опитування, інтерв'ю, бесіди та ін.

У ході бесіди з викладачами коледжу і кураторами академічних груп ми намагалися зрозуміти як вони розуміють поняття „морально-ціннісні орієнтації”.

Результати бесіди показали, що одна з груп педагогів (16,5%) намагалась розкрити сутність поняття „морально-ціннісні орієнтації”, як „систему поглядів, уявлень, норм та оцінок, які характеризують поведінку особистості студента” (Леся Р.), „систему світоглядних позицій особистості, що визначає ставлення до іншої людини, самого себе, суспільства як найвищої цінності” (Олена К.), „такі орієнтації, що регулюють поведінку особистості та її гуманістичне спрямування” (Ніна С.), що підкреслює складність та інтегративність досліджуваного феномену.

Також значна частина вчителів (22,4%) розуміє зазначене поняття як норми: „норми поведінки особистості”, „форма свідомості, що регулює поведінку особистості”, „норми, традиції, якими керується особистість”, що свідчить про зорієнтованість самих педагогів на контроль та регламентування життя студентів, авторитаризм у стилі виховання.

Визначення третьої групи педагогів (26,3%) можна охарактеризувати як неповні, серед яких найбільш типовими є наступні: „пріоритетні моральні якості особистості, поведінки в суспільстві”, „носять гуманістичний характер”, що свідчить про необхідність відповідної підготовки до виховання студентів педагогічного коледжу.

Окрім цього, педагоги вважають необхідним виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів засобами етнопедагогіки у сучасних умовах (13,1%), їм імпонує практична спрямованість даної проблематики (9,8%), такий аспект може бути корисним для майбутньої професійної діяльності студентів педагогічного коледжу (4,5%), шлях до себе через досвід народу (3,2%), як усвідомлення себе і своїх життєвих цілей (2,5%), без етнопедагогіки не можливо виховати людину духовною, моральною, патріотично налаштованою (1,7%).

У подальшому обговоренні педагоги висловлювали власні думки з приводу найважливіших морально-ціннісних орієнтацій, які слід виховувати у сучасної молоді, що знайшло своє відображення у таблиці 2.12.

Таблиця 2.12.

Найважливіші морально-ціннісні орієнтації у вихованні сучасної студентської молоді

№	Спрямованість	Назва	К-сть	У %
1	Морально-ціннісні орієнтації спрямовані на себе	гідність	56	23,4
2		совість	28	11,6
3		самоповага	24	9,9
4		самореалізація	12	4,9
5	Морально-ціннісні орієнтації спрямовані на інших людей	повага інших людей	35	14,5
6		дружба	21	8,7
7		кохання	16	6,7
8		милосердя	14	5,8
9		гуманізм	8	3,3
10	Морально-ціннісні орієнтації спрямовані на суспільство	патріотизм	11	4,6
11		громадянськість	7	2,9
12		колективізм	5	2,1
13		демократизм	4	1,6
	Усього:		241	100

Як видно з таблиці, викладачі та куратори академічних груп у своїх відповідях виокремили морально-ціннісні орієнтації по відношенню до себе, до інших і до суспільства. Якщо по відношенню до себе, з точки зору вчителів, є важливими такі моральні цінності як гідність, совість, самоповага, самореалізація та орієнтація на них, то по відношенню до інших - повага, дружба, кохання, гуманізм, які є, на наш погляд, двонаправленими. Поза увагою педагогів залишилась вдячність, як морально-ціннісна орієнтація, що відображає глибинну суть людських взаємин. Серед морально-ціннісних

орієнтацій, спрямованих на суспільство, педагоги вказали патріотизм, громадянськість, колективізм, демократизм.

Водночас, неувага до проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій у ранньому юнацькому і юнацькому віці, на думку педагогів, може обернутися для юної особи рядом проблем, що знайшло своє відображення у таблиці 2.13.

Таблиця 2.13.

Проблеми, пов'язані з невихованістю морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки

№	Відповіді	К-сть	У (%)
1	Невизначеність у житті, відсутність цілей і перспектив власного розвитку	58	24,0
2	Несформованість національної ідентичності	47	19,5
3	Недотримання етикетних норм	41	17,1
4	Нерозрізнення добра і зла, зорієнтованість на хибні цінності	33	13,7
5	Шкідливі звички, аморальна поведінка	22	9,2
6	Неповага рідної культури, незнання мови, культури, традицій	19	7,8
7	Нерозвиненість моральних потреб та зорієнтованість на матеріальні цінності	13	5,4
8	Порушення принципів народності та природовідності у власній виховній практиці	8	3,3
	Усього:	241	100

Дані таблиці дозволяють зробити висновок, що педагоги добре розуміють і усвідомлюють значущість виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді та ті ризики, які несе нехтування чи неувага до такого важливого напрямку у вихованні студентів педагогічного коледжу. Наслідки неуваги до проблеми серед яких: невизначеність у житті, відсутність цілей і

перспектив власного розвитку, несформованість національної ідентичності, зорієнтованість на задоволення матеріальних потреб та ін., негативно позначаються не лише на Я-концепції юної особистості, а й на ставленні до своєї професії, до вихованців, що слід враховувати в організації виховного процесу педагогічного коледжу.

Більш детальний аналіз виховної роботи у коледжі показав, що лише 16,6% викладачів педагогічних коледжів приділяють увагу вихованню морально-ціннісних орієнтацій у студентів, використовуючи можливості навчальних курсів; 12,9% – виховують морально-ціннісні орієнтації у позааудиторній діяльності; 25,8% – лише побіжно торкаються цієї проблеми; 28,7% – не ставили перед собою такої мети; 9,2% – мали інші зацікавлення у вихованні молоді; 5,9 % – не замислювалися та не відповіли – 0,9%.

Використане нами ранжування дозволило визначати рейтинг дисциплін, які найефективніше впливають на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу, що знайшло своє відображення у таблиці 2.14.

Таблиця 2.14.

Рейтинг дисциплін, які найбільше впливають на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу

Місце	Назва дисципліни	К-сть	У %
1	Педагогіка, етнопедагогіка, основи педагогічної майстерності, організація позакласних виховних заходів у загальноосвітній школі	66	27,4
2	Українська народна музична творчість, українська музична література	49	20,4
3	Українська мова, українська література	43	17,8
4	Історія, культурологія, психологія	35	14,5
5	Світова музична література, методика музичного виховання в загальноосвітній школі	27	11,2

	та дошкільному закладі		
6	Постановка голосу, гра на музичному інструменті, хоровий клас, оркестрова гра на народних інструментах	21	8,7
	Усього:	241	100

На думку педагогів, найбільшим виховним потенціалом володіють такі дисципліни як педагогіка, етнопедагогіка, основи педагогічної майстерності, організація позакласних виховних заходів у загальноосвітній школі, які сприяють ознайомленню студентів педагогічного коледжу з українською етнопедагогікою, оволодінню засобами етнопедагогіки та відповідними вміннями і навичками у вихованні дітей. На другому місці виявились українська народна музична творчість, українська музична література, які, з точки зору викладачів, відображають основні проблеми становлення підростаючого покоління, взаємини з протилежною статтю, батьками, природою, суспільством. На третьому місці - українська мова, українська література, які є основою і необхідною умовою долучення студентів педагогічного коледжу до морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

Відвідування начальних занять показало зосередженість більшості викладачів на подачі навчального матеріалу (20,7%), невикористання виховного потенціалу навчальних курсів (14,6%), відсутності зв'язку з життям (12,8%), побудова навчального курсу на репродуктивному рівні, що не потребує власних зусиль студента (11,6%), відсутності інтегративних зв'язків з іншими предметами та позааудиторною роботою (9,9%), велику дистанцію між викладачами і студентами, що свідчить про перевагу авторитарного стилю виховання (8,2%), безсистемність виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів засобами етнопедагогіки (7,8%), рідке використання інноваційних форм і методів (6,6%), що є причиною недосягнення виховної мети, опору на власний досвід та небажання

використовувати передовий педагогічний досвід (4,5%), низький рівень використання індивідуальних форм роботи (3,3%), що доводить необхідність підготовчої роботи з викладачами та ознайомлення їх з сучасними методиками, формами і методами роботи зі студентами.

Нами також вивчався і узагальнювався досвід виховання морально-ціннісних орієнтацій у педагогічному коледжі. Вивчення планів виховної роботи з 1-го по 5-ий курс показало, що куратори студентських груп планували виховні години, у ході яких піднімалися питання патріотизму і любові до Батьківщини 28 (11,6%), прав та обов'язків 27 (11,2%), державних законів і символів України 26 (10,6%), гуманістичних цінностей 24 (9,8%), поваги до людей 23 (9,5%), самоствалення і самоприйняття 21 (8,6%), ціннісного ставлення до майбутніх вихованців 20 (8,3%), совісті як внутрішнього контролера 19 (7,9%), загальної культури і етикету 15 (6,2%), комунікацій у соціальних мережах 12 (4,9%), педагогічного такту 7 (2,9%), екологічної культури 6 (2,5%), духовного розвитку особистості 4 (1,6%), демократизму 2 (0,8%), толерантності і віротерпимості 2 (0,8%), поведінки в екстремальних умовах 1 (0,4%), колективізму та товариськості 1 (0,4%), проблеми батьків і дітей 1 (0,4%). Не відповіли 2 (0,8%). Всього проаналізовано 241 відповідь, що складає 100%. На жаль, поза увагою викладачів і кураторів студентських груп педагогічного коледжу залишилися такі важливі теми, що стосуються гідності, самоповаги особистості, питань милосердя і вдячності у людських взаєминах, що потребує розробки сучасного методичного забезпечення та допомоги педагогам. Паралельне опитування студентів педагогічного коледжу підтвердило формальне ставлення педагогів до виховних годин та заявлених тем, які рідко коли знаходять належне розкриття. В основному, виховні години, присвячено аналізу успішності студентів, проблемам з поведінкою, відвідуванням, дисциплінованості, підготовці до масових заходів та ін., що в цілому негативно позначається на стосунках педагогів і вихованців, знижує рівень довіри та виявляється у домінуванні авторитарного стилю спілкування.

Результати дискусії показали, що викладачі педагогічного коледжу загалом зацікавлені у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки. З цією метою вони проводять виховні заходи (18,8%), гуртки народознавчого і українознавчого спрямування (17,6%), приділяють увагу патріотичному вихованню (14,7%), аналізують виховні ситуації (12,9%), діляться зі студентами власним життєвим досвідом (9,2%), проводять індивідуальну роботу (7,8%), наводять різноманітні приклади на заняттях (6,3%), стимулюють самостійну роботу над собою (5,6%), виховують відповідальне ставлення до майбутньої професійної діяльності (3,2%), реагують на неадекватну поведінку студентів (2,4%), у залежності від ситуації дають поради чи роблять зауваження (1,5%). Всього було опитано 241 викладач та куратор студентських груп, що складає 100%.

Так, педагоги зійшлися у думці стосовно ефективності впровадження етнопедагогічного теоретико-практичного спецкурсу для студентів педагогічного коледжу етичного спрямування з метою виховання морально-ціннісних орієнтацій, що потребує певного удосконалення інформаційного та методичного забезпечення, а саме:

- створення навчальних програм і спецкурсів,
- запровадження навчальних курсів морально-етичного спрямування,
- розробка і проведення виховних заходів,
- проведення тренінгів,
- обмін педагогічним досвідом,
- використання інноваційних технологій.

Ознайомлення з досвідом роботи викладачів і кураторів академічних груп показало, що вони володіють значним арсеналом виховних форм і методів у вихованні морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу, активно використовуючи: пояснення (18,5%), роз'яснення (16,7%), бесіди (15,2%), виховні години (8,0%), індивідуальна робота (4,5%), приклади з життя і побуту українського народу (4,5%), залучення до моральної і духовної спадщини українського народу (3,9%), моделювання

ситуації (3,9%), диспути (3,6%), колективні справи (3,6%), педагогічний супровід (3,2%), ігри (3,2%), народознавчі і фольклорні конкурси (3,2%), самостійна робота (2,0%), пошукова робота (2,0%), обговорення (1,6%), перегляд історичних кінофільмів, в яких відображено життя і побут українського народу (1,6%), екскурсії (історичні, народознавчі, етнографічні, фольклорні) (0,8%). Всього був опитаний 241 викладач, що становить 100%.

Найбільш перспективними напрямками у цьому плані, з точки зору викладачів і кураторів студентських груп є:

- 1) оволодіння теорією і практичним досвідом з етнопедагогіки, підготовка до педагогічної практики (18,2%);
- 2) формування методичної компетентності та умінь і навичок адаптувати етнопедагогіку до сучасних реалій (17,8 %);
- 3) залучення студентів педагогічного коледжу до педагогічної творчості і педагогічної майстерності (16,3 %);
- 4) участь у позааудиторній роботі фольклорного, етнографічного спрямування (15,6 %);
- 5) участь у громадському житті педагогічного коледжу, різного роду патріотичних заходах та акціях (14,1%);
- 6) формування у студентів педагогічного коледжу навичок самостійної роботи (12,4 %);
- 7) використання потенційних можливостей музично-педагогічних дисциплін (5,6%).

Необхідною умовою готовності викладачів та кураторів студентських груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки респонденти визначили: знання історії (18,2%), досконале володіння мовою (17,0%), знання народних традицій (15,6%), етикету (14,1%), креативність (12,5%), уміння на практиці застосовувати етнопедагогічні засоби і прийоми виховання (9,4%), ефективне застосування передового педагогічного досвіду (8,9%), поєднання сучасних і народних методів виховання (4,3%). Окрім того, більше третини

педагогів (35,6%) звернули увагу на необхідність створення доброзичливої і творчої атмосфери на заняттях; 23,5% - використання інтерактивних методів суб'єкт-суб'єктної взаємодії; 22,7 % - нетрадиційний виклад навчального матеріалу; 18,2% - великий спектр виховних методів, засобів та прийомів, якими має володіти сучасний педагог.

Враховуючи те, що готовність викладачів і кураторів студентських груп педагогічного коледжу значною мірою залежить від особистісних якостей, бажання педагога, його професійних знань та здібностей, умінь і навичок нами були визначені складові готовності до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.

Когнітивна складова включає наявність базових знань з етнопедагогіки, народної моралі, етики, добре розуміння сутності основних етичних категорій (повага до людей, гідність, вдячність, милосердя, любов до Батьківщини) та їх відображення у фольклорі, різних жанрах народної творчості, розуміння народних символів і сенсів у змісті фольклорної спадщини, використання у виховному процесі різних засобів художньої виразності, популяризація моральних зразків і гуманістичних ідеалів українського народу, установка на професійне зростання і самовдосконалення, знання передового педагогічного досвіду та педагогічних інновацій з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.

Мотиваційно-ціннісна складова характеризує позитивну мотивацію викладача чи куратора академгрупи до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, прояв інтересу до вивчення народного досвіду виховання моральних цінностей та морально-ціннісних орієнтацій у молоді, бажання розширювати власний світогляд щодо сутності народної моралі, етики, української культури, народного мистецтва та етикету, прагнення до переведення теоретичних етнопедагогічних знань у практичну площину, вияв любові до України, поваги до здобутків українського народу.

Поведінкова складова визначає практичні уміння та навички виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів, врахування вікових особливостей і моральних потреб студентів, володіння широким спектром виховних і корекційних методів, засобів і прийомів, творчий підхід до застосовування народного педагогічного досвіду у сучасній практиці, високий рівень етнопедагогічної культури; здатність самостійно працювати з науковою, довідковою, методичною літературою, фольклором, використання передового педагогічного досвіду у процесі викладання навчальних дисциплін та позааудиторної виховної діяльності.

Таким чином, застосування складових у визначенні готовності викладачів та кураторів студентських груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки дає можливість об'єктивно оцінити рівень підготовки викладацького складу педагогічного коледжу та розробити ефективну систему методичної роботи з педагогами.

У своїй оцінці труднощів виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки викладачі та куратори студентських груп досить критично оцінювали власні уміння та досвід, де лише 3,2% респондентів виявили готовність до даного виду діяльності. Переважна більшість педагогів мають певні сумніви щодо власної готовності щодо виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки. Результати опитування викладачів та кураторів академгруп говорять про те, що труднощі у виховній практиці відчують не лише молоді педагоги, але й ті, які мають певний стаж педагогічної діяльності.

Зокрема, до труднощів виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, викладачі віднесли: необхідність врахування вікових особливостей та труднощі особистісного становлення у ранньому юнацькому та юнацькому віці 43 (17,9%), суперечність інтересів та моральних потреб студентів педагогічного коледжу 33 (13,7%), різний рівень вихованості студентів 31 (12,8%), перевантаженість навчальних

програм і виховних планів 27 (11,2%), брак етичних знань педагогів 24 (9,9%), відсутність знань з фольклору, народних традицій та обрядів 19 (7,8%), небажання студентів брати участь у підготовці вистав народознавчого спрямування 16 (6,6%), відсутність належного методичного забезпечення 13 (5,4%), безініціативність, незацікавленість деяких членів колективу в інноваційній діяльності 11 (4,7%), розрив між нагальною потребою введення інновацій та недостатніми знаннями і вміннями викладачів з цього питання 10 (4,2%), порушенням зв'язків навчальної і позааудиторної роботи 8 (3,3%), потребою в ознайомленні з сучасними досягненнями у педагогіці та недостатньою роботою циклових комісій у цьому напрямі 6 (2,5%), що в свою чергу потребує організації консультативної та роз'яснювальної роботи серед викладацького складу, організації роботи циклових комісій та ін. Всього було опитано 241 педагог, що складає 100%.

Вивчення та аналіз педагогічної документації навчальних закладів, які брали участь у констатувальному етапі дослідження, дав змогу виділити позитивні й негативні моменти у роботі педагогічного коледжу щодо виховання у студентів морально-ціннісних орієнтацій. Зокрема, нами було з'ясовано, що загалом робота у педагогічному коледжі з морального виховання студентів загалом ведеться, про що свідчать плани з виховної роботи кураторів академічних груп. Водночас, вихованню морально-ціннісних орієнтацій студентів не приділяється належна увага. Така робота носить фрагментарний характер. Серед причин можна назвати: формалізм у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів у педагогічних коледжах; домінування авторитарного стилю виховання молоді; відсутність наукових підходів у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів та інтеграції етнопедагогічних засобів у навчально-виховну діяльність; поверховий характер використання засобів етнопедагогіки в інтеріоризації студентами морально-ціннісних орієнтацій; безсистемність етнізації змісту, форм і методів виховної діяльності педагогічного коледжу.

Таким чином, вихованню морально-ціннісних орієнтацій (повага до людей, гідність, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини) студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки відводиться недостатньо часу. Проведений констатувальний етап експерименту показав відсутність системи виховання морально-ціннісних орієнтацій у педагогічному коледжі; одноманітність і неефективність змісту, форм і методів виховання; педагоги загалом вірно розуміють сутність, мету виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, однак потребують відповідної підготовки і допомоги.

Висновки до другого розділу

Аналіз стану виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів засобами етнопедагогіки, дозволив нам вивчити умови здійснення цього процесу у педагогічному коледжі.

Доведено, що на сьогодні педагогічний коледж є важливим осередком формування майбутнього педагога, з високим рівнем моральності та вихованості морально-ціннісних орієнтацій, здатного забезпечити зв'язок поколінь та виховувати дітей на моральних цінностях українського народу, орієнтуючи на взірці та зразки моралі, вироблені українським народом.

Схарактеризовано виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки як спеціально організований виховний процес, який визначає ставлення до студента як суб'єкта виховання, спрямований на поєднання знань про такі моральні цінності українського народу, як гідність, повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини та орієнтації на них через прагнення до їх виховання та керування ними у власному житті.

У результаті зіставлення і порівняння реальних показників поведінки студентів педагогічного коледжу з визначеними нами критеріями було виділено чотири групи дітей з високим, достатнім, середнім і низьким рівнем

вихованості морально-ціннісних орієнтацій. Також були визначені складові педагогічної готовності викладачів та кураторів академгруп (когнітивний, мотиваційно-ціннісний, поведінковий) до виховання морально-ціннісних орієнтацій, досліджено специфіку виховання студентів у педагогічному коледжі.

З'ясовано, що причинами низького рівня вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів є :

- відсутність систематичного і цілеспрямованого характеру виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки у педагогічному коледжі;
- недостатній рівень знань студентів про морально-ціннісні орієнтації українського народу та усвідомлення їх у власному житті і майбутній діяльності;
- одноманітність і неефективність змісту, форм і методів виховання, призводить до фрагментарних знань у студентів, несформованості мотиваційної і поведінкової сфери;
- педагоги загалом вірно розуміють сутність виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки, однак потребують відповідної підготовки і допомоги.

Звідси випливає нагальна потреба у необхідності пошуку доцільних форм і методів спільної діяльності студентів і педагогів, створення спецкурсів та програми з виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки, а також організації процесу їхнього самостійної роботи у цьому напрямі.

Для виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів головним завданням є ефективна організація позааудиторної виховної діяльності, яка розширює коло їхніх знань та світогляд стосовно моральних цінностей та морально-ціннісних орієнтацій, а також створює умови для їхнього практичного втілення.

РОЗДІЛ 3

ПЕДАГОГІЧНІ УМОВИ ВИХОВАННЯ МОРАЛЬНО-ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ СТУДЕНТІВ ПЕДАГОГІЧНИХ КОЛЕДЖІВ ЗАСОБАМИ ЕТНОПЕДАГОГІКИ

3.1. Створення етновиховного середовища педагогічного коледжу

Глиbokі зміни, що відбуваються в Україні в усіх сферах життя вимагають високого рівня вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентської молоді, що обрала своїм фахом педагогічну діяльність. Для створення ефективної виховної системи, яка б забезпечувала виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів у педагогічному коледжі необхідний інноваційний підхід, нами визначено основні педагогічні умови, що забезпечать реалізацію процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Формувальний етап експерименту проводився на базі Вінницького обласного комунального гуманітарно-педагогічного коледжу, Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені М. Грушевського, НВК: загальноосвітньої школи I–II ступенів-ліцею № 7 Вінницької міської ради м. Вінниця.

Для проведення формувального експерименту були визначені контрольна та експериментальна групи, які не відрізнялися ні за якісним, ні за кількісним складом.

До експериментальної групи (ЕГ) увійшли 226 студентів, До експериментальної групи (ЕГ) увійшло 226 студентів (127 студентів Вінницького комунального гуманітарно-педагогічного коледжу з них 30 – філологічного факультету, 51 – музично-педагогічного відділення, 25 – шкільного відділення, 22 – дошкільного відділення; 99 студентів Барського гуманітарно-педагогічного коледжу імені М. Грушевського, з них 55 – педагогічного відділення і 43 – гуманітарного відділення). Контрольну групу

(КГ) склали 232 студенти, з яких 120 з Глухівського національного педагогічного університету імені О. Довженка та 112 з Коломийського педагогічного коледжу.

Ми поділяємо погляди К. Абульханової-Славської, яка розглядає педагогічні умови, як „обставини, фактори, сукупність мір, від яких залежить ефективність педагогічного процесу; взаємопов’язана сукупність методів, прийомів, форм, елементів змісту в навчально-виховному процесі, що забезпечує досягнення очікуваних результатів” [1, с. 58].

Формувальний етап експерименту мав на меті створення наступних педагогічних умов:

- створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі;
- використання етновиховного потенціалу навчальних курсів;
- організація виховної позааудиторної роботи, спрямованої на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки;
- підготовка викладачів і кураторів академічних груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Визначені нами педагогічні умови характеризують основні напрямки виховної діяльності у педагогічному коледжі, яка носила цілеспрямований характер, давала змогу досягти мети у вирішенні поставлених виховних завдань через використання доцільних змісту, форм і методів.

Аналіз наукових праць обумовив вибір особистісно орієнтованого, культурологічного і компетентнісного наукових підходів виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Особистісно орієнтований науковий підхід ґрунтується на визнанні особистості найвищою цінністю, здатної реалізувати свої сутнісні сили. Увага до внутрішнього світу особистості студента сприяє духовно-моральному осягненню світу, вихованню моральних цінностей та дієвій орієнтації на них. „В особистісно орієнтованому виховному процесі слід

зважати на особливості вихідної культури вихованця як тієї матриці, на основі якої розгортатиметься освоєння ще не притаманних йому морально-духовних цінностей” [14, с. 184]. Особистісно орієнтоване виховання забезпечує індивідуальний розвиток особистості, моральне зростання, увагу до духовного світу конкретного вихованця та проектування ним власної особистості через вибір найважливіших моральних цінностей, вироблених упродовж життя народу. Особистісно орієнтований підхід забезпечує звернення студентів до власної особистості, усвідомлення себе суб’єктом життя. Особистісно орієнтований підхід, виявляється через суб’єкт-суб’єктні стосунки студентів педагогічних коледжів і педагогів, що ґрунтуються на інтересі до внутрішнього життя зростаючої особистості та проявляються у ставленні до оточуючих. Зазначений підхід є оптимальним у вихованні милосердя, поваги, гідності. Застосування особистісно орієнтованого підходу спонукає студентів ефективно вирішувати моральні ситуації, керуватися у своїй поведінці морально-ціннісними орієнтаціями. Таким чином, засвоєння студентами моральних цінностей українського народу та трансформація їх у морально-ціннісні орієнтації є результатом творчого осмислення життя на особистісному й суспільному рівні.

Культурологічний підхід передбачає створення етновиховного середовища та організацію виховного процесу педагогічного коледжу, спрямованого на засвоєння культурних здобутків українського народу, залучення студентів до моральних цінностей українського народу та тих народів, що проживають на теренах України, підвищення рівня особистісної і загальної культури особистості.

В основі культурологічного підходу оволодіння молоддю глибинними смислами української культури, розуміння символів та формування відповідного світогляду.

Розуміння емоційних та інформаційних значень, відображених у різних засобах етнопедагогіки дозволяє досягнути та засвоїти глибинний зміст моральних цінностей народу, трансформувати його у власний досвід, що є

основою діалогу усіх етносів і народностей України. У свою чергу, засоби етнопедагогіки відображають як універсуми культури, так і різного роду регіональні відмінності та варіації, про що свідчить їх порівняння.

Отже, культурологічний підхід дозволяє перетворити зміст морального досвіду української нації, а також усіх народів, що проживають на території України на систему відкритих проблем, що сприяє особистісному зростанню студентів педагогічних коледжів на народному ґрунті.

Компетентнісний підхід забезпечує єдність освіти і виховання, опирається на досвід й суб'єктність студента педагогічного коледжу, спрямований на здобуття життєвого досвіду. Компетентнісний підхід може бути реалізованим „на підставі відповідної системи навчальних завдань, які передбачають способи діяльності залежно від предметної специфіки; створюючи ситуації, в яких учні або студенти набувають досвіду вирішення практичних проблем і мотивованого ставлення до процесу і результату пізнання” [24, с. 46]. Використання компетентнісного підходу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів передбачає врахування життєвого досвіду, не лише здобутків, а й помилок студентів педагогічного коледжу та їхнє прагнення до самореалізації і самоствердження. Саме набуття важливих життєвих компетентностей дозволить студентам краще зрозуміти шляхи їх вироблення у себе, визначення життєвих цілей та найважливіших морально-ціннісних орієнтацій. Компетентнісний підхід дає змогу студентам користуватися різними джерелами з тим, щоб поглибити власні знання, уміння і навички стосовно морально-ціннісних орієнтацій та визначає ціннісне ставлення до себе, інших людей, України. Таке застосування компетентнісного підходу у самостійному осягненні студентами морально-ціннісних орієнтацій сприяє розширенню власного кругозору, виявляє зорієнтованість на конкретні цінності, сприяє усвідомленню розмаїття поглядів на зазначену проблему, розумінню альтернативних шляхів вирішення проблеми, навички використання різноманітної інформації, розуміння значущості використання

етнопедагогіки у вихованні і самовихованні, уміння взаємодіяти з однолітками і педагогами.

Здобуті компетентності юна особистість зможе використовувати у різних ситуаціях, у залежності від життєвих обставин, що визначають її патерни поведінки.

У визначенні та реалізації педагогічних умов ми опирались на принципи:

- *народності* виховання, який забезпечує виховання національної ідентичності студентів, любові до українського народу, до Батьківщини, бажання ознайомитись з народним досвідом виховання, долучитися до моральних цінностей;
- *культуровідповідності*, що забезпечує ознайомлення студентами педагогічного коледжу з морально-етичними здобутками українського народу, традиціями, звичаями, що є важливим стимулом особистісного становлення та виховання морально-ціннісних орієнтацій;
- *гуманізму*, який centruє увагу на людині як найвищій цінності, визнанні пріоритетними її прав та інтересів, поваги гідності, її досягнень, потенційних ресурсів розвитку і створення умов для самореалізації;
- *суб'єкт-суб'єктної взаємодії*, за якого усі учасники є рівноправними партнерами, які визнають право кожного на свою думку, толерантно ставляться до розбіжностей у поглядах, рахуються з життєвим досвідом, морально-ціннісними орієнтаціями, виявляють готовність до конструктивної взаємодії;
- *освітньої рефлексії*, тобто усвідомлення студентами педагогічного коледжу себе суб'єктами освіти, здатними розуміти глибинний смисл народної педагогіки, обґрунтовувати свій вибір педагогічної діяльності та засобів етнопедагогіки у вихованні дітей відповідно до віку і ситуації;
- *зв'язку з життям*, що виявляється в урахуванні конкретних умов, в яких перебуває країна, обставин, ситуацій, в яких опинились студенти, що потребує розуміння причин і можливих наслідків дій, використання адекватних методів і засобів етнопедагогіки.

Однією з педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки було створення відповідного етновиховного середовища, яке б забезпечувало ефективність і високий результат виховного процесу через гуманізацію виховного процесу, організацію суб'єкт-суб'єктної взаємодії учасників виховного процесу, доцільний вибір методів і засобів педагогічного впливу, наближення виховання до реалій життя та педагогічної діяльності, опора на особистий та народний досвід.

За Т.Алексєєнко і Д. Григор'євим середовищний підхід забезпечується динамічною мережею взаємообумовлених і взаємопов'язаних педагогічних подій, що здійснюються різними колективними та індивідуальними соціальними суб'єктами, які є умовою особистісного розвитку і дорослого, і дитини [186, с. 24]. Ознаками виховного середовища виступають: гуманізація виховного процесу, суб'єкт-суб'єктна взаємодія усіх учасників виховного процесу, доцільність застосування методів і засобів педагогічного впливу, наближення процесу виховання до реалій життя та майбутньої педагогічної діяльності, опора на народний та індивідуальний досвід студентів.

Етновиховне середовище, на основі особистісно орієнтованого підходу є основою ефективної взаємодії усіх суб'єктів педагогічного процесу, що сприяло особистісному становленню, розкриттю творчого потенціалу, самоствердженню та самореалізації особистості, формувало готовність до самоудосконалення.

У своїй роботі ми прагнули створити етновиховне середовище, спрямоване на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів через інтеріоризацію моральних цінностей українського народу, його моральних ідеалів, через занурення у рідномовну культуру, застосування усієї палітри засобів етнопедагогіки, що впливало би на ціннісне ставлення студентів педагогічного коледжу до себе, людей, Батьківщини.

У створенні етновиховного середовища ми опиралися на положення “Концепції національного виховання студентської молоді”, у якому

вказується на те, що „глобальний простір, у який інтегрується наша студентська молодь, передбачає засвоєння надбань культури різних народів. Тому постає потреба у здатності студентської молоді до входження у світовий соціокультурний простір – за умови збереження української національної ідентичності” [167], що обумовлює необхідність створення етновиховного локального середовища та використання таких механізмів як етнорефлексія та національно-культурна ідентичність.

Етновиховне середовище, виступаючи складовою соціокультурного простору загалом, перш за все є середовищем педагогічного коледжу, яке характеризує поле життєдіяльності та життєтворчості студентів педагогічних коледжів на основі виховання морально-ціннісних орієнтацій, особистісного та професійного самовизначення.

Створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі було обумовлено його двонаправленістю. З одного боку, виховне середовище впливає на особистість студента, а з іншого – студент впливає на виховне середовище педагогічного коледжу і змінює його.

Важлива роль у створенні етновиховного середовища педагогічного коледжу відводилась діяльнісному підходу у ході педагогічної практики „як полігону застосування засвоєних знань, критерію істинності” [20, с.31], що проводилась у загальноосвітніх навчальних закладах та сприяла активізації здобутих знань у ході аудиторної і позааудиторної діяльності, спонукала студентів до моральної діяльності та активного використання української етнопедагогіки. Педагогічна практика для студентів педагогічного коледжу виступала доцільною діяльністю, що охоплювала такі компоненти, як „потребу, ціль, мотив, предмет, на який спрямована ця діяльність, засоби, за допомогою яких досягається мета, і результат діяльності” [20, с.31].

Використання різноманітних етнопедагогічних засобів відіграло важливу роль в долученні студентів педагогічного коледжу до української культури, емоційному сприйнятті та особистісному осмисленні морально-ціннісних орієнтацій, розвитку та збагаченню у них почуттєво-емоційної

сфери, формуванні моральної культури, що знаходило свій вияв у моральних мотивах, переживаннях, а також виборі морального ідеалу.

Ефективність етновиховного середовища педагогічного коледжу значною мірою залежить від залученості усіх суб'єктів виховного процесу та їх взаємодії, чіткого усвідомлення кожним своїх завдань.

Етновиховне середовище виступає свого роду інтегративною педагогічною умовою, оскільки поєднує процес навчання і виховання студентів у навчальному закладі, педагогічну підготовку викладачів і кураторів студентських груп.

Суб'єкт-суб'єктна взаємодія викладачів і студентів здійснювалась через партнерські стосунки, на засадах порозуміння, поваги гідності, толерантності.

Необхідною умовою створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі була підготовча робота з викладачами та кураторами академічних груп, що передбачала:

- створення доброзичливого психологічного мікроклімату;
- особистісно орієнтований та діяльнісний підхід;
- взаємодію педагога з батьками, студентами та різними соціальними інститутами;
- опору на гуманістичні ідеї та морально-ціннісні орієнтації українського народу;
- повагу гідності усіх суб'єктів виховного процесу та врахування їхньої думки, поглядів;
- мотивування студентів через інтерес до участі у виховних заходах педагогічного коледжу;
- урізноманітнення форм організації виховного процесу педагогічного коледжу та використання інноваційних виховних методик;
- моделювання педагогом виховних ситуацій морального змісту з використанням етнопедагогічного матеріалу та засобів, закріплення позитивних моделей поведінки у спільній діяльності.

У роботі з педагогами та кураторами студентських груп педагогічного коледжу, ми опирались на положення Державної програми „Молодь України”, Національної доктрини розвитку освіти; Концепції гуманістичного виховання дітей та учнівської молоді, Концепції українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді, Національної ідеї в становленні громадянина-патріота (Програмно-виховний контекст) та ін.

Підготовча діяльність з викладачами і кураторами академічних груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки здійснювалася у логічній послідовності, що забезпечувало професійне зростання та стимулювало до педагогічної творчості та включало наступні блоки:

- *когнітивний* характеризував моральні, етичні, педагогічні знання українського народу необхідні для виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етопедагогіки;
- *особистісний* – сукупність особистісних моральних якостей педагога, що визначають його ставлення до себе та до виховання студентів;
- *аксіологічний* - усвідомлення значущості морально-ціннісних орієнтацій у власному житті, вибір основних моральних цінностей;
- *мотиваційний* – інтерес до виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу, бажання оволодіти сучасними методиками виховання та доцільного використання засобів етнопедагогіки;
- *психологічний* – визначався позитивною налаштованістю щодо виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів, прагненням педагогів працювати над собою, зацікавленістю в оволодінні засобами етнопедагогіки поєднанням їх з сучасними методами;
- *операційний* – практичне застосування форм і методів і засобів, впровадження інноваційних методик у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу;

• *аналітичний* передбачав як аналіз і самоаналіз, так контроль і самоконтроль власної навчально-виховної діяльності з метою удосконалення та внесення корекційних впливів у процес виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Проведена педагогічна робота з викладачами та кураторами академічних груп передбачала участь у роботі педагогічних лекторіїв, семінарів-практикумів, тренінгів, методичних оперативок, творчі звіти викладачів, тематичні педради, педагогічні консиліуми, засідання педагогічного клубу, дні професійної майстерності, дні відкритих дверей, наставництво, консультації, бесіди, школи педагогічного досвіду, педагогічні години, „круглі столи”, „майстер-класи”, „педагогічні ринги”, „ярмарки педагогічних технологій”, „банки ідей”, „панорами методичних знахідок”, самоосвітню діяльність педагогів тощо.

Значний вплив на фаховий рівень викладачів і кураторів академічних груп мали педагогічні лекторії. Нижче наводимо тематику лекційних занять.

Тематика лекційних занять для викладачів кураторів академічних груп.

1. Морально-ціннісні орієнтації студентської молоді у сучасних викликах.
2. Наукові підходи та принципи виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді.
3. Педагогічний досвід виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки різних етносів і народів України.
4. Функціональна модель і педагогічні умови виховання гуманістичних морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.
5. Гуманізація виховного етносередовища педагогічного коледжу як педагогічна умова виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.
6. Сензитивність раннього юнацького віку у вихованні морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

7. Використання виховного потенціалу навчальних курсів педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.
8. Використання інноваційних технологій, методик та засобів етнопедагогіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів коледжу.
9. Особливості організації позааудиторної виховної роботи педагогічного коледжу з виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів коледжу.
10. Етнопедагогіка як чинник виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів.
11. Використання власного досвіду студентів педагогічного коледжу у вихованні молодших школярів у ході педагогічної практики.
12. Методичні засади використання фольклору, народної традиційної культури у морально-ціннісному вихованні студентської молоді.
13. Роль народознавчої гурткової роботи у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.

Підготовка вчителів до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу передбачала їхню участь у семінарах-практикумах, де увага зверталась на формування і шліфування педагогічних умінь і навичок. Наводимо тематику семінарів-практикумів, які проводились на формувальному етапі експерименту у Глухівському національному педагогічному університеті імені О. Довженка.

Тематика семінарів-практикумів для кураторів академічних груп.

1. Основні чинники виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.
2. Модернізація методичної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів: поєднання традицій та інноватики.
3. Вплив етновиховного середовища педагогічного коледжу на вибір морально-ціннісних орієнтацій студентів.

4. Формування етнопедагогічної компетентності особистості майбутнього педагога початкової школи у педагогічному коледжі.
5. Роль народної обрядовості і символіки у моральному вихованні студентів: практичний аспект.
6. Використання виховних технік та методик при ознайомленні з виховним потенціалом засобів української етнопедагогіки.

Інтерес у педагогів викликало обговорення основних чинників виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу. Використаний метод „відкритого мікрофону” дозволив висловитися усім учасникам семінару-практикуму. Більшість педагогів зійшлися у думці, що найважливішими чинниками виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді є родина, навчальний заклад, неформальні організації, друзі, рідна культура (традиції, звичаї, мова, фольклор, мистецтво, філософія життя), соціальні мережі Інтернету, досягнення людства. Зокрема, педагоги звернули увагу на те, що зміни у країні (Революція Гідності, війна на сході України) актуалізували і активізували такі морально-ціннісні орієнтації, як любов до Батьківщини, гідність, милосердя, вдячність, повагу до людей. У ході семінару-практикуму педагоги розробили свої пропозиції щодо ефективного використання різноманітних чинників, з урахуванням сильних і слабких сторін у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу.

На занятті „Модернізація методичної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів: поєднання традицій та інноватики” куратори студентських груп обмінювались власним досвідом з виховної діяльності та дійшли висновку стосовно поєднання традиційних і інноваційних форм і методів роботи, що пояснюється викликами часу, змінами у житті, прагненням поєднувати виховання з реальним життям. На думку педагогів, інтерес до етнопедагогіки у студентів педагогічних коледжів є більш стійким, коли він опирається на життя чи знаходить підтвердження у реальній практиці.

У ході ділової гри „Плакаємо особистість”, яка проводилась на занятті „Вплив етновиховного середовища педагогічного коледжу на вибір морально-ціннісних орієнтацій студентами”, командами педагогів був підготовлений кейс на допомогу куратору, з „Пам’яткою вихователю”, тематикою індивідуальних консультацій, виховних годин, заходів, акцій, списком педагогічної літератури, де висвітлювалися різні аспекти зазначеної проблеми, важливих для організації і проведення виховної роботи.

Проміжний зріз, проведений після семінарів-практикумів, підтвердив необхідність такої форми роботи з викладачами та кураторами академічних груп. Зокрема, педагоги відмітили актуальність таких занять (30,1%), їх практичну спрямованість (24,2%), діалогічність (12,5%), можливість почути для себе щось нове (8,6%), відкрити для себе нові можливості (7,8%), значно ефективніше використовувати виховний потенціал навчальних дисциплін і позааудиторної роботи (4,7%), краще структурувати свою діяльність і досягати виховних цілей (4,1%), ознайомитись із педагогічним досвідом колег (3,6%), отримати поради від фахівців (2,8%), зрозуміти специфіку використання виховних методів і засобів (1,2%), переконатись у правильності своїх дій (0,4%).

Значний вплив на професійний і етичний рівень педагогів мали участь в організації та проведенні інтерактивних педагогічних рад, присвячених вихованню морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки. З даною метою у педагогічному коледжі була проведена тематична педагогічна рада, з використанням інтерактивних технологій на тему: „Особистість майбутнього вчителя: ціннісні виміри та орієнтації”. Педагоги, які брали участь у роботі інтерактивної педагогічної ради, були поділені на чотири групи. Кожна творча група, отримувала завдання і досліджувала власне коло запитань, які мала репрезентувати у різних формах, обговорюючи їх з загалом.

Творчі групи висвітлювали наступні проблеми: *перша група* – „Роль педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів

засобами етнопедагогіки”; *друга група* – „Взаємодія з різними соціальними інститутами у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки”; *третья група* – „Народознавчий аспект виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів коледжу”, *четверта група* – „Організація позааудиторної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки”.

Окрім виступів теоретико-методологічного характеру (ознайомлення з відповідною інформацією з теорії і практики виховання), педагоги мали представити практичну реалізацію досліджуваної проблеми в умовах сучасного педагогічного коледжу та обговорити її з іншими творчими групами. Результатом проведення інтерактивної педагогічної ради усіма учасниками було визначено ефективні педагогічні умови та основні шляхи виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

З метою обміну педагогічним досвідом та підвищення рівня проведення виховних заходів в академічних групах проводились взаємовідвідування та обговорення відкритих виховних заходів, спрямованих на виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки, зокрема: „Шануймо старість”, „Дівоча і парубоча гідність в українських піснях”, „Українські народні традиції дякування і шанування”, „Український мовний етикет”, „Милосердя як вияв духовності українців”, „З Україною в серці”, та ін., де розкривались моральні цінності, які сформувались в українській традиційній культурі, що втілюються у ставленні людини *до себе* – самоповага, гідність, честь, чесність, совість, правдивість, справедливість; *до інших людей* – повага до людей, милосердя, доброта, вдячність, толерантність; *до Батьківщини* – любов до України, відданість, бажання працювати на благо Батьківщини, готовність захищати.

Цікавою підготовчою роботою для педагогів стало програвання рольових ігор: „Допомога колезі”, „Небезпечна ситуація”, „Змінити

ставлення”, „Подяка батькам”, „Емпатія”, „Почути дитину” та тренінгу: „Мій моральний орієнтир”.

У ході формувального етапу дослідження викладачі і куратори академічних груп брали участь у засіданнях циклових комісій, творчих груп з поглибленого вивчення проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки. Результати практичної діяльності у вигляді аналітичних доповідей на тему: „Сучасні підходи до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді в контексті сучасної гуманістичної парадигми виховання”, „Теоретичні аспекти наповнення виховного процесу етнопедагогічним змістом” були представлені на фестивалі педагогічної творчості, школі педагогічного досвіду, методичному об'єднанні тощо.

На засіданнях педагогічного клубу викладачі аналізували виховний потенціал існуючих навчальних програм та підручників педагогічного коледжу з точки зору виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки та розробляли плани роботи гуртків, клубів, графік виховних заходів коледжу, позааудиторної виховної роботи.

Проведення круглих столів на теми: „Українська етнопедагогіка в умовах глобалізації: виховний потенціал та перспективи використання”, „Виховання морально-ціннісних орієнтацій молоді у спадщині видатних українських педагогів (Г. Ващенко, І. Огієнко, О. Захаренко, В. Сухомлинський)”, „Трансформація морально-ціннісних орієнтацій молоді на теренах України: минуле і сучасність” залучали педагогів до активної участі в обговоренні та вирішенні основних проблем виховання морально-ціннісних орієнтацій у молоді, шляхів осучаснення етнопедагогічних засобів, які найбільше хвилювали присутніх та сприяли висловлюванню альтернативних точок зору, виробленню спільної позиції учасників щодо стратегії виховної роботи у педагогічному коледжі, що в свою чергу спонукало до співпраці та пошуків ефективних сучасних форм роботи зі студентами.

Дієвим засобом підготовчої роботи з викладачами і кураторами академічних груп було створення інформаційного центру „Берегиня”, де у своїх портфоліо педагоги мали змогу презентувати власні напрацювання з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу, розробки виховних занять, сценарії заходів, коментарі та роздуми стосовно проблем, які обговорювались у роботі циклових комісій, педагогічних і вчених рад, власні проекти і дослідження. Така форма роботи дозволяла не лише обмінюватися необхідною інформацією, а й дискутувати, залучаючи до дискусії не лише педагогів одного навчально закладу, а й усіх охочих. Зокрема, інтерес педагогів викликало обговорення проблеми „Українізація чи деукраїнізація українського суспільства”, у ході якої піднімалися питання негативних наслідків недостатньої популяризації української мови і культури, переваги російськомовних видань та їх впливу на моральну сферу студентів, що пояснюється невикористанням повною мірою засобів етнопедагогіки у вихованні підростаючого покоління. Як альтернативу педагоги запропонували активніше впроваджувати метод проектів, який би через пошук і самостійну діяльність, сприятиме глибшому розумінню і усвідомленню студентами надбань української культури у різних сферах життя.

Зацікавлення викликала і проблема „Якою має бути українська освіта?” На думку викладачів, українська культура отримала шанс до свого потужного розвитку, а тому у вихованні студентів важливо використовувати етнопедагогіку, розмаїття фольклорних видів творчості, етнологію, етнографію, народне мистецтво, обряди і традиції, креативне трансформування народних знань у сучасну практику.

Контрольний зріз, проведений по завершенню формувального етапу експерименту, засвідчив ефективність проведеної роботи з учителями, що підтверджують і їхні відгуки. На думку вчителів, проведена робота сприяла розширенню їхніх педагогічних можливостей (12,5%), підвищенню рівня педагогічної майстерності (10,9%), формуванню стійкого інтересу до

морально-ціннісної сфери особистості (10,4%), є необхідною та актуальною на сучасному етапі націєтворення (9,1%); спонукала до активної роботи над собою (9,1%), культивуванню у навчальному закладі етнопедагогіки (8,2%), формуванню етнопедагогічної компетентності особистості педагога і студента (7,4%), впровадженню у виховний процес інноваційних форм і методів роботи (6,7%), розвитку етнопедагогічної ерудиції педагога (6,0%), більш глибокому розумінню основних мотивів поведінки студентів коледжу (4,6%), осмисленню виховного досвіду українського народу (4,6%), зверненню до традиційних моральних цінностей українського народу (4,2%), власних розробок виховних методик (3,8%), більш глибокому розумінню студентів педагогічного коледжу, їхніх прагнень і моральних потреб (2,5%).

Таким чином, створене нами етновиховне середовище педагогічного коледжу як інтегративна педагогічна умова, що виступає у ролі наскрізної для інших визначених нами педагогічних умов, забезпечує підвищення ефективності навчальної і виховної діяльності у навчальному закладі, зростання рівня готовності педагогів до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.

3.2. Використання виховного потенціалу навчальних дисциплін педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки

Ефективність виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки забезпечується усією системою виховної роботи, яка поєднує навчальну і виховну діяльність педагогічного коледжу, що дозволило створити оптимальні педагогічні умови в експериментальних закладах.

Розроблена нами система виховної роботи опиралась на використання виховного потенціалу навчальних дисциплін, що містять етнопедагогічний компонент. У ході дослідно-експериментальної роботи увага до виховного потенціалу здійснювалась у ході теоретичних, практичних, семінарських,

індивідуальних музичних занять та педагогічної практики з етнографічно-фольклористичної діяльності. Для студентів педагогічного коледжу було розроблено спецкурси за вибором „Основи етнології” та „Основи фольклористики” та спецсемінари за тематикою: „Український дитячий музичний фольклор”, „Етнопсихологія”, „Етнокультура”, „Етнолінгвокультура рідного краю”, „Народознавство”, „Народні художні промисли”, „Етнофлористика” тощо.

Зміст дисциплін, визначено навчальним планом для ВНЗ з напрямів підготовки 0101 „Педагогічна освіта”, 0202 „Мистецтво” – спеціальностей 5.01010201 „Початкова освіта”, 5.02020401 „Музичне мистецтво” та введення окремих тем до спецкурсів „Основи етнології” та „Основи фольклористики”.

Навчальні заняття проводились протягом шести семестрів по дві академічні години один раз на тиждень. За орієнтовним планом розподілу годин на рік передбачалося 253 години спецкурсу, з них 164 години аудиторних, 90 годин самостійної роботи та тиждень практики.

Процесуальне забезпечення розробленої методики виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки реалізовувалось через моделювання виховного процесу у педагогічному коледжі, доцільне використання традиційних та інноваційних форм, виховних етнопедагогічних методів та засобів.

Зміст підготовки майбутніх педагогів передбачав роботу студентів у ході теоретичних і практичних занять навчального закладу, де значна увага приділялась самостійній і творчій діяльності, що забезпечувало формування відповідних умінь і навичок.

Дослідно-експериментальна діяльність підтвердила ефективність програми навчального курсу з педагогіки (Додаток Д), як важливого чинника морального виховання і становлення особистості студентів, як майбутніх фахівців, що активно долучала студентів до моральних цінностей українського народу, досвіду видатних педагогів, практики використання засобів етнопедагогіки, уваги до власного саморозвитку та самозростання.

Так, при вивченні теми „Вчитель-вихователь, його соціальна функція” студентам пропонувалось здійснити аналіз морально-ціннісних орієнтацій українського народу за підручниками М. Стельмаховича „Народна педагогіка”[188] та Г. Кіт, Г. Тарасенко „Українська народна педагогіка”[95]. Викладачі акцентували увагу на морально-етичних засобах етнопедагогіки: філософії життя українців, пріоритетних моральних цінностях, моральних ідеалах, національній ідеї. У своїх відповідях студенти зазначили, що такими морально-ціннісними орієнтаціями є, в першу чергу любов до України, до рідної землі, отчого дому, батьків, родини, наставників, друзів, повага своєї і чужої гідності, шанобливе ставлення до оточуючих. В основному студенти опирались на положення української народної дидактики про вчителя та педагогічну діяльність, родинне виховання, намагались простежити, якими шляхами реалізуються у педагогічній практиці сучасної школи положення народної педагогіки.

Розглядаючи тему „Предмет і основні поняття дидактики”, аналізували шляхи реалізації у педагогічній практиці початкової школи положень народної педагогіки та долучали студентів педагогічного коледжу до участі у творчому проекті „Методи та засоби навчання в українській народній педагогіці”, де студенти демонстрували переваги використання морально-етичних, інтерактивних, мистецьких, культурологічних, символічних, ігрових, практичних засобів етнопедагогіки у вихованні дітей шкільного віку та їхній вплив на світогляд, моральне становлення особистості.

Інтерес у студентів викликала дискусія на занятті „Методи виховання”, де обговорювались наступні питання:

- Сучасні та традиційні методи виховання дітей.
- Чи можна обійтись без етнопедагогіки у вихованні підростаючого покоління?
- Чи варто осучаснювати народні методи виховання?

Дискусія показала, що студенти добре розуміють значущість та роль етнопедагогіки у вихованні дітей, вважають їх перевіреними часом, такими, які

найкраще відображають менталітет українського народу, його моральні цінності, ідеали. Водночас, більшість студентів педагогічного коледжу вважає важливим осучаснення традиційних методів, з огляду на реалії та виклики часу, розробки виховних методик на основі народних методів виховання, що дозволить досягти значних успіхів у вихованні морально-ціннісних орієнтацій.

Опрацьовуючи тему „Робота з колективом учнів”, студенти розробляли творчі проекти „Народна педагогіка про виховання у колективі”, „Проблеми дитячих стосунків у колективі та вирішення їх засобами етнопедагогіки”. Творчі проекти студентів педагогічного коледжу стали їхніми напрацюваннями, які вони могли використовувати у педагогічній практиці. Для них дуже важливо було знайти відповідь, на те, як реагувати на непорозуміння, конфлікти між дітьми, як тактовно мирити дітей, згуртовувати довкола спільної мети, обирати посильні завдання та ін., що добре представлено в етнопедагогіці і дає змогу досить ефективно розв’язувати зазначені проблеми.

На наш погляд, заняття „Моральне виховання”, за своїм виховним потенціалом стало одним із ключових, де безпосередньо розглядалась проблема морально-ціннісних орієнтацій особистості та специфіка їх виховання. На занятті студенти розширювали свої уявлення про базові морально-етичні категорії, такі як любов до Батьківщини, гідність, милосердя, вдячність, повага до людей та їхні мотиви і прояви у поведінці. У ході заняття розв’язувались педагогічні задачі (Додаток Е), що дало змогу студентам обґрунтувати свою позицію, бачення стосовно вибору морально-ціннісних орієнтацій та їх переваги. Для „Педагогічної скарбнички” студенти підготували комплект національної символіки для молодших школярів, який використовуватимуть у ході педагогічної практики.

На практичних заняттях з педагогіки проводились КТС етнопедагогічного спрямування. Проведення таких КТС сприяло етнорефлексії, формуванню національно-культурної ідентичності студентів педагогічних коледжів, глибшому розумінню і засвоєнню морально-ціннісних орієнтацій. Особливості проведення КТС висвітлено у Додатку Ж.

Слід відмітити значний виховний потенціал дисципліни „Теорія виховання”, яка сприяла ознайомленню студентів з передовим педагогічним досвідом та практикою виховання дітей, урахуванням вікових особливостей, обставин, умов виховання з урахуванням різноманітних чинників. Студенти відмітили, що зазначений курс їм допоміг краще усвідомити сутність виховного процесу у школі 45 (19,9 %), зрозуміти відмінності між методами і засобами 41 (18,2%), доцільність використання різних форм у виховній діяльності 38 (16,8%), практичне використання досвіду найкращих педагогів України 27 (11,9%), поєднання етнопедагогіки з сучасними методиками 20 (8,9%), відмову від шароварщини, але глибоке занурення в українську культуру 17 (7,5%), звернення до народного досвіду у моральному вихованні молодших школярів та залученні їх до моральних цінностей 14 (6,2%), виховання любові до України у теорії виховання 10 (4,4%), ознайомитись з прийомами ефективного виховного впливу 8 (3,6%), науковими підходами поширеними у сучасному вихованні 6 (2,6 %) тощо. Всього було опитано 226 студентів, що становить 100%.

Таким чином, курс „Теорія виховання” сприяв набуттю студентами педагогічного коледжу теоретичного багажу знань та оволодінню навичками виховної роботи з учнями, формування у них творчих здібностей, розумінню специфіки виховання дітей, уміння висловлювати власну думку, обґрунтовувати вибір виховних форм, методів, засобів, прийомів виховання дітей, навички самостійної роботи.

Вивчаючи курс „Українська народна музична творчість”, студенти долучались до українського пісенного фольклору, який є основою етнопедагогіки. Значущість зазначеного курсу зумовлена потребою методологічного обґрунтування та теоретичного осмислення питань з фольклористики, соціологічних та історичних чинників в ознайомленні студентів з різними жанрами та формами української народної музичної творчості, вивчення українського менталітету, типових національних рис і

особливостей літературної творчості [68, с. 3], що дає уявлення у про моральні цінності.

Метою вивчення згаданого курсу було формування та розширення знань з музичної професійної діяльності, поглиблення музичної теоретичної підготовки, ознайомлення через фольклор з народним педагогічним досвідом, етикою та естетикою, що сприяло формуванню моральної свідомості майбутніх педагогів. Теми, які розглядались під час вивчення курсу з використанням мистецьких та культурологічних засобів етнопедагогіки сприяли поглибленню етнопедагогічних та етномузичних знань студентів, розширенню їхнього світогляду. Наповнені глибоким моральним змістом, вони сприяли вихованню у студентів морально-ціннісних орієнтацій на основі творів фольклору.

Основними завданнями курсу „Українська музична література” було формування у студентів уявлень про мораль і етику українського народу, відображену в українській музичній культурі, розуміння історичних процесів та подій, які позначились на характері розвитку української музики, стилів, жанрів в обробках композиторів-класиків та сучасних авторів, основних моральних цінностях та етичних категоріях, що проходять червоною ниткою через твори, що вивчаються. Вивчення особливостей музичного мистецтва в загальнокультурному контексті є необхідним не лише для підготовки студентів до естетичного сприйняття музичних явищ, усвідомлення ідейної сутності творів, розвитку відповідних умінь і навичок, а й інтеріоризації моральних цінностей та вироблення власних морально-ціннісних орієнтацій. У програмі курсу акцентується увага на моральному і духовному світі особистості, що пояснюється багатством відтінків моральних переживань, шукань, що знайшло своє відображення у жанровому розмаїтті творів народної музики та дозволяє зосередити увагу на створенні відповідних умов для глибокого емоційного сприйняття, переживання, ціннісного осмислення студентами музичної спадщини, моральних почуттів і переживань.

Курс „Організація позакласних виховних заходів в загальноосвітній школі” став важливим підґрунтям у підготовці студентів педагогічного коледжу до використання етнопедагогічних засобів у виховній діяльності. Курс передбачав використання різноманітних творчих завдань, які б допомогли студентам краще зрозуміти специфіку діяльності педагога, виховного процесу у школі, навички використання засобів етнопедагогіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій. Студенти також отримали завдання, які стосувалися розроблення сценарію проведення наступних позакласних заходів: „Традиції пошанування в українській культурі”, „Милосердя як високо цінувана моральна якість українців”, „Вдячність і традиції дякування”, „ Національна і особистісна гідність”, „Моя Україна” , які не лише поглибили знайомство студентів педагогічного коледжу з народними традиціями, звичаями і обрядами, що відображають ставлення до себе, до людей, до Батьківщини, а й розширили педагогічний досвід, збагатили „Педагогічну скарбничку”.

Слід також зазначити, що вивчення курсу „Українська мова” є надзвичайно важливим у фаховій підготовці студентів педагогічного коледжу, що забезпечує розуміння та сприйняття глибинної змісту фольклорних творів. При вивченні теми „Мова як суспільне явище” акцент робився на різних чинниках, у тому числі і історичних, які мали вплив на формування української мови, діалектів через взаємодію з різними народами, культурами та взаємовпливи, основні функції мови. Зверталася увага на те, що розвиток мови передбачає як виникнення нових слів, так і повільне зникнення та архаїзацію слів, що виходять з ужитку з поступовим зникненням предметів, які вони означають. Більшість студентів виявила інтерес до поглиблення власних знань з архаїчної лексики, мотивуючи інтересом до того, як раніше жили їхні предки.

При розгляді теми „Склад сучасної української лексики за походженням і вживанням” увага приділялася як мікроструктурі, так і медіоструктурі, діахронічному і синхронічному дослідженню лексики та

генетико-дериваційним зв'язкам. Окрім номінативного значення слова, як поняття про предмети, студенти виділяли денотацію (основне значення слова) та коннотацію (додаткове значення слова: іронічності, експресивно-емоційної оцінки, жаргонізму, діалекту, новизни, архаїчності), що слід враховувати при використанні засобів етнопедагогіки у вихованні дітей.

У роботі над темою „Поняття про фразеологію. Джерела і класифікація фразеологізмів” студенти вивчали структурні і семантико-стилістичні особливості стійких словосполучень, їх типи та функціонування в українській мові. Дослідження комунікативної функції фразеологізмів допомогло виявити особливості їх вживання, розмаїття та багатоаспектність, що підкреслює багатство української мови, її емоційну насиченість, барвистість успадковану від минулих поколінь добре представлену у фольклорі та етнопедагогіці, що дає ключ до розуміння глибинних духовних процесів.

У вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу ефективність довів інтегративний курс „Народознавство та фольклор України”, який викладачі намагались побудувати таким чином, щоб студенти педагогічного коледжу пізнали свій народ і себе у ньому, оволоділи українською культурою, духовною спадщиною, були гідними громадянами, справжніми патріотами своєї Вітчизни. У курсі піднімалось питання, яким має бути вчитель. У своїй роботі ми опирались на положення О. Король, за яким „йому належить володіти всіма тими якостями, які він хоче виховати у своїх учнів. Учитель повинен опановувати педагогічну майстерність, любити свою справу, мати високі моральні якості, терплячість, гармонію серця й розум, чуйність, сердечну турботу та мудрість”[118, с.4].

Так, на занятті „Виховний ідеал в українській етнопедагогіці” студенти не лише знайомились з українськими традиціями виховання та цілями і завданнями стосовно виховання дітей, а також виконували педагогічні задачі, за якими власні аргументи, щодо уявлень про виховний ідеал потрібно було підкріпити фольклорним твором. Таким чином, кожна

команда мала представити виховний ідеал українського народу, опираючись на різні пісенні жанри музичного фольклору, використовуючи знання отримані при вивченні різних дисциплін.

Вивчаючи тему „Мета та завдання виховання в етнопедагогіці”, студенти працювали над проектами „Заохочення і покарання в українській етнопедагогіці”, „Виховання ввічливості і привітності в українській етнопедагогіці”, „Виховання дітей у дусі допомоги та милосердя в українській етнопедагогіці”, „Дівоча і парубоча гідність і честь та вимоги до їх виховання у народній педагогіці”. Робота над проектами викликала інтерес студентів до зазначеної проблеми, що спонукало педагогів провести конкурс студентських робіт з долученням експертів з Вінницького державного педагогічного університету імені М. Коцюбинського, які дали неупереджену, об’єктивну оцінку та спонукали студентів педагогічного коледжу до нових досліджень у цій царині.

Опрацьовуючи тему „Моральне виховання дітей в українській народній педагогіці”, студенти знайомились з відеоматеріалами, репродукціями картин, що змальовували різні життєві ситуації, календар народних свят, світогляд українського народу та готували презентацію на тему „Філософія життя українського народу”, „Моральні чесноти та морально-ціннісні орієнтації українського народу”, „Моральні взірці та табу у житті українського народу”. Зацікавлення у студентів викликала вправа „Відображення моралі в усній народній творчості” з підбору прислів’їв приказок, легенд, лічилок, потішок морального характеру. Домашнє завдання полягало у збагаченні власної „Педагогічної скарбнички” народними методами морального виховання (Додаток 3), які потім обговорювалися у групі на наступному занятті.

Інтерес у студентів викликала заняття „Одяг українців, його форми, традиційність, мода, естетика”, у ході якого студенти не лише обговорювали елементи і деталі, відмінності національного вбрання різних регіонів України, а й відображення у вишивці таємних смислів і оберегів, як чинника духовного

життя українців. При підведенні підсумків студенти вказали, що одяг не лише захищав людину від негоди чи виконував естетичну функцію, а й відображав світобачення і сподівання українців, ставлення до життя і був ще однією характеристикою особистості людини.

Важливою, на наш погляд, було вивчення теми „Сімейне виховання”, де розкривались питання прикладу батьків у вихованні дітей, шанобливого ставлення до старших, батьків, піклування, турботи і вдячності у родині, милосердя до хворих і немічних членів сім'ї, як відображення морально-ціннісних орієнтацій українського народу.

Вивчення народознавства неможливе без фольклору, міфології, традицій, звичаїв та їх зв'язку з сучасним життям. Контрольний зріз показав, що зазначений курс допоміг студентам краще пізнати культуру і побут українського народу (19,6%), усвідомити свою причетність до усього українства (17,4%), отримати необхідні знання, уміння і навички для роботи у школі (16,2%), здобути цінний досвід для позакласної роботи (15,7%), систематизувати власні знання і уявлення про життя українського народу (12,5%), збагатитися досвідом взаємодії з людьми та традиціями пошанування (9,2%), долучитися до моральних цінностей українського народу (5,6%), навчитися вдячності українському народу за його боротьбу за свободу (3,8 %).

Такі навчальні дисципліни, як „Історія української музики”, „Методика музичного виховання”, „Хоровий клас”, „Хорове диригування”, „Спеціальний інструмент”, „Постановка голосу”, „Художня культура” мали значний виховний вплив на студентів педагогічного коледжу, що забезпечувався вивченням різних видів українського народного, класичного, сучасного мистецтва. У ході згаданих занять формувалася етнопедагогічний тезаурус компетентності студентів експериментальних груп шляхом накопичення інтелектуального та емоційного багажу, етномузичної педагогіки, а також навички і уміння втілювати його у подальшій педагогічній діяльності. У ході навчальних занять увага зверталася на

формування готовності студентів педагогічного коледжу послуговуватися здобутими знаннями, навичками і уміннями у практичній діяльності, використовувати традиції, принципи та засоби української народної педагогіки на основі усвідомлення етичної сутності морально-ціннісних орієнтацій українського народу та шляхів їх інтеріоризації, глибоке розуміння етнопедагогіки, її принципів, методів та закономірностей, що є важливим чинником етнопедагогічної компетентності майбутнього фахівця.

Практикувалися також й інтегровані заняття. Так, на базі Вінницького педагогічного коледжу було підготовлене і проведене бінарне заняття з дисциплін „Основи педмайстерності” та „Методика музичного виховання в ЗОШ” для студентів 4 курсу зі спеціальності „Музичне мистецтво” на тему „Формування елементів артистизму вчителя музики засобами народних театралізованих ігор”.

Метою заняття було: закріпити теоретичні знання з тем „Формування елементів артистизму вчителя музики” та „Використання народних театралізованих ігор на уроках музики”; довести необхідність розвитку творчих здібностей вчителя і учнів; розглянути можливості етнопедагогічних театральних технологій в удосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців; розвивати артистичні здібності, креативні вміння та формувати навички працювати творчо, вміння проводити педагогічні дослідження та аналізувати їх результати, робити висновки; виховувати інтерес до науково-педагогічних досліджень, допитливість, вміння працювати в групі, бажання висловлювати власну думку, обґрунтовувати її, поважати думку інших, любов до обраної професії та інтерес до етнопедагогіки.

Проведення заняття включало інформаційний, експериментальний, практичний і підсумковий блоки у ході яких вирішувалися навчально-виховні завдання. Хід заняття відображено у додатку И. Інтегровані заняття довели свою ефективність і у виховному плані, оскільки вони максимально наближені до життя, майбутньої професійної діяльності, що давало змогу

студентам переконатись у дієвості засобів етнопедагогіки та необхідності їх використання у вихованні дітей та у самовихованні.

Використання виховного потенціалу навчальних дисциплін стосовно виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки забезпечувалося через розширення кола етичних та етнопедагогічних знань та їх актуалізації у практичній діяльності, формування відповідних компетентностей у ході практичних занять та самостійної роботи.

У діяльності зі студентами експериментальної групи, були впроваджені спецкурси, спецсемінари, що поглиблювали теоретичні заняття проведенням лекцій, семінарів, практичних занять, бесід, диспутів, обговорення педагогічної літератури.

Практичні заняття проводились у вигляді тренінгів, семінарів, практикумів, виховних заходів, які підтвердили свою ефективність у навчально-виховному процесі педагогічного коледжу.

У вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів значна роль відводилась спецкурсам за вибором „Основи етнології” та „Основи фольклористики”, спрямованих на вивчення етнопсихології, етнокультури, народознавства, українського дитячого музичного фольклору.

За результатами виконання творчих завдань при вивченні зазначених спецкурсів зусиллями студентів було створено:

- 1) етнопедагогічний довідник;
- 2) фольклористичну карту Вінниччини;
- 3) творчі проекти з виховання школярів;
- 4) моделювання моральних дилем;
- 5) виготовлення стенд-книги з використанням народного мистецтва.

На думку викладачів, спецкурси „Основи етнології” та „Основи фольклористики” сприяли вихованню у студентів педагогічного коледжу готовності творчо використовувати етнопедагогіку у виховній діяльності загальноосвітньої школи та у власному моральному розвитку. З їх точки зору, зазначені спецкурси позитивно вплинули на світобачення та уявлення

студентів про морально-ціннісні орієнтації українського народу (28,9%), сприяли розширенню знань з етнопедагогіки (13,4%), української мови (11,6%), історії (9,7%), культури (8,2%), етнографії (7,4%), народознавства (6,8%), розвитку практичних умінь і навичок (5,9%) виборі морально-ціннісних орієнтацій (4,6%), забезпеченні умов вивчення та творчої інтерпретації етнопедагогічного матеріалу (3,8%).

Використовуючи здобуті знання під час педагогічної практики, студенти зазначили, що спецкурси, обрані ними, сприяли розширенню їхнього кола знань та загальної ерудиції (27,2%), ознайомили з різними сторонами етнопедагогіки (18,6%), спонукали до культурного заглиблення (15,8%), оволодіння різними етнопедагогічними засобами (12,2%), розробки виховних заходів на основі етнопедагогіки (9,6%), застосування етнопедагогічного досвіду з метою вироблення моральної поведінки (9,8%), вирішення моральних дилем (6,8%).

При вивченні української народної музичної творчості, студенти вивчали „Трудові пісні і приспівки”, „Календарно-землеробські пісні”, „Дитячий музичний фольклор”, „Коломийки і частівки”, „Сімейно-побутові пісні”, „Епічні пісні”, „Ліричні пісні”, які відображали різні сторони морально-духовного життя українського народу, моральні цінності та морально-ціннісні орієнтації, і які вони могли використовувати як засіб виховання у ході педагогічної практики.

У ході занять студенти виконували різноманітні вправи, завдання, самостійну роботу, що сприяло виробленню відповідних умінь і навичок.

Зокрема, студентам пропонувалося:

- а) провести міні-дослідження, опрацювавши різні джерела щодо моральної сутності фольклору, відображення у ньому дум та прагнень народу, його філософських, релігійних та моральних поглядів;
- б) створити комікс на тему „Трудові пісні”;
- в) підготуватися до інсценізації купальських пісень;
- д) створити міні-довідник дитячого фольклору в малюнках;

г) виконати міні-дослідну роботу з проблеми „Особливості використання жанрових різновидів частівок у моральному вихованні школярів”;

е) провести міні-дослідження весільної обрядовості, особливостей використання весільних пісень;

ж) підготувати відеопрезентацію на тему „Співанки-хроніки Подільського краю”, творчий проєкт на тему „Структура текстів, музичні особливості та особливості виконавства пісень про кохання” та ін.

На навчальних заняттях у педагогічному коледжі з метою виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів використовувалися такі форми народної творчості, як усна поетична, сценічна, танцювальна, різні види музичної пісенної, інструментальної творчості, а також народне ужиткове мистецтво. У ході дослідження увага зверталася на те, що народна поетична, театральна творчість, різні види музичної творчості за своєю тематичною структурою, особливостями художніх засобів виразності інтонації, мелодії, ритму, тембру, динаміки, форм, стилів і жанрових різновидів створювали широкі можливості для емоційного засвоєння морального і культурного досвіду народу, сприйняття його морально-почуттєвого світобачення, трансформацію в індивідуальний досвід студента. Емоційне наповнення художніх творів забезпечувало глибину сприйняття змісту морально-етичних ідей, переживання цінності на особистісному рівні, як підґрунтя виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів, що поглиблювало уявлення студентів про виховний потенціал мистецьких засобів етнопедагогіки.

При вивченні теми „Ліричні пісні”, педагоги акцентували увагу на таких моральних цінностях, як щастя, любов, справедливість, милосердя, тоді як „Сімейно-побутові пісні” та „Календарно-землеробські пісні” підкреслювали значущість таких моральних якостей особистості, як працелюбність, взаємодопомога. У вимогах до моральної поведінки відзначалася важливість доброзичливості та запоруки позитивної життєдіяльності, уважного ставлення до ближнього. Формування

позитивного ставлення, мотиваційної реалізації моделей основних правил моральної поведінки, зорієнтованість на моральні цінності українського фольклору збагачували досвід майбутнього педагога.

Якщо навчальна діяльність забезпечувала формування знань, умінь, то практика (фольклорна, педагогічна) була важливим чинником формування компетентності студента педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

У цьому плані ефективними виявились засідання психолого-педагогічної лабораторії з дослідження експериментальної науково-методичної проблеми „Розробка технологій використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл: реалії та перспективи”, які проводилися з метою систематизації теоретичних знань та запровадження елементів констатувального й формувального експериментів під час проходження педагогічної практики у школі з дослідження експериментальної науково-методичної проблеми, формування наукового апарату з досліджуваної теми, підготовки студентів до написання та захисту наукових робіт (Додаток К).

Проведена робота спонукала студентів до практичної педагогічної діяльності. Під час педагогічної практики студенти проводили з дітьми виховні години, бесіди, тематичні ранки, конкурси, допомагали у підготовці заходів. Студенти-практиканти найчастіше обговорювали з дітьми проблеми, які стосувалися їхнього ставлення до однокласників, друзів, батьків, бабусь, дідусів, незнайомих людей, природи, Батьківщини. У своїх бесідах студенти апелювали до народної мудрості (прислів'їв, приказок, народних пісень, притч).

Обговорюючи результати педагогічної практики, студенти наводили приклади вдалого використання засобів етнопедагогіки у моральному вихованні молодших школярів, відмічаючи, що діти легко запам'ятовують мирилки, прислів'я, приказки, казки, коротенькі віршики і часто їх повторюють у своїх іграх, спілкуванні з батьками.

Серед основних труднощів педагогічної практики для студентів була роль педагога, як наставника для дітей молодшого шкільного віку, його приклад, моральний досвід, цінності, якими він володіє і які хоче виховати у дітей. Студенти зіткнулися з необхідністю працювати над собою, спонукати дітей до морального розвитку, не тільки декларувати ті чи інші цінності, а й орієнтувати на них, підтверджуючи це власною поведінкою.

Культурологічний підхід забезпечувався фольклорною практикою, що сприяла розширенню знань студентів про фольклор, види народного мистецтва, жанри та вміння доцільно використовувати фольклорний матеріал у виховній практиці, усвідомлювати його морально-ціннісний зміст. Важливим аспектом виховання морально-ціннісних орієнтацій було проведення фольклорної практики, що ставила за мету комплексне вивчення фольклору Вінницького району. Студентами здійснювався збір та запис усної поетичної і пісенної творчості.

У ході практики студенти вивчали еволюцію сучасного українського фольклору, розширюючи власні знання про роль фольклору у вихованні морально-ціннісних орієнтацій особистості.

Робота у фольклорній експедиції інтенсифікувала розвиток професійно-педагогічного досвіду, особистісних морально-ціннісних орієнтацій, загальної культури та етнопедагогічної компетенції.

Таким чином, використання виховного потенціалу навчальних занять, спецкурсів, педагогічної і фольклорної практики за програмою навчання у педагогічному коледжі було спрямовано на формування знань, умінь, навичок, що позитивно позначились на вихованні морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

3.3. Організація позааудиторної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки

Ефективність системи виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу забезпечується зв'язком навчальної діяльності з позааудиторною роботою, що є важливим чинником особистісного та професійного становлення студентів, розвитку їхніх духовно-моральних якостей та самовиховання. Створені на базі експериментальних закладів педагогічні умови сприяли ефективному вихованню морально-ціннісних орієнтацій у студентської молоді. Апробація педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів здійснювалась на базі експериментальних навчальних закладів.

У процесі виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки у позааудиторній роботі реалізація змісту здійснювалась через засвоєння основних положень української народної педагогіки, народного мистецтва, що стосуються морально-ціннісних орієнтацій та інтеріоризацію базових морально-ціннісних орієнтацій (повага до людей, вдячність, гідність, милосердя, любов до Батьківщини) на основі особистісної рефлексії, формування у студентів потреби в оволодінні базовими моральними цінностями українського народу, вироблення власних морально-ціннісних орієнтацій, використання інноваційних форм, методів та засобів.

Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки у позааудиторній діяльності передбачало:

- формування інтересу до засвоєння етики та морального досвіду українського народу;
- розвиток моральних переконань, суджень про морально-ціннісні орієнтації, акумульованих в українській етнопедагогіці;

- усвідомлення сутності морально-ціннісних орієнтацій та їх значення у власному житті, рефлексія та саморефлексія з опорою на власний життєвий досвід;
- інтеріоризацію та вироблення власних морально-ціннісних орієнтацій у процесі суб'єкт-суб'єктної взаємодії студентів і викладачів педагогічного коледжу;
- розвиток моральних почуттів, переконань, ідеалів;
- формування позитивної мотивації через створення оптимістичної морально-ціннісної професійної перспективи відповідно щодо вихованості морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки;
- вироблення умінь і навичок визначати й аналізувати морально-ціннісні орієнтації у духовній спадщині українського народу;
- ціннісне ставлення до себе, до інших, до Батьківщини;
- дотримання українських етикетних норм та правил моральної поведінки.

Згідно з когнітивним, мотиваційно-ціннісним, діяльнісним структурними компонентами, зміст виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів відображає різні напрямки виховної позааудиторної діяльності педагогічних коледжів, серед яких:

- *наставницький*: підготовка до майбутньої педагогічної діяльності та вивчення українського дитячого фольклору, у тому числі і музичного, народознавства, народного художнього прикладного мистецтва на базі гуртків „Краєзнавець” та „Берегиня”;

- *дослідницький*: краєзнавча, фольклористично-етнографічна діяльність, у гуртку „Мережка”, студентському клубі „Сонях”, збір та дослідження календарно-обрядових пісень „Скарбниця душі та мудрості народу Подільського краю”;

- *креативний*: участь у сценічному музично-драматичному фольклорному театрі „Подоляночка”, за програмою якого здійснювалися театралізація народних свят, обрядів, народних пісень-казок, інсценізації народних ігор, українських народних пісень;

- *інтегративний*: використання фольклору при вивченні різних навчальних дисциплін у процесі проходження педагогічної практики, поєднання етнопедагогіки з вивченням інших дисциплін, ознайомлення з елементами ужиткового мистецтва, народних ремесел, проведення майстер-класів із використанням на заняттях засобів етнопедагогіки, розширення творчого потенціалу і професійного досвіду майбутніх педагогів;

- *історико-краєзнавчий*: відвідування музеїв Вінницької області і України, організація конкурсів, змагань, квестів за етнографічною тематикою, робота над проектами;

- *родинний*: організація зустрічей з батьками, дослідження власного родоводу, організація сімейних свят.

Метою позааудиторної виховної роботи зі студентами педагогічних коледжів було підвищення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

В організації виховної роботи зі студентами педагогічних коледжів, значна увага приділялася:

- перспективному та поточному плануванню позааудиторної виховної роботи, спрямованої на виховання морально-ціннісних орієнтацій;
- ефективному та доцільному використанню різноманітних форм і методів у виховній роботі;
- встановленню суб'єкт-суб'єктної взаємодії викладачів та студентів та відсутності формалізму;
- використанню передового педагогічного досвіду та інноваційних методик.

Відповідно до змісту виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів і поставленої задачі, активно використовувались масові, групові, мікрогрупові та індивідуальні форми роботи.

Індивідуальні форми роботи зі студентами педагогічних коледжів ґрунтувались на особистісно орієнтованому підході, який давав змогу краще зрозуміти моральні потреби вихованців, їхні труднощі, інтереси з тим, щоб

допомогти в інтеріоризації морально-ціннісних орієнтацій українського народу. З цією метою використовували індивідуальні консультації, співбесіди, які сприяли встановленню суб'єкт-суб'єктних стосунків студентів і викладачів, що виявлялись в уважному ставленні до почуттів і переживань студентів, у повазі їхньої гідності, довірі, конфіденційності. Серед проблем, які піднімалися у ході індивідуальних консультацій, співбесід, студентів найбільше хвилювало те, як їх сприймають однолітки, які моральні вчинки найбільше цінуються у молодіжному середовищі, вибір морально-ціннісних орієнтацій, уміння дотримуватись моральних принципів у своїй життєдіяльності, вибір життєвої стратегії, здатність протистояти тиску більшості, можливості самореалізації і розкриття внутрішнього потенціалу, тощо.

Досить дієвими виявились і мікрогрупові форми роботи у вихованні морально-ціннісних орієнтацій, які використовувались нами на етапі засвоєння студентами педагогічних коледжів отриманих знань у практичній діяльності і сприяли встановленню суб'єкт-суб'єктних стосунків.

Як правило, мікрогрупові форми роботи використовувались у роботі над проектами, міні-дослідженнями, творчими завданнями, підготовці колективних творчих справ. Один із проектів передбачав дослідження впливу світогляду українців на характер витинанки. Зібрані матеріали, узагальнення були використані студентами при проведенні майстер-класу з молодшим школярами НВК: загальноосвітньої школи I-II ступенів-лицею № 7 Вінницької міської ради, що наводяться у додатку Л.

На формувальному етапі експериментальної роботи досить широко використовувались групові форми. Зокрема, нами були проведені виховні години, де піднімалися питання морально-ціннісних орієнтацій сучасної молоді. Найбільший інтерес викликали виховні години „Уроки гідності” (1 курс), „Не забуваєм дякувати батькам” (1 курс), „Почути себе” (1 курс), „Ми українці” (2 курс), „Пам'ятати добро” (2 курс), „Пошанівні традиції українського народу” (2 курс), „Запали свічку пам'яті” (3 курс), „Чи можна

навчитися милосердя” (3 курс), „Вчимо шанувати старших” (3 курс), „Україна починається з тебе” (4 курс), „Із вдячністю до наших вчителів” (4 курс), „Моральний вибір” (4 курс). Розробка виховної години „Народні звичаї та обряди Подільського краю” представлено у додатку М.

Виховні години спонукали студентів замислитись над необхідністю вибору морально-ціннісних орієнтацій, їхньою значущістю у власному житті. На думку студентів, виховні години вчили любити Україну (21,8%), спонукали їх до моральної активності (18,6%), прояву відповідальності (11,2%), вдячності (9,7%), справедливості (8,5%), людської і національної гідності (7,3%), милосердя (6,8%), усвідомленню самоцінності (5,1%), зичливості (4,6%), людяності (3,4%), поважати погляди інших людей (1,8%), готовності допомогти іншим (1,2%).

Разом з тим, виховні години були пов'язані за змістом з іншими формами і методами позааудиторної роботи, що проводилась в експериментальних групах, такими як *етичні бесіди* („Ціннісне ставлення до себе та до інших”, „Пізнай у народі себе”, „Любов і милосердя як морально-ціннісні орієнтації”); *дискусії* („Моральні і матеріальні морально-ціннісні орієнтації”, „Ти” і „Ви”, „Милосердя і прагматизм”, „Чи завжди безкорислива вдячність”); *конференції* („Виховання моральних цінностей молодших школярів засобами етнопедагогіки”), *години запитань і відповідей* („Культурна і духовна спадщина українського народу: виклики, реалії та перспективи”, „Кумири і ідеали”); *педагогічна скарбничка* („Секрети виховання дітей наших бабусь: поради на щодень”, „Методи виховання дітей в сім'ї засобами етнопедагогіки”, „Просто про складне”, „Помилки, яких можна не допускати: народні застереження”); *КТС* („Від серця до серця”); *проекти* („Добро починається з тебе”, „Милосердя як служіння людям”); *етичні хвилинки* („Ввічливість і привітність”, „Милосердя як вимір людяності”); *міні-тренінги* („Вчимося бути вдячними”, „Як стати людяним”); *виставки-конкурси* („Український рушник”, „Душа української писанки”), *родинні свята* („Роде

наш прекрасний”, „Дякую вам, тато і мамо”, „Мій рідний край – моя Україна”, „Гідність і честь мого народу”); *літописи з історії власного роду та видатних постатей України* („Літописи і літописці нашого краю”), що сприяли засвоєнню базових морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки.

Дискусія як метод виховання дозволяла студентам відкрито обговорити спірні проблеми, обмінялись думками, власним баченням стосовно вирішення проблеми. Використана нами методика проведення дискусії включала три етапи, де на першому етапі здійснювалось зацікавлення студентів проблемою, на другому - її обговорення, пошук рішення, на третьому – підведення підсумків. Студенти педагогічних коледжів відмітили, що проведені дискусії спонукали їх до командної роботи, більшої згуртованості, активності, чіткого висловлення своєї позиції, формулювання думки, уміння дослухатись не лише до опонентів, а й партнерів, необхідності попередньої ґрунтовної підготовки. Студенти педагогічного коледжу долучались до таких видів дискусій як:

- „*мозкові штурми*”, зазвичай проводились під час тренінгів, виховних годин з метою активізації студентів, акумулювання досвіду, знань при розгляді ключових понять, виявлення характеристик тощо;

- *лімітовані дискусії*, що проводилась 10-15 хвилин групами 6-8 чоловік при проведенні виховних годин, занять гуртка з тим, щоб активізувати студентів до подальшої роботи. Такими дискусіями були: „Моральні і матеріальні морально-ціннісні орієнтації”, „Ти” і „Ви”, „Милосердя і прагматизм”, „Чи завжди безкорислива вдячність”;

- *конференційні дискусії*, які потребували попередньої ретельної підготовки, висвітлення основних положень думок, ґрунтовних аргументів, опори на педагогічний досвід. Проведені дискусії зі студентами-випускниками з проблем: „Етнопедагогіка і її вплив на виховання морально-ціннісних орієнтацій підростаючого покоління”, „Традиції українського родинного виховання” показали добре розуміння ними значущості

етнопедagogіки у вихованні морально-ціннісних орієнтацій, ефективність використання засобів етнопедagogіки в родинному вихованні;

- „круглі столи”, які давали змогу кожному висловити власне бачення і розуміння проблеми і проводились за заздальгідь складеною програмою, вимагали ознайомлення з науковою і педагогічною літературою з проблеми. Так, при проведенні „круглого столу” „Етнопедagogіка – педагогіка сучасності чи минулого?” зі студентами четвертого курсу запрошувались науковці з Вінницького державного педагогічного університету, які взяли участь у дискусії. Високу оцінку викладачів отримала презентація студентів „Використання засобів етнопедagogіки у ході педагогічної практики”, де студенти продемонстрували власний досвід використання етнопедagogіки.

Проведені „круглі столи” „Досвід виховання дітей у давніх слов'ян”, „Моральні цінності української культури”, „Родинне виховання на Поділлі” виявили зацікавленість студентів у такому виді діяльності, де педагогу відводилася роль фасилітатора, здатного спрямовувати дискусію у потрібне русло і за потреби вносити корективи. Прийняті рішення при підведенні підсумків „круглого столу” лягли в основу створення „педагогічного кейсу”, в якому містились поради стосовно педагогічної діяльності, виховання дітей, пам'ятки, які допоможуть студентам у майбутній професійній діяльності.

Велика роль у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів відводилася інтерактивним методам: етичним бесідам, діалогу, читанню та обговоренню творів усної народної творчості, що стимулювали студентів до виховної діяльності.

Слід відмітити позитивний вплив на виховання морально-ціннісних орієнтацій етичних бесід. Так, наприклад, в етичній бесіді „Любов і милосердя як морально-ціннісні орієнтації” куратор групи звертав увагу на те, що любов і милосердя є високими моральними цінностями, що визначають дієве ставлення до інших, в основі якого лежить бажання безкорисливо творити добро. У ході бесіди студенти з'ясували сутність етичних категорій любові і милосердя, їх прояви та

можливості допомоги тим, хто найбільше їх потребує. За ініціативи студентів було сплановано і проведено *благодійні акції*: „Народна іграшка для дітей-сиріт”, „Лист солдату”, „Шануймо старість” , „Турбота про братів менших”.

Використання ситуацій успіху у позааудиторній роботі педагогічного коледжу у вихованні морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки сприяло зняттю напруги, невпевненості у собі та переживанню студентами задоволення від досягнутого результату. Використання ситуацій успіху здійснювалось з опорою на почуття гідності вихованців, визнання їхніх досягнень, можливостей, здібностей. Створені педагогом ситуації успіху у виховній діяльності стимулювали студентів до розкриття особистісного потенціалу, моральних якостей, роботи над собою. Подолання труднощів чи бар'єрів, дало змогу студентам переконатись у тому, що задля досягнення мети мають бути бажання та докладені певні зусилля. Для створення ситуацій успіху викладач об'єднував студентів у групи для виконання завдання чи проекту, з тим, щоб вони обмінювались своїми думками, досвідом, приймали колективні рішення та несли відповідальність за виконану роботу. Як правило, педагоги підбадьорували вихованців словами: „Я вірю, у тебе неодмінно все вийде”, „Тільки Ти зможеш зробити це як найкраще”, „У тебе чудово виходить”, „Мені потрібна твоя допомога”. Студенти відмітили, що переживання успіху допомогло їм повірити у себе (31,3%), позбутися страху перед публічними виступами, педагогічною практикою (21,8%), переконатися у своїх можливостях (16,2%), стимулювало до прояву активності у студентському житті (9,5%), більшої відкритості (8,4%), готовності працювати над собою (7,2%), спонукало до більш глибокого вивчення засобів етнопедагогіки (5,6%).

Масові форми використовувались нами на підсумковому етапі виховної діяльності з тим, щоб показати здобутки і напрацювання студентів, спонукати їх до подальшої роботи. Зазвичай у масових формах роботи були задіяні студенти різних курсів, що давало змогу створити творчу атмосферу

та максимально проявити здібності студентів. Конкурси „Духовні обрії української пісні”, „Українські народні свята та обряди: глибинний зміст, символіка, трансформації” проводилися як між окремими студентськими групами, так і відділеннями педагогічного коледжу.

Так, у конкурсі „Духовні обрії української пісні” учасники готували дві пісні, одну у супроводі музичного інструменту чи а сарелло у номінації „Українська народна та естрадна пісня”, дві пісні різних авторів у супроводі музичного інструменту у номінації у номінації „Українська авторська пісня”, а також два вокальних твори, естрадною та народною постановкою голосу, у супроводі музичного інструменту у номінації „Українська сучасна пісня”, що допомогло розкрити духовне багатство народних пісенних творів та їх вплив на сучасну пісню, їхню зорієнтованість на найважливіші моральні цінності.

В іншому конкурсі „Українські народні свята та обряди: глибинний зміст, символіка, трансформації” студенти представляли інсценізацію двох фрагментів народних свят та обрядів, звертаючи увагу на первинний зміст, символічний вияв і їх трансформацію в сучасну культуру. Підготовка до конкурсу вимагала доброго розуміння духовної сутності народних свят, зв'язку зі світоглядом і світосприйняттям українців, вияву їхнього ставлення до життя, що потребувало глибокого вивчення етнографічної, фольклористичної літератури, спеціальних досліджень з проблеми.

Етнопедагогічний виховний потенціал використовувався і у ході презентації традиційних українських ремесел на ярмарку-виставці „Скарби Подільського краю” декоративно-ужиткового мистецтва, у якому брали участь запрошені майстри народної творчості Вінницької області з власними виробами та майстер-класами з бісероплетіння, вишивки, різьблення по дереву, гончарства та писанкарства, школярі та педагоги школи-ліцею № 7 м. Вінниці та студенти педагогічного коледжу. Інтерес у студентів викликав майстер-клас О. Пустовіт на тему „Символіка української вишивки”, де студенти ознайомились з основними символами та інформаційним

наповненням української вишивки, що заохотило їх навчитись читати глибинні смисли української вишивки різних регіонів.

Підсумком проведеного конкурсу та виставки-ярмарку стало проведення „круглого столу” на тему: „Виховний потенціал народного мистецтва”, де піднімались питання виховання морально-ціннісних орієнтацій у дітей та студентської молоді, ефективного використання етнопедагогічного досвіду. Учасники дійшли висновку, що українська традиційна культура, фольклорна спадщина та ужиткове мистецтво відображають філософію життя і світогляд українців, їхні моральні цінності, орієнтації на моральне і духовне удосконалення. Водночас, українська звичаєва культура є важливим пластом національної культури, що відображає світосприйняття народу, відображених в етичних настановах, пошуках морального ідеалу.

Важливою складовою виховної системи педагогічного коледжу була діяльність студентського клубу „Сонях” на базі Вінницького гуманітарного педагогічного коледжу, де створювалися умови для змістовного дозвілля і спілкування студентів педагогічного коледжу, педагогів, батьків, обміну поглядами, життєвим досвідом. Неформальна атмосфера клубу сприяла творчому самовиявленню і самоствердженню студентів, розкриттю здібностей кожного, зануренню в українську культуру і вибору морально-ціннісних орієнтацій. За уставом клубу, засідання проводилися двічі на місяць, де обговорювалися етичні питання, які хвилювали студентів, зокрема, „Якою має бути вдячність”, „Як протистояти тиску”, „Як відстоювати свою гідність цивілізовано”, „Бути милосердним сучасно!”, „Я - Україна”. Одне із засідань клубу було присвячено українському національному етикету, на яке у якості експертів були запрошені бабусі і дідусі, батьки студентів, викладачі. Студентам пропонувались різні ситуації спілкування парубка і дівчини, дівчини з матір'ю і татом, сторонніми людьми, хлопця з товаришами, старшими чи молодшими за віком та ін. У якості настанови батьки виконували народні пісні, наводили прислів'я і приказки, де йшлося про те,

як має поводитись молода людина у товаристві однолітків і старших людей, як виявляти повагу до інших.

У рамках клубної діяльності було проведено брейн-ринг „Любов до Батьківщини – почуття чи бренд?“, де увага акцентувалася на проблемах сучасного патріотизму, усвідомленні свого зв'язку з малою і великою Батьківщиною, бажанні розбудувати Україну як суверенну державу. У ході брейн-рингу студенти представляли презентацію „Видатні українці“, „Сім чудес України“ обмінювались запитаннями, загадками та змагались в ерудованості історії, традицій України. Проведення брейн-рингу засвідчило інтерес студентів до історії України, реальних подій, бажанні виховувати у себе та майбутніх учнів любов до України.

Проведена година запитань і відповідей „Культурна і духовна спадщина українського народу: виклики, реалії та перспективи“ була присвячена збереженню національної самобутності в умовах глобалізації, боротьбі за цілісність країни, збереження духовної спадщини у сучасних умовах, характеристиці найважливіших моральних цінностей. Студентам було цікаво дізнатись думку викладачів, митців, представників громадських організацій щодо популяризації української культури не лише зарубіжжям, а й у тій частині України, яка вважає себе російськомовною. У рамках заходу демонструвались уривки документальних фільмів з циклу „Скарби нашої культури“ розділу „Народні свята“, та серії „Українські Державники“, які слугували ілюстрацією в обговоренні дискусійних питань.

У народознавчому клубі „Майстриня“ була представлена авторська школа майстрів, де педагоги організували зустрічі з видатними народними майстрами та ділилися своїм досвідом, проводивши власні майстер-класи з гончарства, народної іграшки, кераміки, квілінгу та ін.

Студенти відзначили, що участь у клубній діяльності допомогла їм легше адаптуватися у навчальному закладі (33,6%), знайти однодумців (23,9%), нових друзів (16,8%), відчувати інтерес до студентського життя

(10,2%), отримати підтримку (7,5%), відчутти себе цікавим, потрібним (5,4%), отримати стимул до розвитку, самоудосконалення (2,6%).

Виховання морально-ціннісних орієнтацій здійснювалось також і в гуртках, які об'єднували студентів за інтересами. Так, на базі Вінницького гуманітарного педагогічного коледжу студенти долучалися до участі в наукових, краєзнавчих, етнографічних, фольклорних гуртків.

На базі гуртка з етнопедагогіки студенти не лише поглиблено вивчали предмет, знайомились із сучасними дослідженнями у цій царині, а й проводили під керівництвом педагога власні дослідження, вчилися узагальнювати отримані результати. Результати своїх досліджень гуртківці оприлюднювали на науково-практичних конференціях, семінарах, тренінгах, виконанні творчих і наукових самостійних робіт, написанні рефератів, курсових робіт, складанні відповідних електронних каталогів літератури, упорядкуванні матеріалу до хрестоматії „Скарбниці мудрості душі народу Подільського краю”.

У гуртку „Краєзнавець” студенти оволодівали уміннями і навичками краєзнавчої роботи, велика увага приділялась зустрічам із земляками-краєзнавцями, літературознавцями, письменниками, проведенні історичних подорожей, краєзнавчих альманахів, що сприяло поглибленню знань, охайному ознайомленню з досвідом такої діяльності, реалізації студентських проєктів.

Гурток „Берегиня” заохочував студентів педагогічного коледжу до оволодіння засобами етнопедагогіки через різноманітну ігрову діяльність: історико-етнографічну гру „Досвід рідних оберегів”, „Родинні святкові скарби”, „Невичерпність народних традицій Вінниччини”. Свої відгуки студенти залишили в альбомі, де описали свої враження, пропозиції і побажання.

Великий вплив на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу мав етнографічно-фольклористичний гурток „Мережка”. Навчально-тематичний план роботи етнографічно-фольклористичного гуртка „Мережка” представлено у додатку Н. Робота у

гуртку давала змогу студентам ознайомитися з різноманітними техніками народного декоративно-прикладного мистецтва. Для гуртківців проводились майстер-класи з писанкарства, витинанки, вишивки, бісероплетіння. Зусиллями гуртківців було підготовлено художні тематичні виставки декоративно-ужиткового мистецтва „Народні ремесла нашого краю”, „Краса писанкарства в минулому та сьогодні”, виїзні виставки народних іграшок для дошкільнят та молодших школярів; свята, пов’язані з історією, фольклором та народним календарем „Матері-Берегині”, „Козацькому роду нема переводу”, „Стрітення”, „Святвечір”, „Івана Купала”, „Сватання” (додаток П); тематичні концерти „З Україною в серці”, конкурси, вікторини усної народної творчості та дитячого фольклору. Творча атмосфера гуртка сприяла глибшому розумінню моральних цінностей та ціннісних орієнтацій майбутніх педагогів, вихованню моральних якостей. Педагогічний досвід майбутніх педагогів збагачувався вивченням етнопедагогіки, народних традицій, моральних цінностей українців, через освоєння моральної культури, відображеної у народній творчості.

У діяльності сценічного музично-драматичного фольклорного театру „Подоланочка” пріоритетним був розвиток творчої активності студентів засобами етнопедагогіки. Використання різноманітних ігрових форм, таких як: театралізація пісень, рольові ігри, художнє ігрове проектування сприяло неформальному спілкуванню, розширенню кола друзів, здатності узгоджувати власні дії з партнерами, виконувати ту чи іншу роль, здійснювати моральний вибір серед альтернативних варіантів через інтерпретацію сюжетів народних творів.

Театралізація народної обрядовості та народних свят гуртківцями „На Івана, на Купала”, „В ніч перед Різдом”, „Рідзвяна ніч”, „Андріївські вечорниці”, „Калита”, „Свято Стрітення” та ін. сприяли глибокому осмисленню морально-етичного змісту, форм і функцій національно-культурного досвіду; здатності до передачі морально-ціннісних знань,

досвіду, моральних цінностей, відображених у народних звичаях, обрядах, що мають виховний вплив.

Опора на емоційне сприйняття, моральні переживання, почуття студентів у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів обумовили використання творів представників сучасної музичної педагогіки Ю. Алієва, Л. Горюнової, Д. Кабалевського, О. Падиної, О. Радинова з використанням методів контрастних зіставлень чи протиставлень у визначенні моральних цінностей та морально-ціннісних орієнтацій; емоційної драматургії, як основи емоційного та емпатійного сприйняття фольклорних творів, етнопедагогічних засобів; створення художніх композицій на основі асоціацій, проведення паралелей; рефлексивно-експліцитного методу для усвідомлення морально-ціннісних характеристик художніх образів.

Гурткова робота педагогічних коледжів з одного боку була спрямована на виховання у студентів морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки, а з іншого – на підготовку студентів до виховання у дітей морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки.

У роботі студентських клубів і гуртків значна увага приділялась діяльнісному і комтетентнісному підходам, які визначали включення студентів у практичну діяльність з метою формування практичних умінь і навичок використання засобів етнопедагогіки у педагогічній практиці: інсценізації українських календарно-обрядових пісень (веснянок, колядок, щедрівок, купальських); українських музичних казок і пісень; народної обрядовості; українських народних ігор (за методикою В. Верховинцева).

Таким чином, розроблена нами система позааудиторної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки будувалась відповідно до вікових особливостей та майбутньої професійної діяльності, що визначило зміст та вибір доцільних форм, методів і засобів виховної роботи у педагогічному коледжі.

3.4. Аналіз результатів експериментально дослідної роботи

Дослідна робота проводилася згідно програми і методики затверджених на засіданнях лабораторії громадянського та морального виховання Інституту проблем виховання НАПН України, що передбачала проведення експериментальної роботи у педагогічних коледжах з наданням науково-методичної допомоги викладачам, кураторам академічних груп, студентам.

Згідно з метою та завданнями формувального етапу експерименту на заключному етапі було проведено контрольні зрізи, які за організацією та методикою були аналогічні тим, що проводилися на констатувальному етапі експерименту. Аналіз і оцінка ефективності апарату та процедур дослідження, методів математичної та статистичної обробки результатів контрольного етапу експерименту дозволив виявити кількісне вираження якісних змін виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Виявлення доцільності впровадженої методики виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів, застосування відповідних форм і методів роботи зі студентами потребувало проведення порівняльного аналізу результатів контрольних та експериментальних груп. Проведена аудиторна та позааудиторна виховна робота в експериментальних групах педагогічного коледжу була спрямована на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів з урахуванням їхніх індивідуальних і вікових особливостей, що забезпечило позитивні зміни у рівнях вихованості.

Аналіз отриманих результатів експериментального дослідження підтвердив припущення про те, що впровадження педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки є педагогічно обґрунтованими, тобто такими, які сприяють становленню і розвитку моральної сфери особистості студента, виробленню орієнтацій на моральні цінності українського народу, забезпечують зв'язок з майбутньою професійною діяльністю. Проведене дослідження

підтвердило достовірність виявлених позитивних зрушень у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки експериментальних груп.

З метою виявлення рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки були проведені відповідні анкетування, інтерв'ювання, опитування, бесіди, педагогічні спостереження, аналіз документації навчального закладу тощо. Виміри здійснювалися за визначеними нами критеріями і показниками вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів.

В оцінці ефективності вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів опирались на їхні знання, уявлення, судження розуміння сутності моральних цінностей українського народу, морально-ціннісних орієнтацій, ціннісного ставлення до себе, до інших, до Батьківщини, стійкість морально-ціннісних орієнтацій, вмотивованість, зв'язок з реальною поведінкою та майбутньою професійною діяльністю.

Зі студентами педагогічного коледжу була проведена бесіда, яка ставила за мету виявити, як вони розуміють поняття „морально-ціннісні орієнтації”. Результати показали, що в експериментальних групах розгорнуті і вичерпні відповіді змогли дати 21,6 %, правильні і достатні відповіді дали - 32,0 %, правильні, але неповні відповіді – 24,4 %, однобоко розкривають – 16,8 %, дають не вірні відповіді чи плутають з іншими поняттями – 5,2%.

Результати у контрольній групі були гіршими, оскільки, лише 8,5% дали повну розгорнуту відповідь, 18,2% - достатні відповіді, 48,5% - вірні, але неповні відповіді, 17,9% - фрагментарні чи не до кінця правильні відповіді, 6,9% - не вірні відповіді. Незначну позитивну динаміку порівняно з початком експерименту можна пояснити розширенням світогляду, кола знань, які отримують студенти педагогічного коледжу у процесі навчання.

У ході дискусії „Морально-ціннісні орієнтації сучасної молоді у викликах сьогодення” було з'ясовано, студенти експериментальних груп добре усвідомлюють значущість моральних цінностей і прагнуть до

практичного втілення їх у власній життєвій практиці, що є показником морально-ціннісних орієнтацій кожної особистості. Обговорюючи проблему морально-ціннісних орієнтацій студенти звернули увагу на те, що в українській культурі надзвичайно важливими є такі, які визначають ставлення молоді людини до себе, що виявляється у її людській і національній гідності, честі, тоді як за радянських часів молодь намагалась орієнтувати на колективні цінності, причетності до спільної справи як „гвинтика” і „шурупчика”, а не як творця своєї долі і долі країни, що у багатьох випадках спричиняло викривлення моральної самосвідомості, споживацьке ставлення до життя, нездатності брати на себе відповідальність та ін. Студенти звернули увагу і на те, що такі моральні цінності як милосердя, вдячність, які є надзвичайно важливими у житті українського народу залишаються і досі поза увагою багатьох педагогів.

Дискусія підтвердила, що для більшої половини хлопців (76,5%) і дівчат (82,4%) однаково важливими є морально-ціннісні орієнтації на гідність, повагу, при тому що для хлопців пріоритетною любов до Батьківщини (67,5%), тоді як для дівчат – милосердя і вдячність (64,5%). Студенти, з села більше дорожать своєю репутацією (89,6%) гендерною гідністю (65,9%), визнанням їхніх заслуг чи досягнень оточуючими (54,6%), тоді як для студентів з міста важливішою є самоповага (56,3%), позитивне самосприйняття та самоствавлення (54,9%).

На думку студентів, рівень вихованості морально-ціннісних орієнтацій є ознакою духовної і моральної зрілості особистості (25,0%), роботи над собою (14,5%), сформованістю моральних потреб і запитів (12,3%), усвідомлення свого життєвого покликання (10,9%), свідомого морального вибору (9,1%), основою розуміння самого себе, моральних потреб (8,7%), відповідального ставлення до себе та до інших (7,5%), усвідомлення себе творцем власного життя (6,8%), прагнення змінити себе і світ на краще (5,2%).

Дослідження показало, що в експериментальних групах морально-ціннісні орієнтації є пріоритетними для 67,8% студентів, то в контрольних групах лише для 12,6% студентів.

Розширенню кола знань у студентів про морально-ціннісні орієнтації сприяла уся система навчально-виховної роботи у педагогічному коледжі. Студенти, опановуючи програму навчальних курсів, спецкурсів, беручи участь у педагогічній, фольклорній практиці, позааудиторній роботі, студентських гуртках, клубах розкривали для себе сутність моральних цінностей, визначальних для українського народу, визначали їхню значущість у власному житті та необхідність орієнтуватись на них у своїй поведінці. Оцінка студентами використання духовної спадщини українського народу наводиться у таблиці 3.1.

Таблиця 3.1

Використання студентами педагогічного коледжу у практичній діяльності засобів української етнопедагогіки (%)

№	Назва	Початок експерименту	Кінець експерименту
1	Активно використовують на усіх рівнях життя	7,4	15,6
2	Використовують переважно у навчанні	29,4	12,9
3	Для морального саморозвитку		10,5
4	У міжособистісному спілкуванні	21,4	9,3
5	Звертаються як до джерела народної мудрості		9,9
6	Використовують у педагогічній практиці		8,4
7	Як попередження від життєвих помилок		7,8
8	Як засоби виховання і самовиховання		7,2
9	Як апробованого досвіду українського народу		6,4
10	У залежності від ситуації	27,7	9,3

11	Використовують рідко	12,3	2,5
12	Використовують вимушено, коли не має змоги замінити на щось більш сучасне	0,8	0,2
13	Не мають змоги чи бажання використовувати	0,4	
14	Не замислювались	0,2	
15	Не відповіли	0,4	
	Усього:	100	100

Дані таблиці свідчать, що проведена робота позитивно позначилась на усвідомленні значущості духовної спадщини українського народу. Порівняно з початком експерименту значно розширились сфери її застосування на різних рівнях життя. Водночас, скоротилася група студентів педагогічних коледжів, які з різних причин уникали чи рідко використовували надбання у своєму житті, що свідчить про результативність проведеної роботи.

Глибоке вивчення етнопедагогіки у процесі навчально-виховної діяльності педагогічного коледжу, з точки зору студентів, дало змогу отримати важливу інформацію про особливості та традиції виховання у дітей морально-ціннісних орієнтацій українського народу (27,3%), про зразки моральної поведінки у міфах, фольклорі, притчах, прислів'ях, приказках (19,4%), зв'язок етнопедагогіки із сучасним життям та вихованням дітей (15,7%), прояви моральних цінностей та морально-ціннісних орієнтацій у реальній поведінці (9,6%), сприяло освоєнню зразками моральної поведінки, схвалюваними усною народною творчістю (8,5%), освоєнню досвідом виховання дітей засобами етнопедагогіки (7,3%), готовності до морального виховання учнів засобами етнопедагогіки та застереженню їх від аморальної поведінки (6,4%), сприяло формуванню професійної компетентності (5,8%).

Формувальний етап експерименту довів усвідомлення студентами педагогічного коледжу значущості морально-ціннісних орієнтацій, чому сприяло вивчення навчальних курсів „Педагогіка”, „Теорія виховання”, „Організація позакласних виховних заходів в загальноосвітній школі”, „Українська мова”, „Народознавство та фольклор України”, „Українська

народна музична творчість”, „Українська музична література”; спецсемінари „Український дитячий музичний фольклор”, „Етнопсихологія”, „Етнокультура”, „Етнолінгвокультура рідного краю”, „Народознавство”, „Народні художні промисли”, „Етнофлористика”; спецкурси „Основи етнології” та „Основи фольклористики”.

Навчальна робота є основним видом діяльності студентів педагогічних коледжів і правильно розставлені акценти на заняттях, використання виховного потенціалу дисциплін, етнорефлексія сприяли тому, що студенти експериментальних груп продемонстрували свідоме бажання розширити свій морально-етичний тезаурус, розширити коло знань щодо морально-ціннісних орієнтацій, розуміння сутнісних характеристик етичних категорій, цінностей, ставлень, моральних стосунків, способи їх прояву, прагнення до морального саморозвитку. Значний вплив на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки мала і позааудиторна робота, у ході якої студенти долучались до різноманітної діяльності, яка позитивно позначилась на національно-культурній ідентичності студентів, усвідомленні власної причетності до долі українського народу, його цінностей.

Студенти експериментальних груп добре розрізняли морально-етичні, інтерактивні, мистецькі, культурологічні, символічні, ігрові, практичні засоби етнопедагогіки, які вони намагатимуться використовувати у своїй майбутній педагогічній діяльності.

Аналіз результатів контрольних зрізів дав змогу визначити рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки за показниками когнітивного, емоційно-ціннісного і діяльнісного критеріїв.

Контрольний зріз за когнітивним критерієм здійснювався через індивідуальні і групові співбесіди, обговорення, виконання творчих завдань у ході яких розглядалися сутність та змістові характеристики таких моральних цінностей як повага, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність

та морально-ціннісних орієнтацій, моральних знань, уявлень, суджень щодо виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки школярів, молоді. Виявлені розбіжності у розумінні моральних цінностей і морально-ціннісних орієнтацій вигідно відрізняли знання студентів експериментальних груп від контрольних обґрунтованістю оцінних суджень, структурованістю, аргументованістю суджень щодо моральної поведінки.

Проведена співбесіда показала, що студенти, які раніше жили в селі краще знають традиції, звичаї, фольклор, хоча на початку роботи мали проблеми з формулюванням власних думок, були більше невпевненими у собі, ніж їхні однолітки з міста.

Розподіл студентів педагогічних коледжів за рівнями вихованості морально-ціннісних орієнтацій відповідно до показників когнітивного критерію наводиться у таблиці 3.2.

Таблиця 3.2

Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів за показниками когнітивного критерію

Рівні	Контрольна група				Експериментальна група			
	Початок експерименту		Кінець експерименту		Початок експерименту		Кінець експерименту	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Високий	18	7,7	22	9,5	17	7,5	35	15,5
Достатній	42	17,8	47	20,3	40	17,6	89	39,4
Середній	127	54,7	115	49,6	125	55,4	84	37,2
Низький	45	19,4	48	20,6	44	19,5	18	7,9
Всього:	232	100	232	100	226	100	226	100

Дані наведені у таблиці 2.1 доводять, що у контрольних групах порівняно з початком експерименту відбулися незначні позитивні зміни, що можна пояснити вивченням навчальних курсів етнопедагогічного

спрямування. Однак, неефективне використання виховного потенціалу аудиторної роботи та відсутність систематичної виховної роботи не дозволила отримати кращий результат. Водночас, в експериментальній групі завдяки поєднанню аудиторної і позааудиторної роботи спостерігається зростання груп з високим та достатнім рівнем на фоні суттєвого зменшення груп студентів з середнім та низьким рівнем.

Для оцінки достовірності різниці у рівнях виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів між експериментальною та контрольною групами за показниками когнітивного критерію використовуємо t-критерій Стьюдента.

1. Розрахунок середніх арифметичних:

$$M_1 = \frac{\sum X_1}{N_1} = \frac{208}{226} = 0,920$$

$$M_2 = \frac{\sum X_2}{N_2} = \frac{184}{232} = 0,793$$

2. Розрахунок показників варіації:

$$SS_1 = \sum X_1 - \left(\frac{\sum X_1}{N_1} \right)^2 = 208^2 - 0,920^2 = 43264 - 0,8464 = 43262,15$$

$$SS_2 = \sum X_2^2 - \left(\frac{\sum X_2}{N_2} \right)^2 = 184^2 - 0,793^2 = 33856 - 0,6288 = 33855,37$$

3. Знаходження міри варіацій або дисперсії:

$$S_1 = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1 - 1}} = \sqrt{\frac{43262,15}{226 - 1}} = 13,86$$

$$S_2 = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2 - 1}} = \sqrt{\frac{33855,37}{232 - 1}} = 12,11$$

4. Розрахунок статистичної похибки середньої арифметичної:

$$S_{M_1} = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1(N_1 - 1)}} = \sqrt{\frac{43262,15}{226(226 - 1)}} = 0,92$$

$$S_{M_2} = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2(N_2 - 1)}} = \sqrt{\frac{33855,37}{232(232 - 1)}} = 0,79$$

5. Визначення допустимої похибки:

$$\Delta_1 = M_1 \pm 1,96 \cdot S_{M_1} = 0,92 \pm 1,96 \cdot 0,92 = 0,92 \pm 1,80$$

$$\Delta_2 = M_2 \pm 1,96 \cdot S_{M_2} = 0,79 \pm 1,96 \cdot 0,79 = 0,79 \pm 1,54$$

6. Визначення стандартної похибки різниці середніх-арифметичних:

$$S_{M_1 - M_2} = \sqrt{\frac{S_1 + S_2}{N_1 + N_2 - 2} \left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2} \right)} = \sqrt{\frac{13,86 + 12,11}{226 + 232 - 2} \left(\frac{1}{226} + \frac{1}{232} \right)} = 0,022$$

7. Визначення t-критерія Стьюдента:

$$t_{\text{дiсд.}} = \frac{M_1 - M_2}{S_{M_1 - M_2}} = \frac{0,92 - 0,79}{0,022} = 5,90$$

Оскільки $t_{\text{розр.}} > t_{\text{табл.}} = 1,96$ (для $p = 0,95$; $f = 456$), то методами математичної статистики доведено достовірність впливу засобів етнопедагогіки на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів за показниками когнітивного критерію.

За результатами формувального етапу експерименту зріс рівень мотивації студентів педагогічних коледжів до орієнтації на моральні цінності в експериментальних групах, тоді як в контрольних – зазнав неістотних змін, що пояснюється загальним розвитком та моральним становленням у юнацькому віці. Студенти експериментальних груп, які брали активну участь у позааудиторній клубній і гуртковій роботі виявляли більший інтерес до моральних цінностей українського народу та морально-ціннісних

орієнтацій, ніж студенти з контрольних груп, з якими така робота не проводилася, що позитивно позначалось на мотивації щодо інтериоризації моральних цінностей та вироблення морально-ціннісної орієнтації. У студентів експериментальних груп переважали гуманістичні мотиви, тоді як значна частина студентів контрольних груп переважно була керувалася матеріальними і конформістськими мотивами.

Водночас, в експериментальних групах зросла кількість студентів, порівняно з початком експерименту, які керувалися мотивами поваги до інших (75,9 %), почуттям власної і національної гідності (68,4%), любов'ю до Батьківщини (53,5 %), прагненням бути милосердним (50,9%), інтересом до людей та їхніх проблем (48,2 %), почуттям вдячності (46,7%), вимогливості до себе (38,1 %), потребою у внутрішній гармонії (36,2 %), почуттям гордості від приналежності до українського народу (28,6 %), переживанням власної унікальності (24,9 %), стремлінням допомагати людям (18,9%), бажанням покращити себе (11,7 %), об'єктивною самооцінкою (7,8 %).

Результати проведеної експериментально-дослідницької діяльності свідчать, що рівень мотивації до вироблення морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів зріс, тоді як в контрольних групах ці зміни були неістотними.

Рівні вихованості студентів за емоційно-ціннісним критерієм наводяться у таблиці 3.3.

Таблиця 3.3.

Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки за показниками емоційно-ціннісного компонента (у %)

Рівні	Контрольна група		Експериментальна група	
	Початок експерименту	Кінець експерименту	Початок експерименту	Кінець експерименту
	у	у	у	у

	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Високий	16	6,9	20	8,6	17	7,5	33	14,6
Достатній	41	17,7	45	19,4	38	16,8	92	40,7
Середній	129	55,6	120	51,7	125	55,4	83	36,8
Низький	46	19,8	47	20,3	46	20,3	18	7,9
Всього:	232	100	232	100	226	100	226	100

Отже, дані таблиці 3.2 свідчать про позитивні зрушення в емоційно-ціннісній сфері студентів педагогічних коледжів в експериментальних групах, де впроваджувалися відповідні виховні методики (виховні години, дискусії, робота над проблемними ситуаціями), що забезпечили суттєве зростання кількості студентів з високим і достатнім рівнем та зменшення кількості студентів з середнім та низьким рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій за емоційно-ціннісним критерієм, тоді як в контрольних групах відбулися несуттєві зміни, що пояснюється несформованою мотиваційною сферою студентів 1-2-х курсів, та незначними позитивними зрушеннями у студентів 3–4-х курсів, що пояснюється, з одного боку, розвитком їхньої емоційної сфери, а з іншого – навчанням у педагогічному коледжі, загальними виховними впливами, прагненням до професійного становлення та самовизначення.

Для оцінки достовірності різниці у рівнях виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів між експериментальною та контрольною групами за показниками емоційно-ціннісного критерію використовуємо t-критерій Стьюдента.

1. Розрахунок середніх арифметичних:

$$M_1 = \frac{\sum X_1}{N_1} = \frac{208}{226} = 0,920$$

$$M_2 = \frac{\sum X_2}{N_2} = \frac{185}{232} = 0,797$$

2. Розрахунок показників варіації:

$$SS_1 = \sum X_1 - \left(\frac{\sum X_1}{N_1} \right)^2 = 208^2 - 0,920^2 = 43264 - 0,8464 = 43262,15$$

$$SS_2 = \sum X_2^2 - \left(\frac{\sum X_2}{N_2} \right)^2 = 185^2 - 0,797^2 = 34225 - 0,6352 = 34224,36$$

3. Знаходження міри варіацій або дисперсії:

$$S_1 = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1 - 1}} = \sqrt{\frac{43262,15}{226 - 1}} = 13,86$$

$$S_2 = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2 - 1}} = \sqrt{\frac{34224,36}{232 - 1}} = 12,17$$

4. Розрахунок статистичної похибки середньої арифметичної:

$$S_{M1} = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1(N_1 - 1)}} = \sqrt{\frac{43262,15}{226(226 - 1)}} = 0,92$$

$$S_{M2} = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2(N_2 - 1)}} = \sqrt{\frac{34224,36}{232(232 - 1)}} = 0,79$$

5. Визначення допустимої похибки:

$$\Delta_1 = M_1 \pm 1,96 \cdot S_{M1} = 0,92 \pm 1,96 \cdot 0,92 = 0,92 \pm 1,80$$

$$\Delta_2 = M_2 \pm 1,96 \cdot S_{M2} = 0,797 \pm 1,96 \cdot 0,79 = 0,797 \pm 1,54$$

6. Визначення стандартної похибки різниці середніх-арифметичних:

$$S_{M_1-M_2} = \sqrt{\frac{S_1 + S_2}{N_1 + N_2 - 2} \left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2} \right)} = \sqrt{\frac{13,86 + 12,17}{226 + 232 - 2} \left(\frac{1}{226} + \frac{1}{232} \right)} = 0,022$$

7. Визначення t-критерія Стьюдента:

$$t_{\text{дiсд.}} = \frac{M_1 - M_2}{S_{M_1-M_2}} = \frac{0,92 - 0,797}{0,022} = 5,59$$

Оскільки $t_{\text{розр.}} > t_{\text{табл.}} = 1,96$ (для $p = 0,95$; $f = 456$), то методами математичної статистики доведено достовірність впливу засобів етнопедагогіки на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів за показниками емоційно-ціннісного критерію.

Проведена робота зі студентами педагогічних коледжів позитивно позначилась на їхній життєдіяльності та поведінці. Якщо на початку експерименту спостерігався певний розрив між знаннями і реальною поведінкою, що стосувалася морально-ціннісних орієнтацій, то проведена виховна робота та застосування засобів етнопедагогіки дозволили розширити не лише знання студентів через вивчення навчальних дисциплін, а й способи взаємодії з оточуючими людьми, сформувати відповідні уміння і навички у позааудиторній діяльності, що виявлялося у ставленнях студентів до себе, оточуючих і до Батьківщини. Важливим аспектом нашої діяльності було створення ситуацій успіху, які утверджували у студентів віру в себе, свої можливості, спрямовували на досягнення поставлених цілей, переконували у необхідності і перевагах морально-ціннісних орієнтацій.

Розподіл студентів педагогічних коледжів експериментальної і контрольної груп за рівнями вихованості морально-ціннісних орієнтацій відповідно до показників поведінкового критерію наводиться у таблиці 3.4.

Таблиця 3. 4.

Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів експериментальної і контрольної груп за показниками поведінкового критерію (у %)

Рівні	Контрольна група				Експериментальна група			
	Початок експерименту		Кінець експерименту		Початок експерименту		Кінець експерименту	
	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)	К-сть	(%)
Високий	17	7,3	21	9,1	18	7,9	34	15,1
Достатній	40	17,2	46	19,8	39	17,3	91	40,3
Середній	128	55,2	116	50,0	125	55,3	82	36,2
Низький	47	20,3	49	21,1	44	19,5	19	8,4
Всього:	232	100	232	100	226	100	226	100

З таблиці 3.3 видно, що у студентів педагогічних коледжів експериментальної групи зафіксовано значно вищі показники поведінкового критерію вихованості морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки порівняно з контрольною групою. Відсоткова різниця в контрольних групах (на високому рівні становила $9,1 - 7,3 = 1,8$; достатньому $19,8 - 17,2 = 2,6$; середньому $50,0 - 55,2 = -5,2$; низькому $21,1 - 20,3 = 0,8$ та експериментальних групах (високий рівень $15,1 - 7,9 = 7,2$; достатній $40,3 - 17,3 = 23,0$; середній $36,2 - 55,3 = -19,1$; низький $8,4 - 19,5 = -11,1$, що свідчить про ефективність проведеної виховної роботи зі студентами педагогічних коледжів. Можна також відмітити і певне покращання і в контрольній групі, однак відсутність систематичної роботи не дозволяє досягти кращих результатів.

Для оцінки достовірності різниці у рівнях виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів між експериментальною та контрольною групами за показниками діяльнісного критерію використовуємо t-критерій Стьюдента.

1. Розрахунок середніх арифметичних:

$$M_1 = \frac{\sum X_1}{N_1} = \frac{207}{226} = 0,916$$

$$M_2 = \frac{\sum X_2}{N_2} = \frac{183}{232} = 0,789$$

2. Розрахунок показників варіації:

$$SS_1 = \sum X_1 - \left(\frac{\sum X_1}{N_1} \right)^2 = 207^2 - 0,916^2 = 42849 - 0,8390 = 42848,16$$

$$SS_2 = \sum X_2^2 - \left(\frac{\sum X_2}{N_2} \right)^2 = 183^2 - 0,789^2 = 33489 - 0,6225 = 33488,37$$

3. Знаходження міри варіацій або дисперсії:

$$S_1 = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1 - 1}} = \sqrt{\frac{42848,16}{226 - 1}} = 13,79$$

$$S_2 = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2 - 1}} = \sqrt{\frac{33488,37}{232 - 1}} = 12,04$$

4. Розрахунок статистичної похибки середньої арифметичної:

$$S_{M1} = \sqrt{\frac{SS_1}{N_1(N_1 - 1)}} = \sqrt{\frac{42848,16}{226(226 - 1)}} = 0,92$$

$$S_{M2} = \sqrt{\frac{SS_2}{N_2(N_2 - 1)}} = \sqrt{\frac{33488,37}{232(232 - 1)}} = 0,79$$

5. Визначення допустимої похибки:

$$\Delta_1 = M_1 \pm 1,96 \cdot S_{M1} = 0,916 \pm 1,96 \cdot 0,92 = 0,916 \pm 1,80$$

$$\Delta_2 = M_2 \pm 1,96 \cdot S_{M2} = 0,789 \pm 1,96 \cdot 0,79 = 0,789 \pm 1,54$$

6. Визначення стандартної похибки різниці середніх-арифметичних:

$$S_{M_1-M_2} = \sqrt{\frac{S_1 + S_2}{N_1 + N_2 - 2} \left(\frac{1}{N_1} + \frac{1}{N_2} \right)} = \sqrt{\frac{13,79 + 12,04}{226 + 232 - 2} \left(\frac{1}{226} + \frac{1}{232} \right)} = 0,022$$

1. Визначення t-критерія Стьюдента:

$$t_{\text{дiсд.}} = \frac{M_1 - M_2}{S_{M_1-M_2}} = \frac{0,916 - 0,789}{0,022} = 5,77$$

Оскільки $t_{\text{розр.}} > t_{\text{табл.}} = 1,96$ (для $p = 0,95$; $f = 456$), то методами математичної статистики доведено достовірність впливу засобів етнопедагогіки на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів за показниками діяльнісного критерію.

Досліджуючи сформованість морально-ціннісних орієнтацій за діяльнісним критерієм, ми також звертали увагу на те, як студенти використовували засоби етнопедагогіки у моральному вихованні учнів 1-4-х класів у ході педагогічної практики. Практика підтвердила, що студенти з високим і достатнім рівнем вихованості діяльнісного критерію намагалися навчити вихованців тому, що уміли самі, тоді як студенти з низьким рівнем всіляко уникали такої діяльності, що вимагало відповідної корекційної діяльності, роз'яснювальної роботи, а також організації процесу самовиховання студентів через формування відповідної позитивної мотивації та внутрішньої налаштованості. У своїй роботі з дітьми під час педагогічної практики студенти проводили виховні заходи за власними сценаріями, які готували на заняттях з педагогіки, планували та проектувати етнопедагогічні заходи спрямовані на виховання морально-ціннісних орієнтацій, з використанням педагогічних дилем. Також, у педагогічній практиці студенти широко використовували етнопедагогіку, фольклор, народну мудрість, міфи, притчі, казки тощо.

Проведена експериментальна робота мала позитивний вплив на поведінку студентів, дотримання ними правил етикету. Студенти також

показали добре розуміння зв'язку між етикетними нормами та морально-ціннісними орієнтаціями. Аналіз явищ та історичних подій реального життя з позиції моральності, відображених в усній народній творчості, сприяв усвідомленню і виробленню моральної поведінки, засвоєнню досвіду та правил співжиття у суспільстві, що дозволило протистояти аморальним проявам у житті, здатність до творчої реалізації та втілення морально-ціннісного досвіду у професійній педагогічній діяльності.

Узагальнення результатів на початку та наприкінці експериментально-дослідної роботи щодо рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки (контрольної та експериментальної груп) за визначеними нами критеріями дало змогу виявити їх приналежність до високого, достатнього, середнього та низького рівнів, що відображено у таблиці 3.5.

Таблиця 3.5

Розподіл студентів педагогічного коледжу за рівнями вихованості морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки по завершенню формульованого експерименту

Рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій	Контрольна група (232 студенти)				Динаміка	Експериментальна група (226 студентів)				Динаміка
	на початку експерименту		на кінець експерименту			на початку експерименту		на кінець експерименту		
	осіб	%	осіб	%		осіб	%	осіб	%	
Високий	17	7,3	21	9,1	+1,8	17	7,5	34	15,1	+7,6
Достатній	41	17,6	46	19,8	+2,2	39	17,3	91	40,3	+23,0
Середній	128	55,2	117	50,4	- 4,8	125	55,3	83	36,7	-18,6
Низький	46	19,8	48	20,7	+0,9	45	19,9	18	7,9	-12,0

Порівняння даних таблиці 3.5 засвідчує, що в експериментальній групі, де впроваджувалися педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки спостерігалися стійкі позитивні зміни у рівнях вихованості студентів педагогічного коледжу. Результативність зазначених педагогічних умов доведено кількісно-якісними змінами у стані

вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів. Показники вихованості морально-ціннісних орієнтацій представників ЕГ на контрольному етапі дослідження значно перевищували показники у КГ і в кілька разів перевищували відповідні показники на констатувальному етапі дослідницької роботи. Зокрема, результатом експерименту стало збільшення на 7,6 % кількості осіб з високим рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій; на 23,0 % збільшилося число студентів з достатнім рівнем вихованості за рахунок зміни кількості студентів із середнім та низьким рівнями; на 18,6 % зменшилася кількість студентів із середнім та на 12,0 % – із низьким рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій.

Незначні зрушення відбулися і в контрольній групі. Зокрема, на 1,8% збільшилась група з високим рівнем, на 2,2% - група з достатнім рівнем, що можна пояснити попередньою пояснювальною роботою, вивченням навчальних предметів етнопедагогічного спрямування. Водночас, на 4,8% зменшилась група з середнім рівнем, тоді як група з низьким рівнем зросла на 0,9%, що підтверджує відсутність систематичної роботи, нереалізованість виховного потенціалу навчальних курсів, за яких отримані знання не перетворилися на переконання. Таким чином, незначна позитивна динаміка у контрольних групах є значно нижчою, ніж в експериментальних групах, що можна пояснити відсутністю створених педагогічних умов та ефективного використання етнопедагогічних засобів.

Динаміку змін у рівнях вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки наведено у рисунку 3.1 та 3.2.

Динаміка виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки студентів експериментальної та контрольної груп

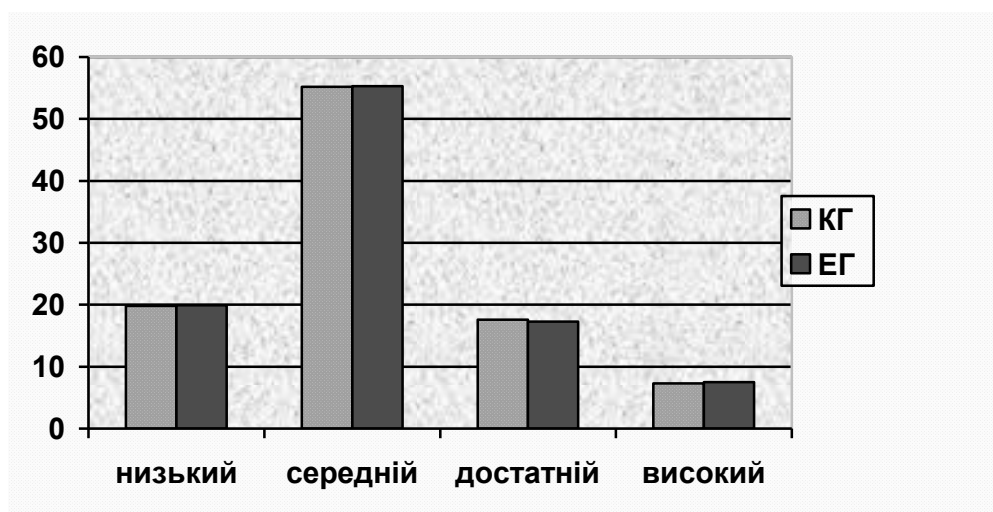

Рис. 3.1. Початок експерименту

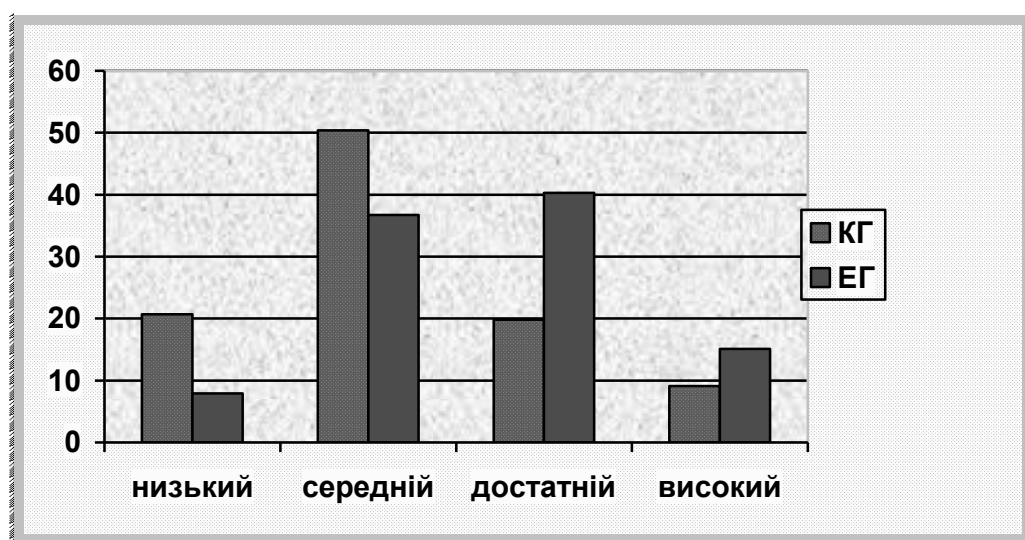

Рис. 3.2. Кінець експерименту

КГ – контрольні групи, ЕГ – експериментальні групи.

Дані наведені на рисунку 3.1 і 3.2 переконливо доводять переваги запропонованих нами педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

Непараметричний критерій оцінки χ^2 (критерій К. Пірсона) обчислюють за формулою:

$$\chi^2 = \sum [(f_e' - f_k')^2 / f_k'],$$

де f_e' – відносна частота інтервалу ряду експериментальної групи;

f_k' – відносна частота інтервалу ряду контрольної групи.

Таблиця 3.6

Розподіл рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки за критерієм К. Пірсона

Рівні	Частота в експериментальній групі, f_e	Частота в контрольній групі, f_k
Високий	34	21
Достатній	91	46
Середній	83	117
Низький	18	48
Усього	226	232

Таблиця 3.7

Робоча таблиця для обчислення χ^2 -критерію

Рівні	Відносна частота f_e' , %	Відносна частота f_k' , %	$f_e' - f_k'$	$(f_e' - f_k')^2$	$(f_e' - f_k')^2 / f_k'$
Високий	15,1	9,1	6,0	36	3,95
Достатній	40,3	19,8	20,5	420,25	21,22
Середній	36,7	50,4	-13,7	187,69	3,72
Низький	7,9	20,7	-12,8	163,84	7,91
Усього	100	100	0	$\chi^2 = 36,80$	

Число ступенів вільності $q = n - 1$, де n – кількість інтервалів (рівнів);

$$q = n - 1 = 4 - 1 = 3$$

Виходячи з таблиці, представленої у роботі А. Киверялг „Методы исследований в профессиональной педагогике” [128, с.288] для 3 ступенів вільності значення χ^2 на 95% рівні ймовірності $\chi^2_{кр.} = 7,81$.

Отже, $\chi^2 > \chi^2_{кр.}$, тому нульова гіпотеза спростовується.

Таким чином, між результатами сформованості рівнів вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів експериментальної і контрольної груп є статистично значущі відмінності.

Таким чином, отримані результати переконливо доводять, що впроваджені нами педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки в експериментальних групах, що ґрунтуються на досвіді і досягненнях українського народу та були спрямовані на підготовку викладачів та кураторів академічних груп, використання виховного потенціалу навчальних занять та удосконалення змісту, форм і методів виховної роботи педагогічного коледжу і можуть бути впроваджені у виховну практику педагогічних коледжів.

Висновки до третього розділу

Формувальний етап експерименту ставив за мету створення ефективних педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки:

- створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі;
- використання етновиховного потенціалу навчальних курсів;
- організація виховної позааудиторної роботи, спрямованої на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки;
- підготовка викладачів і кураторів академічних груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Створене етновиховне середовище було спрямоване на виховання морально-ціннісних орієнтацій у студентів через інтеріоризацію моральних цінностей українського народу, його моральних ідеалів, через занурення у рідномовну культуру, застосування усієї палітри засобів етнопедагогіки, що виховувало ціннісне ставлення студентів педагогічного коледжу до себе, людей, Батьківщини.

Ознаками етновиховного середовища є гуманізація виховного процесу, суб'єкт-суб'єктна взаємодія усіх учасників виховного процесу, доцільність методів і засобів педагогічного впливу, наближення процесу виховання до реалій життя та педагогічної діяльності, опора на досвід, що забезпечувало ефективну взаємодію усіх суб'єктів педагогічного процесу, сприяло особистісному становленню, розкриттю творчого потенціалу, самоствердженню та самореалізації особистості, формувало готовність до самоудосконалення.

Етнопедагогічне середовище створювалося під час навчальної, позаурочної діяльності та практики (педагогічної, фольклорної) на основі особистісно орієнтованого й діяльнісного підходів, що забезпечувало ефективну взаємодію усіх суб'єктів педагогічного процесу, сприяло особистісному становленню, розкриттю творчого потенціалу, самоствердженню та самореалізації особистості, формувало готовність до самовдосконалення.

Проведена підготовча робота з викладачами та кураторами академічних груп сприяла підвищенню їхнього фахового рівня у вихованні морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки. Підготовка кураторів академічних груп до виховної діяльності включала когнітивний, особистісний, аксіологічний, мотиваційний, психологічний, операційний, аналітичний блоки та здійснювалася шляхом виступів на циклових комісіях, педагогічних і вчених радах, педагогічних лекторіях, семінарах-практикумах, тренінгах, методичних оперативках, творчих звітах викладачів, педагогічних консилиумах, засіданнях педагогічного клубу, консультаціях, бесід, участі у роботі школи педагогічного досвіду, педагогічних годин, „круглих столів”, „майстер-класів”, „педагогічних рингів”, „ярмарок педагогічних технологій”, „банку ідей”, „панорами методичних знахідок”, самоосвітньої діяльності педагогів тощо.

Принципами реалізації виховання морально-ціннісних орієнтацій засобами етнопедагогіки обрали: принципи народності, гуманізму, культуровідповідності, суб'єкт-суб'єктної взаємодії, освітньої рефлексії, зв'язку з життям.

Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів здійснювалося в процесі навчально-виховної діяльності педагогічного коледжу, що дозволило сформувати у них відповідні знання, почуття, мотиви й уміння. У роботі зі студентами широко використовувалися індивідуальні, мікрогрупові, групові та масові форми роботи.

Навчання є провідним видом діяльності студентів коледжу, зокрема використовувався виховний потенціал навчальних дисциплін „Педагогіка”, „Теорія виховання”, „Українська мова”, „Українська народна музична творчість”, „Українська музична література”, „Організація позакласних виховних заходів в загальноосвітній школі”, „Народознавство та фольклор України”; спецкурсів „Основи етнології”, „Основи фольклористики” та спецсеминарів за тематикою: „Український дитячий музичний фольклор”, „Етнопсихологія”, „Етнокультура”, „Етнолінгвокультура рідного краю”, „Народознавство”, „Народні художні промисли”, „Етнофлористика” тощо. Проведена робота сприяла зростанню інтересу та формуванню знань стосовно морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів.

У процесі виховної позааудиторної роботи свою ефективність довели виховні години, години запитань і відповідей, етичні бесіди, дискусії („мозковий штурм”, лімітовані, конференційні, „круглі столи”), ситуації успіху, КТС, клубна („Сонях”, „Майстриня”), гурткова („Краєзнавець”, „Берегиня”, „Мережка”, „Подоланочка”) та самовиховна діяльність та ін., в ході яких студенти, як суб'єкти виховання, долучались до морально-ціннісних орієнтацій на гідність, повагу, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, що визначало їхнє ставлення до себе, до людей, до суспільства.

Проведені після завершення формувального етапу експерименту виміри засвідчили наявність позитивних змін за визначеними нами раніше

критеріями і показниками, що дозволяє зробити висновок про доцільність запропонованого нами змісту, форм і методів виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки.

ВИСНОВКИ

У дисертації запропоновано новий підхід до вирішення актуальної проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки, що відображений в теоретичному обґрунтуванні педагогічних умов досліджуваного процесу.

Результати експериментальної роботи засвідчили досягнення мети, ефективність розв'язання завдань і дали підстави для таких *висновків*:

1. Проблема виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки є актуальною і недостатньо вивченою. Шляхом теоретичного аналізу виокремлено базові моральні цінності особистості, зокрема доведено, що найбільш значущими є повага, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність.

Уточнено зміст поняття „*морально-ціннісні орієнтації студентів педагогічного коледжу*” як цілісного особистісного інтегративного утворення на основі прийняття суб'єктом виховного процесу моральних цінностей українського народу, таких як: повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, що задають спрямування та визначають характер його моральної діяльності й виявляються у ставленні до себе, оточуючих та Батьківщини. Визначено механізми формування морально-ціннісних орієнтацій, якими постають етнорефлексія та національно-культурна ідентичність.

Розкрито структуру морально-ціннісних орієнтацій студентів (когнітивний, емоційно-ціннісний, поведінковий компоненти), що дало змогу конкретизувати специфіку виховання в юнацькому віці. З'ясовано, що юнацький вік характеризується найбільшою проблематичністю, сенситивністю та активністю у виробленні морально-ціннісних орієнтацій.

2. Запропоновано типологізацію засобів етнопедагогіки за способами впливу на особистість. А саме: *морально-етичні* (етноетика, моральний ідеал, моральні взірці, моральні цінності); *інтерактивні* (рідна мова, зокрема прислів'я, приказки, народні легенди, притчі, казки, пісні); *мистецькі*

(народні ремесла, промисли, живопис, музика, хореографія); *культурологічні* (традиції, звичаї, свята, обряди); *символічні* (народні символи, атрибути, ритуали); *ігрові* (рухливі, інтелектуальні, сюжетно-рольові ігри); *практичні* (етикет, правила поведінки).

Конкретизовано сутність виховання у студентів педагогічного коледжу морально-ціннісних орієнтацій як спеціально організованого виховного процесу, що визначає ставлення до студента як суб'єкта освоєння моральних цінностей, спрямований на поєднання його знань про такі моральні цінності українського народу, як повага до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність, та орієнтації на них через прагнення самовиховання і керування ними у власному житті.

3. Визначено критерії та відповідні показники вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів (*когнітивний* – обізнаність щодо історичної спадщини, традиційної та звичаєвої культури українського народу, його фольклору; уявлення про моральні цінності (повагу до людей, милосердя, вдячність, любов до Батьківщини, гідність) та потребу орієнтуватися на них, усвідомлення необхідності дотримання народного етикету та моральних правил поведінки; *емоційно-ціннісний* (прояв інтересу до осягнення морально-ціннісних орієнтацій українського народу; визначеність основних мотивів власної поведінки; переживання почуття власної гідності, вдячності, любові до Батьківщини, прагнення поважати інших людей; *поведінковий* (здатність до морального вибору у спілкуванні й поведінці; вияв гідності, поваги, вдячності, милосердя, діяльнісного патріотизму; дотримання моральних норм українського етикету, здатність протистояння аморальним впливам).

Схарактеризовано рівні вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів (високий, достатній, середній, низький).

За результатами констатувального етапу експерименту з'ясовано, що причиною загалом недостатньої вихованості морально-ціннісних орієнтацій у студентів педагогічних коледжів є відсутність відповідної системи

етновиховання, невикористання повною мірою етновиховного потенціалу навчальних курсів і позааудиторної діяльності, непідготовленість викладачів до процесу етновиховання, неефективність змісту, форм і методів відповідної роботи.

4. Обґрунтовано та експериментально перевірено педагогічні умови виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки: створення етновиховного середовища у педагогічному коледжі; використання етновиховного потенціалу навчальних курсів; організація виховної позааудиторної роботи, спрямованої на виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів засобами етнопедагогіки; підготовка викладачів та кураторів академічних груп до виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Обґрунтовані педагогічні умови впроваджено у процесі вивчення навчальних дисциплін „Педагогіка”, „Теорія виховання”, „Українська мова”, „Українська народна музична творчість”, „Українська музична література”, „Організація позакласних виховних заходів в загальноосвітній школі”, „Народознавство та фольклор України”; спецкурсів „Основи етнології” та „Основи фольклористики” та спецсеминарів за темами: „Український дитячий музичний фольклор”, „Етнопсихологія”, „Етнокультура”, „Етнолінгвокультура рідного краю”, „Народознавство”, „Народні художні промисли”, „Етнофлористика”.

Створене етновиховне середовище педагогічного коледжу передбачало: гуманізацію виховного процесу, суб'єкт-суб'єкту взаємодію усіх його учасників, використання доцільних методів і засобів роботи, наближення виховання до реалій життя та педагогічної діяльності, опору на досвід, що сприяло особистісному становленню студентів педагогічних коледжів, розкриттю їх творчого потенціалу, самоствердженню та самореалізації особистості, спонукало до самовдосконалення.

Апробовані у позааудиторній діяльності педагогічних коледжів форми роботи з елементами етнопедагогіки (індивідуальні, групові, колективні, масові, самостійні), зокрема виховні години, етичні бесіди, дискусії („мозковий штурм”, лімітовані, конференційні, круглі столи), ситуації успіху, години запитань і відповідей, КТС, клубна („Сонях”, „Майстриня”), гурткова („Краєзнавець”, „Берегиня”, „Мережка”, „Подоланочка”) та самовиховна діяльність забезпечили позитивні зрушення у вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів.

Доведено, що ефективність процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки значною мірою залежить від підготовленості викладачів і кураторів, визначення ними завдань і підходів до виховання студентської молоді. Педагогічна підготовка педагогів здійснювалась через їх участь у лекціях, бесідах, семінарах, психолого-педагогічних консилиумах, організацію самостійної роботи, що сприяло підвищенню фахового рівня, збагаченню педагогічної майстерності та, зокрема, забезпечило ефективність проведеної роботи з виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки.

Результативність експериментальної роботи засвідчено кількісно-якісними змінами показників вихованості морально-ціннісних орієнтацій представників експериментальних та контрольних груп на початку і наприкінці формувальних впливів. Так, кількість студентів ЕГ із низьким рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій зменшилася на 12,0 % (КГ – збільшилася на 0,9 %); із середнім рівнем – на 18,6 % (КГ – на 4,8 %). На 7,6 % зросла чисельність студентів ЕГ з високим рівнем вихованості морально-ціннісних орієнтацій (КГ – на 1,8 %); на 23,0 % – із достатнім рівнем (КГ – на 2,2 %).

Динаміка кількісних і якісних результатів підтвердила ефективність обґрунтованих педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій

студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки та необхідність їх творчого використання у масовій практиці.

Дослідження не вичерпало всіх аспектів проблеми виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічного коледжу засобами етнопедагогіки. *Перспективним* вважаємо вивчення процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій у школярів різних вікових груп засобами етнопедагогіки.

Рекомендовано запровадити в системі педагогічних коледжів спецкурси для студентів щодо виховання морально-ціннісних орієнтацій у дітей та учнівської молоді.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Абульханова-Славская К. А. Философско-психологическая концепция С. Л. Рубинштейна : к 100-летию со дня рождения / Ксения Александрова Абульханова-Славская. – М. : Наука, 1989. – 248 с.
2. Аксьонова Н. В. Персонажі українських народних ігор як релікти обрядів ініціації (за матеріалами Слобожанщини кін. ХІХ – поч. ХХст.) /Н. В. Аксьонова // Матеріали до української етнології : зб. наук. праць. – К. – 2002. – Вип. 2 (5). – С. 6-11.
3. Антонова Н. О. Характерологічні особливості та ціннісні орієнтації студентів педагогічного вузу / Н. О. Антонова // Проблеми загальної та педагогічної психології : зб. наук. пр. Інституту психології ім. Г. С. Костюка АПН України. – Т. 4. – Ч. 6. – К., 2002. – С. 9-19.
4. Артемова Л. В. Історія педагогіки України : підручник / Л. В. Артемова. – К. : Либідь, 2006. – 424 с.
5. Ахияров К. Ш. Формирование ценностных ориентаций будущих учителей / К. Ш. Ахияров // Педагогика. – 2002. – № 3. – С. 50-54.
6. Бабкіна О. В. Політологія: Навчальний посібник / О. В. Бабкіна, В. П. Горбатенко. – К.: ВЦ, 2006. – 568 с.
7. Балл Г. О. Діалогічні універсалії сучасного гуманізму / Г. О. Балл // Гуманітарні науки. – 2001. – № 1. – С. 4-11.
8. Балл Г. О. Орієнтири сучасного гуманізму (в суспільній, освітній, психологічній сферах) / Георгій Олексійович Балл // Інститут психології ім. Г. С. Костюка АПН України; Всеукраїнська громадська „Асоціація гуманістичної психології”. – Вид. 2-ге доп. – Ж. : Волинь, 2008. – 232 с.
9. Безкоровайна О. В. Виховання культури особистісного самоствердження в ранньому юнацькому віці: Монографія/ Ольга Володимирівна Безкоровайна. – Рівне: РДГУ, видавець Олег Зень, 2009. – 470 с.

10. Бердяев Н. А. *Sub specie aeternitatis. Опыты философские, социальные и литературные*) / Бердяев Николай Александрович. – СПб: Издание М. В. Пирожкова, 1907. – 446 с.
11. Бердяев Н. А. *О назначении человека*/ Бердяев Николай Александрович. – М.: Республика, 1993. – 383 с.
12. Бердяев Н. А. *Субъективизм и индивидуализм в общественной философии. Критический этюд о Н. К. Михайловском* / Бердяев Николай Александрович. – М.: Канон+, 1999. – 480 с. – (Серия „История философии в памятниках”).
13. Березюк О. С. *Етнопедagogіка : методичні рекомендації* / О. С. Березюк. – Житомир : ЖДПУ, 2001. – 42 с.
14. Бех І. Д. *Виховання особистості: у 2 кн. Книга 1: Особистісно орієнтований підхід: теоретико-технологічні засади.* – К.: Либідь, 2003. – 280 с.
15. Бех І. Д. *Виховання особистості : у 2 кн. Книга 2.: Особистісно орієнтований підхід: науково-практичні засади* / Іван Дмитрович Бех. – К. : Либідь, 2003. – 344 с.
16. Бех І. Д. *Духовні цінності в розвитку особистості* / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 1997. – № 1. – С. 124-129.
17. Бех І. Д. *Ідентифікація у сутнісно-розвивальному осмисленні* /І. Д. Бех //Педагогічні інновації у фаховій освіті: зб. наук. праць / [ред. М. І. Кляп, С. Г. Борзенко, Є. А. Іванченко та ін.].– Ужгород:Зак. ДУ, 2012. – Вип.3. – С.20-27.
18. Бех І. Д. *Механізм довільної спонуки в оволодінні вихованцем духовною цінністю*/ І. Д. Бех // *Теоретико-методичні проблеми виховання дітей та учнівської молоді: зб. наук. праць Інституту проблем виховання НАПН України.* – К. : ІПВ НАПНУ, 2015. – Кн.1, вип. 19. – С. 6-23.
19. Бех І. Д. *Національна ідея в становленні громадянина-патріота України (Програмно-виховний контекст)*/ І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К.: ІПВ НАПН, 2014. – 47 с.

20. Бех І. Д. Особистість у просторі духовного розвитку: Навчальний посібник/ Іван Дмитрович Бех. – К.: Академвидав, 2012. – 256 с. – (Серія „Альма-Матер”).
21. Бех І. Д. Проблема методів виховання в сучасній школі / Іван Дмитрович Бех // Педагогіка і психологія. – 1996. – № 4. – С. 136-140.
22. Бех І. Д. Програма українського патріотичного виховання дітей та учнівської молоді/ І. Д. Бех, К. І. Чорна. – К.: ІПВ НАПН, 2014. – 29 с
23. Бех І. Д. Психомаяки у вихованні особистості: Науково-методичний посібник/ Іван Дмитрович Бех. – Рівне: РДГУ, 2008. – 89 с.
24. Бібік Н. Аналіз суперечностей у запровадженні компетентнісного підходу в шкільній освіті/ Н. Бібік// Гірська школа . – 2015. – №12-13.– С.44-47.
25. Боронін С. В. Словник культурної грамотності (Дітям від 10 до 14)/ С. В. Боронін. – К.: Біота, 2001. – 206 с.
26. Бриліна В. Л. Вокальна професійна підготовка вчителя музики / В. Л. Бриліна : методичний посібник. – Вінниця: Нова книга. – 2013. – 118 с.
27. Бриліна В. Л. Розвиток творчого мислення в процесі інтерпретації музичного твору / В. Л. Бриліна // Талановита особистість : сім'я, школа, держава : тези Міжнародної науково-практичної конференції. – К. : ІП АПН України, 1994. – С. 32–34.
28. Бриліна В. Л. Український музичний фольклор в позакласних формах роботи / В. Л. Бриліна // Тези доповідей Всеукраїнської науково-практичної конференції. – Ніжин : МТ України, 1991. – С. 47-48.
29. Бубнова С. С. Ценностные ориентации личности как многомерная нелинейная система/ С. С. Бубнова// Психологический журнал. – 1999. – Т.20. – №5. – С.38-44.
30. Будак В. Д. Система ціннісних орієнтирів сучасної студентської молоді/ В. Д. Будак// Педагогічна і психологічна науки в Україні: зб. наук. праць: в 5 т.: Т.1: Загальна педагогіка та філософія освіти. – К.: Педагогічна думка, 2012. – С.233-244.

31. Будник О. Етновиховне середовище педагогічного навчального закладу: теоретико-методологічний аспект / Олена Будник // Педагогіка і психологія професійної освіти. – Львів, 2012. – № 5. – С. 175-184.
32. Васянович Г. П. Етнопедагогіка і морально-етичне виховання учнів : Методичний посібник / Г. П. Васянович, П. І. Черніков. – Чернігів: РВВ управління по пресі, 1994. – 24 с.
33. Ващенко Г. Виховання волі і характеру / Григорій Григорович Ващенко. – К.: Школяр, 1999. – 385 с.
34. Ващенко Г. Виховний ідеал: Записки виховника: Підручник для вихователів, учителів, українських родин/ Григорій Ващенко. – Брюссель; Торонто; Нью-Йорк; Лондон; Мюнхен: Вид-во Центральної Управи Спілки Української молоді, 1976. – 208 с.
35. Ващенко Г. Загальні методи навчання : Підручник для педагогів/ Григорій Ващенко. – К. : Укр. вид. Спілка, 1997. – 415 с.
36. Ващенко Г. Психологічні властивості українців і причини наших невдач / Г. Ващенко // Рідна школа. – 1992. – № 2. – С. 12-20.
37. Ващенко Г. Твори. Т.5. Хвороби в галузі національної пам'яті / Григорій Ващенко. – К.: Школяр, 2003. – 335 с.
38. Ващенко Г. Твори. Т.6.: Спогади. Статті / Григорій Ващенко. – К.: Школяр, 2006. – 464 с.
39. Виховна робота зі студентською молоддю : Навчальний посібник / За ред. Т. Ю. Осипова, І. О. Бартенєва та ін. – Одеса : Фенікс, 2006. – 288 с.
40. Виховуємо громадян-патріотів України: Науково-методичний посібник/[Бех І. Д., Чорна К. І., Журба К. О., Киричок В. А., Шкільна І. М.]. – Черкаси: Вид-во ЧОШОПП, 2012. – 268 с.
41. Вишневський О. І. Теоретичні основи української педагогіки: Навчальний посібник/Омелян Іванович Вишневський. – К.: Знання, 2008. – 566 с.
42. Вишневський О. І. Система вартостей і стратегія виховання: тезовий виклад / О. І. Вишневський // Цінності освіти і виховання : Наук.-метод. зб. / за заг.

- ред. О. В. Сухомлинської ; АПН України, Центр інформації та документації Ради Європи в Україні. – К. : [б. в.], 1997. – С. 35-39.
43. Виявлення ціннісних орієнтацій учнівської молоді /Ред. Р. Скульського, В. Костіва. – Івано-Франківськ: Науково-методичний центр „Українська етнопедagogіка і народознавства”, 1997. – 132с.
44. Вільчинська І. Ю. Етнічна і національна ідентичність сучасної української молоді: дис.канд. політичних наук: 23.00.05 – „Етнополітологія та етнодержавство”/ Ірина Юріївна Вільчинська. – К., 2002. – 192 с.
45. Волков Г. Н. Этнопедагогика : Учебник для студ. сред. и высш. пед. учеб. заведений / Г. Н. Волков. – М. : Издательский центр Академия, 1999. – 168 с.
46. Волкова С. В. Реінтерпретація міфологічних образів автохтонів в амеріндіанських авторських казках / С. В. Волкова // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. – Волинь : ВНУ, 2012. – № 6 (231). – С. 150–154. – (Серія „Філологічні науки. Мовознавство”).
47. Волковська Т. Особистісно орієнтоване виховання / [Т. Волковська, Л. Овчаренко, С. Волковський] // Відкритий урок. – 2006. – № 10. – С. 39-57.
48. Ворокова Н. Х. Формирование нравственно-ценностных ориентаций учащихся колледжа на основе использования проблемных жизненных ситуаций : автореф. на соиск. науч. степени канд. пед. наук : спец. 13.00.01 – „Общая педагогика, история педагогики и образования”/ Н. Х. Ворокова. – Майкоп, 2012. – 26 с.
49. Воропай О. Звичаї нашого народу : етнографічний нарис / Олекса Воропай; ред. Н. Є. Фоміна. – Харків : Фоліо, 2005. – 508 с.
50. Врецьона Г. З. Народно-руській катехізм/ Григорій Захарович Врецьона. – Л., 1894. – 129 с.
51. Врецьона Г. Новомоднии основы виховання / Г. Врецьона// Школьна часопись. – 1886. – Ч. 19-20. – С.145-170.
52. Вудвуд Л. Ф. З родини йде життя людини : народознавство / Л. Ф. Вудвуд, І. М. Вудвуд. – Донецьк: Центр підготовки абітурієнтів, 1998. – 115 с.

53. Вундт В. Проблемы психологии народов / Вильгельм Вундт // Преступная толпа. – М.: Изд-во „КСП +”, 1998. – С.197-308.
54. Выготский Л. С. Психология искусства / Лев Семенович Выготский. – М. : Искусство, 1986. – 573с.
55. Выготский Л. С. Педагогическая психология/ Лев Семенович Выготский. – М.: Педагогика–Пресс, 1996. – 536 с.
56. Геник М. С. Формування морально-етичних цінностей молодших школярів засобами українського народознавства : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.07 – „Теорія і методика виховання” / Марія Степанівна Геник; Інститут проблем виховання АПН України. – К., 2008. – 218 с.
57. Гірц К. Інтерпретація культур/ Кліффорд Гірц; [пер. з англ. Н. Комарової]. – К.: Дух і Літера, 2001. – 542 с.
58. Головатий М. Ф. Соціологія молоді: курс лекцій/ Микола Федорович Головатий. – К.: МАУП, 1999. – 304 с.
59. Голубева Г. А. Этика: Учебник/ Галина Александровна Голубева. – М.: Издательство „Экзамен”, 2005. – 320 с.
60. Гончаренко С. У. Український педагогічний словник / Семен Устинович Гончаренко. – К. : Либідь, 1997. – 376 с.
61. Гримич М. В. Інститут власності у звичаєво-правовій культурі українців ХІХ – початку ХХ ст. / Марина Віллівна Гримич. – К. [б.в.], 2004. – 588 с.
62. Гримич М. В. Традиційний світогляд та етнопсихологічні константи українців (Когнітивна антропологія) / Марина Віллівна Гримич. – К.: Вид-во АТ Віпол, 2000. – 380 с.
63. Грушевський М. Дитина в звичаях і віруваннях українського народу / М. Грушевський // Матеріали до українсько-руської етнології. – Львів : Наукове т-во ім. Т. Шевченка, 1907. – Т. ІХ – С. 26-106.
64. Грушевський М. Про українську мову і українську школу / М. Грушевський. – К. : Веселка, 1991. – 26 с.

65. Гуменникова Т. Р. Українські національні традиції як засіб формування першооснов моральної культури / Т. Р. Гуменникова // Початкова школа. – 1996. – № 1. – С. 38-40.
66. Дагбаева, С. Б. Этнопсихологические особенности ценностных ориентаций личности студентов: автореф. дисс. канд. психол. наук: спец. 19.00.01 – „Общая психология, психология личности, история психологии”/ Дагбаева, Соелма Батомункуевна. – Чита, 2006. – 26 с.
67. Де-Вос Дж. Этнический плюрализм: конфликт и адаптация/Дж. Де-Вос// Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология/ Под. ред. А. А. Белика. – М.: Смысл, 2001. – С.229-276.
68. Демко Н. О. Українська народна музична творчість : навчальна програма для студентів педагогічного коледжу / Н. О. Демко. – Вінниця, 2011. – 23 с.
69. Дикало В.І. Поліетнічне виховання молодших школярів на музичних традиціях Волині : автореф. дис. ... канд. пед. наук : 13.00.07 – „Теорія і методика виховання” / Дикало Вікторія Ігорівна ; Ін-т проблем виховання НАПН України. – Київ, 2014. – 19 с.
70. Дзюба І. В обороні людини й народу // Дзюба І. З криниці літ: У 3 т. / І. Дзюба. – К.: Вид. дім „Києво-Могилянська академія”, 2006. – Т.1. С.88 – 121.
71. Дзюба І. Звичайна людина чи міщанин? Літературно-критичні статті / Іван Дзюба. – К.: Радянський письменник, 1959. – 280 с.
72. Доукіна О. М. Національно-ціннісні орієнтири в сімейному вихованні / О. М. Доукіна // Цінності освіти і виховання : наук.-метод. зб. / За заг. ред. О. В. Сухомлинської. – К., 1997. – С. 107-109.
73. Донцов Д. Дух нашої давнини/ Дмитро Донцов. – Мюнхен; Монреаль: Mittelbayerische Zeitung, Regensburg, 1951. – 341. – (Серія „Життя і чин”, Ч.2)
74. Донцов Д. За яку революцію / Дмитро Донцов. — Торонто: Ліга визволення України, 1957. – 197 с.
75. Драгоманов М. Вибрані праці: [у 3 т, 4 кн.]/ Михайло Драгоманов; ред. В. П. Андрущенко та ін. – К.: Знання, 2007. – Т.1, кн. 2: Історія. Публіцистика. Політологія / Упор. В. Ф. Погребенник. – 272 с.

76. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків засобами творів світової художньої культури : дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.07 – „Теорія та методика виховання” / В. В. Драченко. – К., 2008. – 18 с.
77. Драченко В. В. Виховання морально-ціннісних орієнтацій підлітків на творах світової художньої культури / В. В. Драченко // Педагогіка і психологія. – 2007. – № 2 (55). – С. 89-97.
78. Дряпіка В. І. Розкриваючи естетичні цінності українського народного мистецтва: книга для вчителя / В. І. Дряпіка, Н. С. Савченко. – Кіровоград : Імекс ЛТД, 2002. – 151 с.
79. Духнович А. В. Народная Педагогия в пользу училищ и учителей сельских. Ч.1. Педагогика общая/ А. Духнович, – Львів, 1857. – С. 3.
80. Етнопедагогіка: Навчальний посібник: Ч.І/ [Євтух В.Б., Марушкевич А.А., Дем'яненко Н.М., Чепак В.В.]. – Київ: Видавничо-поліграфічний центр “Київський університет”, 2003. – 149 с.
81. Євтух М. Б. Педагогіка : Історія та теорія : навчальний посібник для студентів / М. Б. Євтух, В. М. Галузинський. – К. : Вища школа, 1995. – 237 с.
82. Єгорова Г. А. Ціннісні орієнтації як фактор життєдіяльності сучасного старшокласника / Г.А. Єгорова // Соціальний працівник.– 2000. – № 8 (56). – С. 21–22.
83. Жмут Н. В. До питання про становлення української народної педагогіки / Н. В. Жмут // Матеріали до української етнології : зб. наук. праць. – К., 2003. – Вип. 3 (6). – С. 42-45.
84. Здравомыслов А. Г. Отношение к труду и ценностные ориентации личности / А. Г. Здравомыслов, В. А. Ядов // Социология в СССР: в 2 т. / [ред.-сост. Г. В. Осипов]. – М. : Мысль, 1966. – Т. 2. – С. 187-207.
85. Зязюн І. А. Педагогіка добра : ідеали і реалії : Науково-метод. посібник / Іван Андрійович Зязюн // В. О. Міжрегіон. акад. упр. персоналом. – К. : МАУП, 2000. – 310 с.

- 86.Ионин Д. Г. Основания социокультурного анализа: Учебное пособие/Д. Г. Ионин. – М.: Рос. Гос. Гуман. Ун-т, 1996. –151 с.
- 87.Ігнатенко П. Виховання громадянина: Психолого-педагогічний та народознавчий аспекти / [П. Р. Ігнатенко, В. Л. Поплужний, Н. І. Косарева, Л.В. Крицька] // Науково-методичний журнал „Нова педагогічна думка”. – Рівне, 2007. – № 1. – С.113-119.
- 88.Іринеї Н. За душу молоді / Назарко Іринеї о. ЧСВВ. – Нью-Йорк: Видавництво О. О. Василян, 1950. – Р.1, Ч.61. – 32 с. – („Слово доброго пастиря”).
- 89.Історія педагогіки / За ред. М. С. Гриценка. – К. : Вища школа, 1973. – 383 с.
- 90.Карпенчук С. Г. Педагогічні технології А. С. Макаренка і сучасність: Монографія /Світлана Григорівна Карпенчук. – Рівне: РДГУ, 2001. – 352 с.
- 91.Карпова Л. І. Використання народних традицій та фольклору у створенні сценарію театралізованого свята : методичні поради /Л. І. Карпова, Р. П. Береза. – Львів, 1996. – 24 с.
- 92.Качкан В. А. .І воскресне ім'я твоє : народознавчі студії про забутих / В. А. Качкан. – К. : Фотовідеосервіс, 1993. – 128 с.
- 93.Качкан В. А. Українське народознавство в іменах : Навч. посіб. : у 2 ч. Ч. 1 / В. А. Качкан ; за ред. А. З. Москаленка ; передм. А. Г. Погрібного. – К. : Либідь, 1994. – 336 с.
- 94.Кендирбекова Ж. Х. К вопросу о роли национально-культурных объединений в процессе формирования этнокультурной позиции личности/ Ж. Х. Кендирбекова//European social science Journal. – 2015. – №3. – С.102-108.
- 95.Кіт Г. Г. Українська народна педагогіка : курс лекцій : навчальний посібник для студентів вищих навчальних закладів / Г. Г. Кіт, Г. С. Тарасенко. – Вінниця : Едельвейс і К, 2008. – 302 с.
- 96.Кобзаренко Л. А. Аксіологічний підхід до виховання в контексті сучасних гуманістичних освітніх пріоритетів / Л. А. Кобзаренко // Матеріали доповідей VII Всеукраїнської наукової конференції «Проблеми та

- перспективи наук в умовах глобалізації». – Тернопіль : ТНПУ ім. В. Гнатюка, 2011. – С.32-36.
- 97.Кобзаренко Л. А. Аксиологічні орієнтири виховного процесу як формуюча складова фахової підготовки студентів ВНЗ I – II рівнів акредитації / Л. А. Кобзаренко // Гуманне виховання як формуюча складова сучасного змісту освіти : збірник матеріалів міжвузівської науково-методичної конференції студентів, аспірантів і молодих науковців. – Умань : УГПК ім. Т. Г. Шевченка, 2012. – С.83-85.
- 98.Кобзаренко Л. А. Виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів в контексті етнізації освітньої роботи / Л. А. Кобзаренко // Вісник науково-методичних досліджень Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу / Ред. кол. В. Ф., Заболотний, Т. В. Руда, О. Г. Пиндик. – Випуск 2. – Вінниця, ВГПК. – 2012. – С. 47-53.
- 99.Кобзаренко Л. А. Залучення студентів педагогічних коледжів до творчої інтеграції етнопедагогічних знань та культурно-мистецького етнодосвіду як засіб морально-ціннісного зростання майбутніх фахівців освітньо-виховної сфери / Л. А. Кобзаренко // Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. Драгоманова. Серія № 5. Педагогічні науки : реалії та перспективи. Випуск 4: зб. наук. праць / за ред. проф. В. П. Сергієнка. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 51-56.
- 100.Кобзаренко Л. А. Інтегративні соціально-гуманістичні засади морально-ціннісного виховання в американській педагогіці / Л. А. Кобзаренко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр. / ред. кол. : О. Г. Козлова, С. М. Кондратюк та ін. – Суми : Сумський державний університет ім. А. С. Макаренка, 2012. – С. 165-171.
- 101.Кобзаренко Л.А. Методичні засади виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки : методичні рекомендації / Л.А. Кобзаренко. – Вінниця. – 2013. – 87 с.
- 102.Кобзаренко Л. А. Методологічний та гносеологічний контексти висвітлення педагогічних умов виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів

- педагогічних коледжів засобами етнопедагогіки / Л. А. Кобзаренко // Наука і освіта; Науково-практичний журнал Південного наукового центру НАПН України. Серія : Психологія і педагогіка. – Одеса, 2013. – № 3. – С. 82-86.
103. Кобзаренко Л. А. Моделювання виховного процесу в педагогічному коледжі в контексті етнізації освітньої роботи / Л. А. Кобзаренко // Матеріали Міжнародної науково-практичної конференції «Сучасні напрямки теоретичних і прикладних досліджень». – Одеса, 2013. – С. 3-8.
104. Кобзаренко Л. А. Морально-ціннісне виховання студентів педагогічних коледжів засобами творчої інтеграції етнопедагогічних знань та культурно-мистецького етнодосвіду в контексті поліпшення якості освіти / Л. А. Кобзаренко // Матеріали V Міжнародної науково-практичної конференції «Науково-методичні засади управління якістю освіти у вищих навчальних закладах». – К. : НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2013. – С. 7-9.
105. Кобзаренко Л. А. Морально-ціннісне виховання студентської молоді засобами етнопедагогіки як педагогічна проблема /Л. А. Кобзаренко // Матеріали доповідей IV Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Слов'янське музичне мистецтво в контексті європейської культури». – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2011. – С. 173-176.
106. Кобзаренко Л. А. Педагогічні умови морально-ціннісних орієнтацій студентської молоді засобами етнопедагогіки : методологічні засади / Л. А. Кобзаренко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Традиції та новації сучасної освіти в Україні» – Сімферополь, КІПУ, 2013. – С. 182-185.
107. Кобзаренко Л. А. Проблема морально-ціннісного виховання особистості в контексті педагогічних ідей А. С. Макаренка : ретроспективний аналіз / Л. А. Кобзаренко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр. / ред. кол. : О. Г. Козлова, С. М. Кондратюк та ін. – Суми : Сумський державний університет ім. А. С. Макаренка, 2013. – С. 262-268.

108. Кобзаренко Л. А. Розкриття морально-ціннісних орієнтацій у процесі вивчення фольклорної спадщини / Л. А. Кобзаренко // Матеріали доповідей V Міжнародної науково-практичної конференції молодих учених та студентів «Слов'янське музичне мистецтво в контексті європейської культури». – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2013. – С. 231-234.
109. Кобзаренко Л.А. Скарбниця мудрості душі народу Подільського краю : /Л.А. Кобзаренко: навчально-методичний посібник / Л.А. Кобзаренко. – Вінниця, 2013. – 313 с.
110. Кобзаренко Л. А. Спадщина А. С. Макаренка у контексті морально-ціннісного виховання особистості : методологічні аспекти / Л. А. Кобзаренко // Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції з міжнародною участю «Творча спадщина А. С. Макаренка в контексті інноваційного розвитку освіти XXI століття». – Суми: Сумський державний університет ім. А. С. Макаренка, 2013. – С. 156-158.
111. Кобзаренко Л. А. Теоретико-методологічні аспекти виховання духовних цінностей студентської молоді педагогічних ВНЗ I-II рівнів акредитації в полікультурному просторі : методичні рекомендації / Л. А. Кобзаренко. – Вінниця. – 2011. – 93 с.
112. Кобзаренко Л. А. Теоретичні аспекти наповнення виховного процесу етнопедагогічним змістом / Л. А. Кобзаренко // Тези доповідей науково-методичної конференції викладачів, співробітників і студентів. – Конотоп : Сумський державний університет, 2012. – С. 111-113.
113. Кобзаренко Л.А. Теоретичні основи формування у студентів пед. коледжів гуманістичних цінностей засобами народного фольклору : методичні рекомендації / Л.А. Кобзаренко. – Вінниця. – 2012. – 122 с.
114. Кобзаренко Л. А. Художній підхід до організації навчального процесу в школі I ступеня / Л. А. Кобзаренко // Актуальні проблеми педагогіки початкової освіти в контексті соціальних сподівань : зб. наук. статей / за ред. Г. С. Тарасенко, Г. Г. Кіт. – Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2005. – С. 98-110.

115. Кобзаренко Л. А. Ціннісно-виховний потенціал етнопедагогіки : реалії та перспективи / Л. А. Кобзаренко // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології : зб. наук. пр. / ред. кол. : О. Г. Козлова, С. М. Кондратюк та ін. – Суми: Сумський державний університет ім. А. С. Макаренка, 2012. – С. 17-24.
116. Коновець С. В. Креативні освітні технології у практиці сучасної школи / Світлана Володимирівна Коновець // Рідна школа. – 2005. – № 3. – С. 20–23.
117. Концепція педагогічної компетентності майбутніх учителів у системі ступеневої підготовки спеціалістів початкової ланки освіти / [Л. В. Банашко, О. М. Севастьянова, Б. С. Крищук, С. І. Тафінцева]. – Режим доступу: <http://www.kgra.km.ua>.
118. Король О. В. Методика викладання українського народознавства в школі: Навчально-методичний посібник/Король Олена Вікторівна. – К.: ІЗМН, 1999. –368 с.
119. Костенко Л. Гуманітарна аура нації або дефект головного дзеркалі/ Ліна Костенко //Г. Сагач Вибрані твори в 5-ти т.: Т.2: Хрестоматія „Золотослів”.– Рівне: ПП ДМ, 2006. – С.168-184.
120. Костомаров М. І. Етнографічні писання Костомарова : зібрані заходом Академіч. комісії укр. історіографії. – К. : Держвидав України, 1930. – 352 с. – (Серія Записок б. Українського наукового товариства в Києві ; т. 35).
121. Костомаров М. І. Закон Божий (Книга буття українського народу) / Микола Іванович Костомаров. – Київ : Либідь, 1991. – 40 с.
122. Кремень В. Г. Людиноцентризм в освіті : сучасний напрям розвитку духовності нації / В. Г. Кремень // Педагогіка і психологія. – 2005. – № 2. – С. 16-30.
123. Крысько В. Г. Психология и педагогика. Вопросы–ответы. Структурные схемы: Учеб. пособие для вузов. / В. Г. Крысько. –2-е изд., перераб. и доп. – М.: Высшая школа, 2004. – 368 с.
124. Крюкова О.І. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі сприйняття музики: автореф. на здобуття наук. ступеню

- канд..пед.наук: спец: 13.00.07 – „Теорія і методика виховання ”/
О. І. Крюкова. – К., 2004. – 20 с.
125. Кузь В. Г. Основи національного виховання : концептуальні положення /МО України, УДП ім. П. Г. Тичини; [за заг. дед. В. Кузя, Ю. Руденка, З. Сергійчука]. – Умань: [б.в.], 1993. – 108 с.
126. Культура і побут населення України : Навчальний посібник / [Н. І. Наулко, Л. Ф. Артюх, В. Ф. Горленко та ін.]. – К. : Либідь, 1991. – 232 с.
127. Кульчицький О. Світовідчуття українця / Олександр Кульчицький // Українська душа. – Нью-Йорк–Торонто: Вид-во „Ключі”, 1956. –С. 13-25.
128. Кыверялг А. А. Методы исследований в профессиональной педагогике / А. А. Кыверялг. – Таллин: Валгус, 1980. – 380 с.
129. Лебон Г. Психология народов/Г. Лебон // Психология толп. – М.: Изд-во „КСП+”, 1998. – С.15-121.
130. Леонтьев А. А. Культура и языки народов России, стран СНГ и Балтии: Учебно-справочное пособие/А. А. Леонтьев. – М.: Московский психолого-социальный институт Флинта,1998. – 312 с.
131. Лисенко Н. В. Етнопедagogіка : Навчально-методичний посібник / Н. В. Лисенко, В. В. Лаппо. – Івано-Франківськ : Плай, 2003. – 85 с.
132. Лисенко Н. Етнопедagogічний потенціал сучасної освітньої парадигми /Н. Лисенко // Вісник Прикарпатського університету.– Івано-Франківськ, 2007. – Вип. XIII-XIV. – С. 113–117. – (Серія: „Педагогіка”).
133. Личность, культура, этнос: современная психологическая антропология/ Под общей ред. А. А. Белика. – М.: Смысл, 2001. – 555 с.
134. Ліненко А. Ф. Теорія і практика формування готовності студентів педагогічних вузів до професійної діяльності: автореф. дис. ... д-ра. пед. наук: спец. 13.00.01; 13.00.04. /Ліненко Алла Францівна – К., 1996. – 18 с.
135. Лодатко Є. О. Моделювання в педагогіці : точки відліку / Є. О Лодатко // Педагогічна наука : історія, теорія, практика, тенденції розвитку. – 2010. – № 1. – С. 32.

136. Ломова М. Т. Етнографічна діяльність Івана Франка /Маріула Теодозіївна Ломова. – К.: Свічадо, 1957. – 99 с.
137. Макаренко А. С. Методика організації виховного процесу /А. С. Макаренко // Твори в 7 т. Т. 5. – К. : Рад. школа, 1987. – 382 с.
138. Малахов В. А. – Етика. Курс лекцій. Навчальний посібник/Віктор Малахов. – 4-те вид. – К. : Либідь, 2002. – 384 с.
139. Малиновский Б. Научная теория культуры Scientific Theory of Culture / Малиновский Бронислав; пер. И. В. Утехин. – 2-е изд. испр. – М.: ОГИ, 2005. – 184 с.
140. Маловідомі першоджерела української педагогіки (друга половина ХІХ-ХХ ст.) : Хрестоматія / упоряд. Л. Д. Березівська. — Київ : Науковий світ, 2003. – 418 с.
141. Маркова А. К. Психология труда учителя / А. К. Маркова. – М. : Просвещение, 1993. – 192 с.
142. Маслоу А. Г. Мотивация и личность / Абрахам Маслоу. – СПб. : Евразия, 1999. – 478 с.
143. Маслоу А. Новые рубежи человеческой природы / Абрахам Маслоу; пер с англ. – М. : Смысл, 1999. – 425 с.
144. Методические рекомендации по диагностике духовно-нравственного развития учащихся/ Сост. С. М. Платонова, О. Ю. Петрова. – Санкт-Петербург: АОУ ВПО ЛГУ имени А.С. Пушкина, 2010. – 34 с.
145. Мид М. Культура и мир детства: Избранные произведения/ Маргарэт Мид. – М.: Наука, 1988. – 361 с.
146. Миропольська Н. Є. Мистецтво слова в структурі художньої культури учня/ Наталія Євгенівна Миропольська. – К. : Парламентське видавництво, 2002. – 204 с.
147. Мосіяшенко В. А. Українська етнопедагогіка : Навчальний посібник / Володимир Андрійович Мосіяшенко. – Суми : Університетська книга, 2005. – 175 с.

148. Москалець В. П. Психологічні основи виховання духовності в українській національній школі: автореф. дис. д-ра психол. наук: 19.00.07 – „Педагогічна і вікова психологія” /Москалець Віктор Петрович; Укр. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – К., 1996. – 49 с.
149. Мясищев В. Н. Основные проблемы и современное состояние психологии отношений человека / В. Н. Мясищев // Психологическая наука в СССР/ Под ред. Б. Г. Ананьева. – М., 1960. – Т. 2. – С. 110-125.
150. Науменко Ф. І. Педагог-гуманіст і просвітитель І. М. Борецький /Ф. І. Науменко. – Львів: Вид-тво ун-ту, 1963. – 116 с.
151. Научитель Е. Д. Ценностные ориентации молодежи / Е. Д. Научитель // Практическая психология и социальная работа. – 1999. – № 3. – С. 36–38.
152. Національна доктрина розвитку освіти (затверджено Указом Президента України від 17 квітня 2002 року № 347/200) // Освіта України. – 2002. – № 33 (23 квітня). – С. 4-6.
153. Немов Р. С. Психологія : Підручник для студентів педагогічних навчальних закладів / Р. С. Немов. – М.: Владос 1998. – 344 с.
154. Огієнко І. Наука про рідномовні обов'язки/ Іван Огієнко. – Львів: Фенікс, 1995. – 45 с.
155. Огієнко І. Українська культура / Іван Огієнко. – К. : Довіра, 1992. – 139 с.
156. Огієнкові афоризми і сентенції /Упор. З. Тіменика. – Львів: Інститут народознавства НАН України, 1996. – 96 с.
157. Огнев'юк В. О. Освіта в системі цінностей сталого людського розвитку / Віктор Олександрович Огнев'юк. – К. : Знання України, 2003. – 450 с.
158. Основні орієнтири виховання учнів 1-12 класів загальноосвітніх навчальних закладів України : програма / за ред. І. Д. Бега. – Тернопіль : Навчальна книга – Богдан, 2009. – 80 с.
159. Оссовский В. Л. Формирование трудовых ориентаций молодежи (методологические и методические проблемы психологического исследования)/ Володимир Леонідович Оссовский. – К.: Наукова думка, 1985. – 124 с.

160. Павліченко А. Ціннісні орієнтації у системі становлення особистості / А. Павліченко // Психологія і суспільство. – 2005. – № 4. – С. 98-120.
161. Педагогічний словник / За ред. Ярмаченка М. Д. – К.: Педагогічна думка, 2001. – 516 с.
162. Петренко Т. В. Виховання самоповаги у студентів коледжу в процесі навчально-виховної діяльності: дис... на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец.: 13.00.07 – „Теорія і методика виховання ”/Петренко Тетяна В’ячеславівна. – К., 2012. – 227 с.
163. Повчання; Статут Володимира Всеволодовича /Володимир Мономах; [пер. із старослов’янської мови, упоряд. В. В. Яременка]. – К.: МАУП, 2006. – 312 с.
164. Попов П. М. Григорій Сковорода : життя і творчість : нарис/ Павло Миколайович Попов. – К. : Державне видавництво художньої літератури, 1960. – 171 с.
165. Потапчук Т. В. Формування національно-культурної ідентичності студентів вищих педагогічних навчальних закладів: Монографія /Тетяна Володимирівна Потапчук. – Ніжин: НДУ ім. М. Гоголя, 2014. – 575 с.
166. Про затвердження Концепції національного виховання студентської молоді. Рішення Колегії МОН України від 25.06.09 року. Протокол № 7/2-4. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://osvita.ua/legislation/Vishya_osvita/4310/
167. Психологія особистісно орієнтованої професійної підготовки учнівської молоді: наук.-метод. посіб. / [Балл Г. О., Бастун М. В., Вихрущ А. В., Гордієнко В. І., Крюкова Д. Ф. / за заг. ред. В. В. Рибалка; АПН України. Інститут педагогіки і психології професійної освіти]. – Київ, 2002. – 388 с.
168. Пташнік Н. М. Аксіологічний підхід до використання народознавчого матеріалу у виховній роботі з молодшими школярами / Н. М. Пташнік // Сучасні інформаційні технології та інноваційні методики навчання у підготовці фахівців: методологія, теорія, досвід, проблеми: зб. наук. пр. /

- редкол.: І. А. Зязюн (гол.) та ін. – Київ; Вінниця : ВДПУ ім. М. Коцюбинського, 2008. – Вип. 17. – С. 147-152.
169. Пташнік, Н. М. Формування ціннісних орієнтацій молодших школярів у процесі позакласної народознавчої роботи : автореф... канд. пед. наук, спец.: 13.00.07 – „Теорія і методика виховання” / Н. М. Пташнік. – Вінниця : Вінницький держ. пед. ун-т ім. М. Коцюбинського, 2012. – 20 с.
170. Романюк Л. Розвиток ціннісних орієнтацій студентів у навчальному процесі / Л. Романюк // Дидактика професійної школи : зб. наук. праць. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – Випуск 3. – С. 48-52.
171. Роменець В. Історія психології ХХ століття: Навчальний посібник/ В. Роменець, І. Маноха. – К.: Либідь, 2003. – 992 с.
172. Рубинштейн С. Л. Бытие и сознание. О месте психического во всеобщей взаимосвязи явлений/ Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.:АН СССР,1957. – 328 с.
173. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии: в 2-х т.:II/Сергей Леонидович Рубинштейн. – М.: Педагогика, 1989. – 328 с. – (Труды д.чл. и н.чл.-кор. АПН СССР).
174. Рубинштейн С. Л. Проблемы общей психологии / С. Л. Рубинштейн. – М. : Педагогика, 1973. – 428 с.
175. Руденко Ю. Основи сучасного українського виховання / Юрій Дмитрович Руденко. – К.: Видавництво ім. Олени Теліги, 2003. – 328 с.
176. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4-х кн. Кн.3 /Софія Федорівна Русова; ред. Є. І. Коваленко. – Чернігів: РВК „Деснянська правда ”, 2008. – 240 с.
177. Русова С. Ф. Вибрані педагогічні твори: у 4-х кн. Кн.4 /Софія Федорівна Русова; ред. Є. І. Коваленко. – Чернігів: КП „Видавництво „Чернігівські береги””, 2009. – 328 с.
178. Русова С. Ф. Нова школа соціального виховання/ С. Ф. Русова// Український освітній журнал. – 1994. – №1. – С.12-43.

179. Савченко О. Я. Виховний потенціал початкової освіти : Посібник для вчителів і методистів початкового навчання / О. Я. Савченко. – 2-ге вид., доповн., переробл. – К. : Богданова А. М., 2009. – 226 с.
180. Сірополко С. О. Історія освіти на Україні / Степан Онисимович Сірополко. – Львів.: Накладом Тов-ва „Взаїмна поміч українського вчителства”, 1937. – 194 с.
181. Сковорода Г. С. Дружеский разговор о душевном мире / Григорий Сковорода. – М.: Типография Решетникова, 1837. – 94 с.
182. Сковорода Г. С. Твори: у 2-х т.: Т.1: „Поезії. Байки. Трактати. Діалоги” / Григорій Савович Сковорода; [ред.: Н. Ішина, О. Пріцак, О. Мішанич та ін.]. – К.: АТ „Обереги”, 1994. – 528 с. – (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства).
183. Сковорода Г.С. Твори: у 2-х т.: Т.2: „Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. Листи”/Григорій Савович Сковорода; [ред.: Н. Ішина, О. Пріцак, О. Мішанич та ін.]. – К.: АТ „Обереги”, 1994. – 480 с. – (Гарвардська бібліотека давнього українського письменства)
184. Скуратівський В. Т. Покуть : народознавчі матеріали / Василь Тимофійович Скуратівський. – К. : Довіра, 1992. – 230 с.
185. Сорока Г. І. Сучасні виховні системи і технології: [навчально-методичний посібник для керівників шкіл, вчителів, класних керівників, вихователів, слухачів ІПО] / Г. І. Сорока. – Харків: Веста: Вид-во „Ранок”, 2002. –128 с. – (Серія „Управління школою”).
186. Соціально-педагогічний словник /[уклад. : С. У. Гончаренко, В. В. Радул, М. М. Дубінка та ін.]. – К. : УПВК ЕксОб, 2004. – 304 с.
187. Стельмахович М. Г. Народна педагогіка / Мирослав Гнатович Стельмахович. – К. : Радянська школа, 1985. – 310 с.
188. Стельмахович М. Г. Українська народна педагогіка : Навчально-методичний посібник [для студ. пед. навч. закладів, держ. ун-тів] / Мирослав Гнатович Стельмахович. – К. : ІЗМН., 1997. – 232 с.

189. Стельмахович М. Г. Українська родинна етнопедагогіка – наука про взаємини батьків і дітей / М. Стельмахович // Родинні взаємини і проблеми виховання дітей : зб. статей/ ред. В. Костів. – Івано-Франківськ: [б.в.], 1995. – 48 с.
190. Стельмахович М. Г. Українська родинна педагогіка : Навчальний посібник / Мирослав Гнатович Стельмахович. – К. : ІСДО, 1996. – 288 с.
191. Стефаненко Т. Г. Етнопсихологія/ Татьяна Гавриловна Стефаненко. – М.: Інститут психології РАН, „Академічний проект”, 1999. – 320 с.
192. Страшний В.І. Виховання учнів початкових класів загальноосвітньої школи на родинних традиціях українського народу: дис...на здобуття наук. ступня канд. пед. наук: спец. 13.00.07– „Теорія і методика виховання” / Страшний Володимир Іванович. – Київ, 2004. – 195 с.
193. Струманський В. П. Виховна робота в національній школі: Навчальний посібник/ Василь Петрович Струманський. – К.: ІЗМН, 1997. – 184 с.
194. Сухомлинська О. Сучасні цінності у вихованні : проблеми, перспективи / Ольга Сухомлинська // Шлях освіти. – 1996. – № 1. – С. 24-27.
195. Сухомлинський В. О. Батьківська педагогіка /Василь Олександрович Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори: в 5 т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа. – Т. 5. – 1976. – С. 410-414.
196. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. /Василь Олександрович Сухомлинський; [ред. колегія: Дзевєрін О. Г. та ін.] – К. : Рад. Школа, 1977. – Т. 3. – 670 с.
197. Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / Василь Олександрович Сухомлинський. – К. : Радянська школа, 1977. – Т. 5.
198. Сухомлинський В. О. Моральні цінності сім'ї / Василь Олександрович Сухомлинський // Сухомлинський В. О. Вибрані твори : в 5-ти т. / В. О. Сухомлинський. – К. : Рад. школа, 1977. – Т. 5. – С. 436-440.
199. Сухомлинський В. О. Серце віддаю дітям/ Василь Олександрович Сухомлинський. – К.:Акта, 2012. – 537 с.

200. Сухомлинський В. О. Як виховати справжню людину /Василь Олександрович Сухомлинський// Вибрані твори: у 5 т. – К.: Радянська школа, 1976. – Т.2. – С.149-418.
201. Сявак Є. Українська етнопедагогіка в її історичному розвитку / Євгенія Сявак. – К. : Наукова думка, 1974. – 216 с.
202. Тарасова Т. Б. Психологічні особливості студентства : навчально-методичний посібник для студентів, магістрантів / Тетяна Борисівна Тарасова. – Суми : Сум ДПУ ім. А. С. Макаренка, 2004. – 50 с.
203. Ткаченко О. М. Застосування ідей К. Д. Ушинського в процесі формування в майбутніх учителів етнопедагогічної компетентності // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: // <http://www.nbu.gov.ua/>
204. Толочко П. Несповідимі путі України. Вибрані науково-популярні та публіцистичні праці за 1998–2003 рр. / П. Толочко. – К. : „АртЕк”, 2004. – 240 с.
205. Толочко П. Способны ли украинцы к диалогу? / П. Толочко // Еженедельник „2000”. – 2010. –16 апреля. – С. 2-3.
206. Українська етнопедагогіка: Навчально-методичний посібник/ за ред. В. Кононенка. – Івано-Франківськ, Плай, 2005. – 508 с.
207. Українське народознавство : навч.посібник / [за ред. С. П. Павлюка, Г. Й. Горинь, Р. Ф. Кирчіва]. – Львів, 1994. – 257 с.
208. Усатенко Т. П. Етнопедагогіка / Т. П. Усатенко // Енциклопедія освіти / гол. ред. В. Г. Кремень. – К. : Юрніком Інтер, 2008. – С. 274.
209. Ушинський К. Д. Про народність у громадянському вихованні /Константин Дмитрович Ушинський// Вибрані педагогічні твори: у 2-х т. /Заг. ред. В. Столетов. – К.: Радянська школа, 1983. – Т.1.: Теоретичні проблеми педагогіки/ Упор. Е. Д. Дніпров; ред. О. І. Пискунов. – С.43-103.
210. Ушинський К. Д. Проект учительської семінарії /Константин Дмитрович Ушинський // Вибрані педагогічні твори: У 2-х т. /Заг. ред. В. Столетов. – К.: Радянська школа, 1983. – Т.2.: Проблеми російської школи. /Упор. Е. Д. Дніпров; ред. О. І. Пискунова. – С.31-55.

211. Філіпчук Г. Г. Націєтворчість освіти: Монографія/ Георгій Філіпчук. – Чернівці: Зелена Буковина, 2014. – 400 с.
212. Філософія : Підручник / за заг. ред. М. Горлача, В. Кременя, В. Рибалка. – Харків : Консум, 2000. – 672 с.
213. Франко І. Зібрання творів: в 50 - т. / І. Франко; ред. кол: С.П. Кирилюк [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – 1986 . – XIX: Повісті та оповідання. – с. 144–152.
214. Франко І. Зібрання творів: в 50 - т. / І. Франко; ред. кол: С.П. Кирилюк [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – 1986 . – XXVII: Літературно-критичні праці. – 1980 – 463 с.
215. Франко І. Зібрання творів: в 50 - т. / І. Франко; ред. кол: С.П. Кирилюк [та ін.]. – К. : Наукова думка, 1976. – 1986 . – XXVIII: Літературно-критичні статті. – 1978. – С. 65-78.
216. Хоружа Л. Л. Етична компетентність майбутнього вчителя початкових класів: теорія і практика: Монографія/Людмила Леонідівна Хоружа. – К.: Преса України, 2003. – 319 с.
217. Хоружа О. В. Компонентна структура етнопедагогічного мислення майбутнього вчителя музики / О. В. Хоружа // Науковий часопис національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова: зб. наук. праць : матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції “Гуманістичні орієнтири мистецької освіти” (22-24 квітня 2009 р.) – К. : НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. – Випуск 7 (12). – С. 116–122. – (Серія 14. Теорія і методика мистецької освіти).
218. Цимбалістий Б. Проблема ідентичності Україна чи Америка? / Богдан Цимбалістий– Чікаго, 1974. – 56 с.
219. Ціхоцька О.А. Формування гуманістичних орієнтацій старшокласників у процесі вивчення іноземної мови: автореф. на здобуття наук. ступеню канд..пед.наук: спец: 13.00.07 – „Теорія і методика виховання ”/ О. А. Ціхоцька. – К., 2003. – 20 с.

220. Чепа М.-Л. Етнопсихологічний вимір цивілізаційного поступу: Монографія/ Мирослав-Любомир Чепа. – К.: Педагогічна думка, 2008. – 104 с.
221. Черних В. П. Ціннісні орієнтації студентської молоді в умовах переходу до ринкової економіки / В. П. Черних, Л. Г.Кайдалова // Проблеми освіти.– 2005. – № 5. – С. 139-143.
222. Чубинский П. П. Труды этнографическо-статистической экспедиции в Западно-Русский край / П. П. Чубинский. – Т. 7. – СПб., 1877. – 615 с.
223. Шевченко Т. Буквар південноруський 1861 р. / Т. Шевченко . – К. : Веселка, 1991. – 63 с.
224. Шевченко Т. Г. Повне зібрання творів: у 12 т. / редкол. : М. Г. Жулинський (голова) та ін. – К. : Наук. думка, 2001. – С. 14-56.
225. Шеминог Н. Проблема ціннісних орієнтацій у професійній підготовці майбутніх вчителів / Н. Шеминог // Дидактика професійної школи: зб. наук. праць: Випуск 3. – Хмельницький : ХНУ, 2005. – С. 45-48.
226. Шкільна І. М. Виховання гуманістичних цінностей старших підлітків у взаємодії сім'ї і школи: дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед .наук: спец.: 13.00.07 –„Теорія і методика виховання”/ Шкільна Ірина Миколаївна. – К., 2014. – 315 с.
227. Шлемкевич М. Загублена українська людина / Микола Шлемкевич. — Нью-Йорк, 1954. – 158 с.
228. Шпет Г. Г. Введение в этническую психологию: Монографія/ Густав Густавович Шпет. – СПб : П.С.Т. – Алетейя. –160 с.
229. Щербань П. М. Національне виховання в сім'ї: Для батьків, учнів, вихователів/ Петро Миколайович Щербань. – К.: Борівітер, 2000. – 258 с.
230. Щербань П. М. Педагогіка почуттів / Петро Миколайович Щербань. – К. : Знання, 1992. – 47 с.
231. Щуркова Н. Е. Ценностные отношения / Надежда Егоровна Щуркова // Воспитание школьников. – 1999. – № 3. – С.17-22.
232. Ядов В. А. Соотношение ценностных ориентаций и реального (явного) поведения личности в сферах труда и досуга: Программа исследования / В. А.

- Ядов, И. С. Кон [и др.] // Личность и ее ценностные ориентации; Инф. Бюллетень ИКСИ. – № 4 (19), Вып. 1. – М., 1969. – С. 1-66.
233. Яницкий М. С. Ценностные ориентации личности как динамическая система / М. С. Яницкий. – Кемерово : Кузбассвуиздат, 2000. – 204 с.
234. Ярмакеев И. Э. Воспитательный потенциал педагогических дисциплин в формировании личности будущего учителя / И. Э. Ярмакеев, И. Р. Габдуллин. – Казань : Изд-во Казан. пед. ун-та, 2003. – 463 с.
235. Ярмоленко О.Д. Системний підхід до формування національних і загальнолюдських моральних цінностей в українській етнопедагогіці: дис. канд. пед. наук: 13.00.01 / Олександр Дмитрович Ярмоленко. – К.: 1995. – 176 с.
236. Ярмусь С. Духовність українського народу: Короткий орієнтаційний нарис/ Степан Ярмусь; Інститут дослідів Волині. – Вінніпег–Канада: Волинь, 1983. – 227 с.
237. Яценко Т. О. Історичне коріння українського народного виховання / Т. О. Яценко // Українська література в загальноосвітній школі. – 2001. – №3. – С. 148-155.
238. Benedict R. Patterns of Culture/ Ryth Benedict. – Boston and New York: Houghton Mifflin Company, 1934. – 260 p.
239. Hsu F.L.K. Psychological Antropology in the Behavioral Sciences/ F.L.K. Hsu// Psychological Antropology. Approaches to culture and personality/ F.L.K. Hsu (Ed.).- Chikago: Adams & Preiss, 1961. – 520 p.
240. Kirschenbaum H. 100 Ways to Enhance Values and Moraliti in Schools and Youth Settings. – Needham Heights, MA : Allyn and Bacon, 1995. – 269 p.
241. Kirschenbaum H. A. Comprehensive Model for Values Education and Moral Education / H. A. Kirschenbaum // Phi Delta Kappan. – 1992. – June. – Vol.73, № 10. – P. 771-776.
242. Perry R. General Theory of value / Ralph Barton Perry. – Cambridge, 1960. – 265 p.

243. Rokeach M. Beliefs, attitudes and values/ Milton Rokeach. – San Francisco: Jossey-bass, 1968. – 317 p.
244. Rokeach M. The nature of human values / Milton Rokeach. – N. Y. : Free Press, 1973. – 438 p.
245. Rokeach M. Understanding human values: Individual and societal / Milton Rokeach. – New York: Free Press, 1979. – 322 p.
246. Sapir E. Cultural Anthropology and Psychiatry/ Sapir E. // Journal of Abnormal and Social Psychology. – 1932. – N 27. - P. 229-242.
247. Sapir E. Culture, Genuine and Spurious/ Sapir Edward // American Journal of Sociology. – 1924. – Vol. 29.- P.401-429.

ДОДАТКИ

Додаток А

Програма спостереження за поведінкою студентів педагогічних коледжів

Номери студентів за списком	Можливі позитивні варіанти поведінки студентів	Можливі негативні варіанти поведінки студентів
	Намагається протистояти проявам аморальності	Порушує моральні норми
	Бере участь у добродійній діяльності. Здійснює вчинки милосердя чи їх ініціює	Уникає участі у добродійній діяльності. Керується корисними мотивами у здійсненні вчинків милосердя
	Уживає пошанівні слова, ввічливий(а)	Ігнорує ввічливі слова, демонструє грубість, зверхність, зневагу до інших
	Має почуття власної гідності. Уміє цивілізовано відстоювати свою гідність	Легко підпадає під чужий вплив, виявляє залежність від чужої думки
	Має адекватну самооцінку, самокритично оцінює свої можливості	Має занижену чи завищену самооцінку
	Виявляє увагу до інших, дякує	Не цінує того, що роблять інші, сприймає як належне
	Адекватно реагує на критику	Ображається, не погоджується з критикою, намагається зробити винним когось-іншого
	Користується повагою товаришів	Не користується повагою товаришів

	Виявляє повагу до інших людей, поступається місцем, допомагає, піклується	Робить вигляд, що не помічає, або ігнорує вимоги оточуючих
	Вміє вибачитися за свої помилки	Не визнає своїх помилок
	Бере активну участь у житті педагогічного коледжу, у самоврядуванні. Відповідально ставиться до доручень	Виявляє індиферентність до життя колективу та громадської діяльності. Забуває або відмовляється виконувати доручення
	Добре знає історію України, рідного краю, традиції, звичаї, рідну мову , фольклор.	Не цікавиться історією України, її традиціями, звичаями , фольклором
	Використовує засоби етнопедагогіки у практиці	Не використовує засобів етнопедагогіки у практиці
	Може передбачати наслідки власних дій для себе і оточуючих	Не думає про наслідки

МЕТОДИКА „ПРИСЛІВ'Я” (ЗА С. М. ПЕТРОВОЮ)

Мета: визначити рівень вихованості морально-ціннісних орієнтацій студентів педагогічних коледжів через ціннісне ставлення до себе, до людей, до життя.

Процедура проведення. Студентам пропонується бланк з 60 прислів'ями, які передбачають два варіанти роботи. У першому випадку студентам пропонується уважно прочитати кожну пару прислів'я й оцінити ступінь згоди з її змістом за наступною шкалою:

- 1 бал – не згодні;
- 2 бали – частково згоден;
- 3 бали – загалом згоден;
- 4 бали – майже повністю згоден;
- 5 балів – абсолютно згоден.

За іншим варіантом студентам пропонується уважно прочитати кожну пару прислів'їв («а» і «б», «в» і «г») і вибрати те з кожної пари, зі змістом якого згоден.

До уваги студентів пропонуються наступні прислів'я:

1. а) Лише десятеро залишають сліди, сотня протоптує стежку, тисяча - дорогу;
- б) Один дуб у полі не ліс;
- в) Проти води пливе;
- г) Один у полі не воїн.

2. а) Гідність людини визначають її вчинки;
- б) Грішми воюють, грішми торгують, а без грошей горюють;
- в) Для себе жити – тліти, для сім'ї – горіти, а для народу – світити;
- г) Грошам усе кориться.

3. а) Рідкий край - земний рай;
б) Де добре жити, там і Батьківщина;
в) Без калини немає України;
г) Хто не проклав борозни на батьківщині, той, не оратиме на чужині.

4. а) Кого поважають, того величають;
б) За чужий рахунок шану не купиш;
в) Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе;
г) Одна дяка, що за рибу, що за рака.

5. а) Тільки той не помиляється, хто ні до чого не торкається;
б) У сміливого сорок доріг, а у боягуза одна, та й то за нею вовки бігають ;
в) Якщо у тебе є мужність, то справа не буде важкою;
г) Страх родить брехню.

6. а) Всякий свого щастя коваль;
б) Вище голови не стрибнеш;
в) Життя без мети пусте;
г) Лобом стіни не проб'єш.

7. а) Добре ім'я краще багатства;
б) Що тій честі як нічого їсти;
в) Скільки честі, стільки почесі;
г) Безчестя гірше смерті.

8. а) Світ не без добрих людей;
б) На наш вік дурнів вистачить;
в) Люди – все, а гроші – сміття;
г) Не будь тою людиною, що догори щетиною.

9. а) На віку, як на довгій ниві;
б) Життя, як стерня, не пройде, ноги не вколовши;
в) Де просто, там живуть років по сто, той ущипне;
г) Живу як горох при дорозі, хто не йде.
10. а) Для милого друга і воли з плуга;
б) Моя хата скраю, я нічого не знаю;
в) Берись дружно-не буде сутужно;
г) Своя сорочка ближче до тіла.
11. а) Співчуття у нещасті, як дощ у засуху;
б) Поки грім не гряне, мужик не перехреститься;
в) Добре діло роби сміло;
г) Байдужий сидить у хаті, доки лихо не загляне у вікно.
12. а) Людина без друзів, що дерево без коріння;
б) Друзі -це злодії часу;
в) Добре братство краще багатства;
г) Були б пиріжки будуть і дружки.
13. а) Догана мудрого більше стоїть як похвала дурного;
б) Багато будеш знати, скоро постарієш;
в) Людей питай, а свій розум май;
г) Вік живи, вік учись, а дурнем помреш.
14. а) Хто добро творить, тому бог відплатить;
б) Як напився, то до криниці задом повернувся;
в) З миру по нитці-голому сорочка;
г) Котрий кінь тягне, того ще й б'ють.

- 15.а) Кому як мара, йому як зоря;
 б) Дай серцю волю заведе в неволю;
 в) Різні по вдачі міцні на любов;
 г) Я його так люблю, як сіль в оці, як кольку в боці.

Обробка результатів. Текст методики містить 30 пар ціннісних суджень про саму людину, життя, зафіксованих у змісті прислів'їв, що суперечать за змістом. Ціннісні ставлення людини до самої себе, інших людей, життя, до людей, відображено у прислів'ях і в тексті методики розташовуються наступним чином:

- 1.а, в – значущість роль особистості,
 б, г – нездатність особистості протистояти викликам;

- 2.а, в – зорієнтованість на моральні цінності,
 б, г – зорієнтованість на матеріальні цінності;

- 3.а, в – про любов до Батьківщини,
 б, г – пристосуванство;

- 4.а, в – повага до людей,
 б, в – неповага до людей;

- 5.а, в – рішуче ставлення до життя,
 б, г – невпевненість та страх у ставленні до життя;

- 6.а, в – мета в житті;
 б, г – невизначеність у житті;

- 7.а, в – значення честі у житті,
 б, г – безчестя;

8.а, в – добре ставлення до людей,

б, г – погане ставлення до людей;

9.а, в – песимістичне ставлення до життя,

б, г – оптимістичне ставлення до життя;

10.а, в – допомога іншим,

б, б – небажання допомагати;

11.а, в – чуйне ставлення до людей,

б, г – байдужість;

12.а, в – значущість дружби,

б, г – марність дружби;

13.а, в – значущість пізнання самопізнання, конструктивної критики,

б, г – непотрібність пізнання, навчання;

14.а, в – значущість милосердя,

б, г – невдячність;

15.а, в – нерозділена любов,

б, б – міцна любов.

Підраховується сума балів (по варіанту 1) або кількість виборів (по варіанту 2) окремо по відповідях першого ряду (а, в) і окремо по відповідях другого ряду (б,г).

Основним принципом оцінювання отриманих результатів є порівняння сум балів або кількості виборів. Більш високі оцінки або більшу кількість виборів мають відповіді першого ряду, які свідчать про стійкі морально-

ціннісні орієнтації, ціннісне ставлення студентів педагогічного коледжу до себе, життя, до людей, до Батьківщини. Тоді як відповіді другого ряду свідчать про невихованість морально-ціннісних орієнтацій.

План діагностувальної бесіди

1. Що найважливіше для оптимальної підготовки вчителя з морально-ціннісного виховання?
 - а) ґрунтовна психолого-педагогічна та етнопедагогічна підготовка;
 - б) опанування методики виховної роботи з використанням етнопедагогічних засобів;
 - в) набуття навичок та умінь щодо організації морально-ціннісного виховання засобами етнопедагогіки;
 - г) ваш варіант.
2. Які фактори впливають на рівень реалізації морально-ціннісного виховання етнопедагогічними засобами?
3. Які напрями професійної підготовки вчителя з морально-ціннісного виховання потребують удосконалення та розширення?
 - а) навчальні програми;
 - б) методичні посібники;
 - в) навчальні посібники;
 - г) введення спецкурсів.
4. Що Ви вважаєте необхідним у сучасних умовах інтеграції (як процес взаємопроникнення засобів етнопедагогіки у навчально-виховний процес) для оптимізації процесу виховання морально-ціннісних орієнтацій студентів?
5. Які засоби етнопедагогіки Ви вважаєте доцільними у виховному процесі для підвищення ефективності процесу морально-ціннісного виховання студентів педагогічного коледжу?
 - а) рідна мова;
 - б) фольклор;
 - в) народні традиції;
 - г) народні символи;

д) жанри народного мистецтва: музична, пісенна, інструментальна, танцювальна, театральна творчість.

6. Який вплив засобів етнопедагогіки на студента ви спостерігали?

а) розвиток творчого потенціалу;

б) моральне вдосконалення;

в) згуртування колективу;

г) вплив на загальний розвиток особистості;

д) розвиток свідомого ставлення;

е) розвиток умінь, навичок, здібностей.

7. За якими критеріями формується професійна готовність педагога до здійснення морально-ціннісного виховання дітей та юнацтва?

8. На формування яких пріоритетних цінностей професійної діяльності студентів Ви зосереджуєте увагу під час вивчення відповідної навчальної дисципліни?

9. У чому ви вбачаєте загальні шляхи досягнення успіхів у морально-ціннісному вихованні студентів засобами етнопедагогіки?

а) у якісних знаннях з педагогіки, психології, методики, етнопедагогіки;

б) у творчому ставленні до роботи;

в) у захопленості педагога своєю справою.

10. Які ускладнення виникають під час організації та планування навчально-виховної роботи щодо морально-ціннісного виховання з використанням засобів етнопедагогіки ?

**Програма навчальної дисципліни „Педагогіка”
спеціальності 5.02020401 „Музичне мистецтво”, освітньо-
кваліфікаційний рівень – молодший спеціаліст**

(загальна кількість годин – 270: з них аудиторні – 164, самостійні – 106)

(2008-2009 н.р.)

Змістовий модуль 1. Вступ. Вчитель, вихователь, їх соціальна функція. Предмет педагогіки, її виникнення та становлення. Основні педагогічні поняття. Педагогіка та інші науки. Методи науково-педагогічних досліджень. Теми: Вчитель, вихователь, їх соціальна функція. Виникнення гуманістичної педагогіки в епоху Відродження. *Завдання:* Українська народна дидактика про вчителя та педагогічну діяльність. Розвиток педагогіки та освіти в епоху українського національного відродження (братські школи, козацька педагогіка).

Змістовий модуль 2. Предмет і основні поняття дидактики. Завдання дидактики. Концепція розвитку української національної освіти. Суть процесу навчання. Етапи засвоєння знань. Зміст освіти в школі і дошкільному закладі. Принципи навчання.

Теми: Предмет і основні поняття дидактики. Завдання дидактики. Принципи навчання. *Завдання:* Українська народна дидактика, її мета, завдання, зміст, освітні елементи. Презентація творчих проектів з проблеми «Українська народна дидактика про вчення, писемність, книгу, школу». Народна педагогіка про принципи навчання.

Змістовий модуль 3. Методи навчання. Форми організації навчання. Особистісно-орієнтоване навчання. Контроль за навчальною діяльністю учнів.

Тема: Методи навчання. *Завдання:* Презентація мікродосліджень на тему «Народна педагогіка про методи навчання».

(2009-2010 н.р.)

Змістовий модуль 4. Мета та завдання виховання. Суть процесу виховання. Компоненти виховання. Принципи виховання.

Теми: Мета та завдання виховання. Компоненти виховання. Принципи виховання. *Завдання:* Народна педагогіка про мету виховання. Ідеал виховання у народній педагогіці. Презентація творчих проектів на тему «Суспільний ідеал як узагальнене втілення загальнолюдських норм моральності». Народна педагогіка про критерії вихованості особистості. Народна педагогіка про принципи виховання.

Змістовий модуль 5. Методи і форми виховання. Форми виховної роботи. Технологія виховання. Робота з колективом учнів.

Теми: Методи виховання. Робота з колективом учнів. *Завдання:* Народна педагогіка про методи виховання. Народна педагогіка про методи самовиховання. Народна педагогіка про виховну роль колективу, проблеми взаємовідносин у колективі.

(2011-2012 н.р.)

Змістовий модуль 6. Розумове виховання. Формування основ наукового світогляду. Моральне виховання. Естетичне виховання. Трудове виховання. Фізичне виховання. Виховання дітей у сім'ї.

Теми: Формування основ наукового світогляду. Моральне виховання. Естетичне виховання. Трудове виховання. Фізичне виховання. Виховання дітей в сім'ї. *Завдання:* Вплив світоглядних уявлень та вірувань, що історично склалися у народу України, на формування основ наукового світогляду. Аналіз народних календарних свят українців та обрядів, що їх супроводжують з точки зору народного бачення світу українців. Особливості використання у моральному вихованні молодших школярів національної символіки. Народна педагогіка про морально-етичні норми народу. Відображення моралі в усній народній творчості. Значення народного календаря у моральному вихованні школярів. Значення усної народної творчості в естетичному вихованні молодших школярів. Естетичне

виховання молодших школярів на основі традицій національної культури у досвіді передових учителів України. Народна педагогіка про естетичне виховання. Народна педагогіка про трудове виховання. Народна педагогіка про фізичне виховання. Народна педагогіка про сімейні традиції українського народу, сімейні реліквії.

Педагогічні задачі

1. Ольга – студентка педагогічного коледжу, добре навчалася, бо завжди мріяла бути вчителькою і відповідати на всі дитячі „Чому?” Вона відповідально поставилася до педагогічної практики, підбрала самі сучасні методики, розробки і вважала себе готовою до роботи з дітьми. І діти їй також сподобались саме такі веселі і допитливі чомучки, як вона і сподівалась. Олена Дмитрівна вчителька 2-Б класу, де проходить практика Ольги, збрала довкола себе дітей і вони грали народну гру „Журавель і жабки”. Усім було весело та Ользі здавалося це застарілим, дуже давнім. І вона запропонувала свою гру, однак її пояснення правил гри було таким довгим і детальним, що діти втратили до гри інтерес, ледве дослухавши Ольгу і стали знову грати у „Журавель і жабки”.
2. Марина працює перший рік у школі. Робота їй подобається, з дітьми знаходить легко спільну мову. Сьогодні Марина разом з дітьми на прогулянці. Діти граються, весело щебечуть і здається усе чудово. Аж ось Соня біжить до вчительки, щоб показати сонечко, перечіплюється і падає. Ще ніхто до кінця не усвідомив, що трапилось, як роздався дитячий пронизливий плач. Вчителька підхопила дівчинку, потім приїхала швидка, прибігли батьки, викликав директор, усі висловлювали їй претензії і недовіру. Ніхто, крім медсестри, не подякував Марині за своєчасну допомогу. Молода вчителька сиділа за своїм столом і плакала.
3. Мирослава вважала себе сучасною і стильною. Мода була її захопленням, якщо спідниці, то найкоротші, якщо джинси, то рвані, якщо пірсинг, то в носі, якщо фарбувати волосся, то в синій колір. Саме так виглядала Мирослава, коли прийшла на практику у школу. Діти розглядали її якийсь час, а потім здивовано запитали: - „То Ви наша вчителька?” Але вже на прогулянці стало зрозуміло, що Мирославу діти не чують. Спочатку Мирослава просила дітей почути її, потім почала говорити гучніше, але діти бавилися і не звертали на неї ніякої уваги.

Тема: Сімейна обрядовість українського народу

Вид заняття: **практичне заняття (КТС етнопедагогічного спрямування)**

(Навчальна дисципліна „Педагогіка”, Галузь знань 0202 „Мистецтво”)

Напрямок (спеціальність) 5.02020401 „Музичне мистецтво”

Мета: розвивати творчі вміння та навички у процесі презентації творчих проєктів, дослідницьких робіт студентів, сімейних реліквій, аналізу уривків праць, інсценізації сімейної обрядовості тощо; виховувати оцінні критерії, повагу до культурних традицій родини, глибокого осмислення їх в житті людини, духовної потреби берегти сім'ю, сімейні реліквії, родинні традиції як сімейний скарб, оберіг.

Методи: бесіда, навчальна дискусія, проблемного викладу, ілюстрування, дослідницький, інтерактивні методи.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН: відеопроєктор, фоторяд, індивідуальні картки, сімейні реліквії, презентація Pair-Poind „етапи КТС”, національні страви, література та першоджерела до теми.

Основні поняття та терміни: сімейна обрядовість, весільна обрядовість, родовід, сім'я, шлюб, брейнстормінг, сімейні реліквії.

План практичного заняття

I. Організаційна частина.

II. Мотивація навчальної діяльності студентів.

III. Повідомлення теми, формування мети та основних завдань практичного заняття, ознайомлення з етапами КТС.

IV. Огляд-презентація студентами виставки літератури та першоджерел з теми.

V. Теоретична частина заняття (*контроль вихідного рівня знань студентів, робота з індивідуальними картками, використання інтерактивного методу „брейнстормінг”*).

Питання контролю

1. *Сім'я як провідна ланка в системі освіти.*
2. *Історичні типи сім'ї. Форми шлюбу.*
3. *Завдання сімейного виховання.*
4. *Функції сім'ї. Типи взаємин в сім'ї.*
5. *Провідні напрямки родинно-сімейного виховання.*
6. *Умови виховання дітей у сім'ї.*

VI. Практична частина заняття.

Інструктаж

1. Підготуйтеся до презентації команди: назва, девіз, емблема.
2. Використовуючи знахідки з інтернету, розповіді членів родини, підготуйте дослідницьку роботу на тему: «Мій родовід».
3. Представте сімейні реліквії, визначте їх значення для вашої родини.
4. Підготуйтеся до презентації українських страв, їх символіки.
5. Користуючись науково-педагогічною літературою, засобами масової інформації, знахідками з Інтернету підготуйте презентацію творчих проєктів за книгою М. Стельмаховича «Народна педагогіка», визначте погляди народної педагогіки щодо сімейного виховання, сімейних традицій українського народу;
6. Підготуйтеся до інсценізації одного із сімейних обрядів.

Хід виконання практичного заняття (Етапи КТС)

1. *Презентація команд (назва, девіз, емблема)*
2. *Дослідницька робота студентів з теми: «Мій родовід».*
3. *Значення сімейних релівій для моєї родини.*
4. *Українські страви, їх символіка.*
5. *Творчі проєкти студентів за книгою М. Стельмаховича «Народна педагогіка».*
6. *Сімейна обрядовість.*

VI. Підведення підсумків. Оцінювання. Визначення переможців (аналіз, визначення переваг та недоліків, коротке повторення основних положень

практичного заняття, відповіді на запитання, узагальнення матеріалу, загальний висновок).

VII. Рекомендована післядія:

- а) ознайомтесь з працею А.С. Макаренка *«Книга для батьків»*, визначте види фальшивого авторитету за А. С. Макаренком;
- б) В.О. Сухомлинського *«Батьківська педагогіка»*, випишіть суттєві тези з праці які, на ваш погляд, стануть вам у пригоді у процесі створення власної сім'ї та виховання власних дітей, підготуйтеся до цитування та обговорення уривків праці на занятті.

З метою диференційованого підходу до студентів опрацьовуючи праці радимо:

У відповідності з рівнем підготовки студентів та особливостями груп пропонуєм на практичному занятті опрацьовувати всі питання для груп найвищого рівня складності або окремі його питання для груп середнього рівня складності.

- а) скласти конспект праць А.С. Макаренка *„Книга для батьків”*, В.О. Сухомлинського *«Батьківська педагогіка»*, підготуватись до їх обговорення;
- б) виписати цитати з праць А.С. Макаренка *„Книга для батьків”*, В.О. Сухомлинського *«Батьківська педагогіка»*, підготуватись до їх обговорення;
- в) виписати цитати з праць А.С. Макаренка *„Книга для батьків”*, В.О. Сухомлинського *„Батьківська педагогіка”*.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

Основна

1. Волкова Н.П. Педагогіка: Посібник для студентів вищих навчальних закладів / Н.П. Волкова. – К.: Академія. – 2002. – С.220-230.
2. Галузяк В.М., М.І. Сметанський, В.І. Шахов. Педагогіка: Навчальний посібник / В.М. Галузяк. – В.: Книга-Вега. – 2003. – С.353-358.

3. Кузьмінський А.І., Омеляненко В.А. Педагогіка: Підручник / А.І Кузьмінський. – К.: Знання-Прес. – 2004. – С. 367-387.
4. Мойсеюк Н.Є. Педагогіка: Навчальний посібник / Н.Є. Мойсеюк. – К., 2007. – С. 523-537.
5. Стельмахович М.Г. Народна педагогіка / М. Г. Стельмахович. – К., 1996.
6. Фіцула М.М. Педагогіка: Навчальний посібник / М.М. Фіцула. – К., 2006. – С. 373-391.

Додаткова

1. Бабій В. Сімейні традиції та їх виховне значення / В. Бабій // Позакласний час. – 2004. – № 7-8. – С. 27-31.
2. Ващенко Г. Виховний ідеал / Г. Ващенко. – Полтава: Полтавський вісник, 1994. – 191 с.
3. Макаренко А.С. Книга для батьків / А.С. Макаренко. – К., 1982.
4. Сухомлинський В.О. Батьківська педагогіка / В.О. Сухомлинський – К., 1976.
5. Скутіна В.І. За традиціями української народної педагогіки / В.І. Скутіна // Почат. школа. – 1993.– № 7. – С. 22-24.

Педагогічна скарбничка

Пояснення

- *Добрим словом мур проб'єш, а лихим і в двері не ввійдеш*

Бесіда

- *Добре слово людину живить, від поганого – голова болить*
- *Шабля ранить голову, а зле слово – душу*

Дискусія

- *Лагідні слова роблять приятелів, а гострі – затятих ворогів*

Переконання, порада, повчання

- *Мудра голова не дбає на лихі слова*
- *Не будь у людях примітний, а будь вдома привітний*
- *У гостині останній починай їсти, а перший переставай*
- *Не роби нікому того, що тобі не мило*

Навіювання

- *Не їж зелених слив, бо в череві жаби виростуть*
- *Не плюй на вогонь, бо обличчя струпом вкриється*
- *Не руйнуй пташиних гнізд, бо осліпнеш*
- *Не сідай за вугол стола, бо не одружишся*
- *Коли їси, то не співай, бо матимеш дурного чоловіка (дурну жінку)*
- *Не об'їдайся медом, бо пупцем потече*
- *Не їж у шапці, бо твоя жінка буде мати дурного чоловіка*
- *Коли сидиш, то не дригай ногами, бо чорта колишеш*
- *Не облилуй макогін, бо швидко полисієш*
- *Не об'їдайся сира, бо скоро буде твоя голова сива*
- *Їж крайці з хліба, будуть тебе хлопці (дівчата) любити*

Напучування, застереження

- *Не руйнуй пташиних гнізд, бо осліпнеш*
- *Не сьорбай і не клацай ложкою по зубах, бо будеш мати заїди*
- *Не сідай в хаті спиною до ікон, бо люди відвертатимуться*

- *Не їж перед дзеркалом, бо красу з'їси*

Приклад

- *Добрий приклад, кращий за сто слів*
- *Приклад, кращий за правило*
- *Бурчання наскучить, приклад научить*
- *Добре говорить, а зле творить*

Гра

- *Де гра, там і радість!*

Привчання

- *Посієш вчинок, виросте звичка*
- *Звичка – друга натура*

Доручення

- *Не одягає красить людину, а добрі діла*

Педагогічна вимога

- *Хто дітям потаче, той сам плаче*
- *Де багато няньок, там дитя каліка.*

Громадська думка

- *Раз на віку спіткнешся, та й то люди бачать*
- *Хоч ганьба очі не виїсть, але не дає між люди показатися*
- *Стид, хоч і не дим, а очі виїсть*
- *Громада – великий чоловік*
- *Більший чоловік громада, ніж пан*
- *Що громада забажає, того й пан не поламає*
- *Громада, як тільки плюне, – віята затопить*

Заохочення, похвала

- *Боги і діти живуть там, де їх хвалять*

Покарання

- *Перед тим як карати, полічи до ста*
- *Не вчи дитину штурханами, а добрими словами*
- *Добрі діти доброго слова послухаються, а лихі й дрючка не бояться*

Самооцінка

- *Шануй сам себе, шануватимуть і люди тебе*
- *Держи голову високо, та не задирай носа*
- *Дивиться, наче п'ятьох живцем проковтнув, а шостим вдавився*
- *Запишався, як Берко в колоді*
- *Запишався, як котеня в попелі*
- *Колос повний гнеться до землі, а пустий до гори стирчить*
- *Краще вклонитись чоботові, чим постолові*
- *Кривого дерева в лісі найбільше*
- *Високо літає, та низько сідає*
- *Гречана каша сама себе хвалить*
- *Дай боже нашому теляті вовка з'їсти*
- *Добрий товар хвалити не треба*

Самокритика

- *Сумління – найкращий порадник*

ФОРМУВАННЯ ЕЛЕМЕНТІВ АРТИСТИЗМУ ВЧИТЕЛЯ МУЗИКИ ЗАСОБАМИ НАРОДНИХ ТЕАТРАЛІЗОВАНИХ ІГОР

Бінарне заняття з дисциплін „Основи педмайстерності” та „Методика
музичного виховання в ЗОШ”

для студентів 4 курсу галузь знань 0202 „Мистецтво”
спеціальність 5.02020401 „Музичне мистецтво”

ПРАКТИЧНЕ ЗАНЯТТЯ

Тема заняття: Формування елементів артистизму вчителя музики засобами народних театралізованих ігор

Мета заняття:

- ✚ закріпити теоретичні знання з тем „Формування елементів артистизму вчителя музики” та „Використання народних театралізованих ігор на уроках музики”; довести необхідність розвитку творчих здібностей вчителя і учнів; розглянути можливості етнопедагогічних театральних технологій в удосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців;
- ✚ розвивати артистичні здібності, креативні вміння та формувати навички працювати творчо, вміння проводити педагогічні дослідження та аналізувати їх результати, робити висновки;
- ✚ виховувати інтерес до науково-педагогічних досліджень, допитливість, вміння працювати в групі, бажання висловлювати власну думку, обґрунтовувати її, поважати думку інших, любов до обраної професії та інтерес до етнопедагогіки.

Методи: бесіда, навчальна дискусія, ілюстрація, театралізація, інсценізація, „акваріум”, дослідження.

Матеріально-технічне забезпечення та дидактичні засоби, ТЗН: опорні плани, першоджерела, презентація, ПК, відеофрагменти, фоторяд, діаграми

Основні поняття: артистизм, театралізовані ігри, технології навчання

ПЛАН ЗАНЯТТЯ

ІНФОРМАЦІЙНИЙ БЛОК

- Необхідність елементів артистизму в педагогічній майстерності вчителя музики.

- Методологія використання народних театралізованих ігор на уроках музики

Завдання для студентів: розкрити теоретичні основи питань артистизму педагога та методу театралізованих ігор при вивченні музики.

Висновки експертів

II ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИЙ БЛОК

- Визначення рівня сформованості елементів артистизму вчителів (на прикладах кінофільмів)

Аналіз особливостей використання народних театралізованих ігор вчителями музики у ЗОШ

Завдання для студентів: підібрати відеоряд прикладів діяльності вчителя, що демонструють рівень сформованості артистичних здібностей, особливості використання народних театралізованих ігор вчителями ЗОШ; дослідити особливості використання народних театралізованих ігор вчителями ЗОШ та представити їх результати у вигляді діаграм.

Висновки експертів

ІІІ ПРАКТИЧНИЙ БЛОК

Театралізація, інсценізація навчальних ситуацій, демонстрація народних театралізованих ігор

Завдання для студентів: обіграти педагогічні задачі та провести їх аналіз, використовуючи теоретичні знання з тем

Висновки експертів

ІV ПІДСУМКОВИЙ БЛОК

Розробка методичних рекомендацій щодо формування акторських здібностей учителя музики та творчих здібностей учнів засобами народних театралізованих ігор

ХІД ЗАНЯТТЯ

1. *Організаційна частина.*
2. *Повідомлення теми, формування мети і завдань заняття.*

Педагогічна професія – професія особистісна, адже своєю особистістю педагог впливає на особистість вихованців.

Є. Руська зазначає: „Дорослі, педагоги і батьки часто втрачають авторитет не тому, що їм нема чого сказати, а тому, що їх не цікаво слухати”.

Якщо нас сьогодні запитати: „Який і чому був Ваш улюблений предмет?”, більшість відповість: „Той, що викладав улюблений вчитель”.

Коли педагогічний вплив перестає бути дієвим природними методами, педагогу потрібно застосовувати артистичні прийоми, які б давали додаткові можливості ефективної взаємодії.

- Пригадайте, якими особистісними якостями володіли Ваші кращі вчителі?
- А завдяки чому зіркові актори стають популярними?

Отже, ми розуміємо, що авторитет особистості напряду пов'язаний з вмінням бути цікавим глядачам та бути щирим. Адже нікому не хочеться бути обманути! А діти – це завжди особлива публіка і тому, що самі є безпосередніми, і тому, що вміють відчувати штучність і нещирість.

- Яка професія, на Вашу думку, є складнішою? Чому?

Сьогодні використання технологій театрального мистецтва в житті школи стає більш популярним завдяки своїй позитивно-творчій емоційності, педагогічній ефективності та удосконаленню професійної майстерності.

Педагогічний артистизм вчителя виявляється в тому, що вчитель займає ігрову позицію учня або стає активним учасником народних театралізованих ігор.

Саме тому темою нашого заняття є „Формування елементів артистизму вчителя музики засобами народних театралізованих ігор”.

Дана тема об'єднує дві фундаментальні для Вас дисципліни: основи педмайстерності та методику музичного виховання в ЗОШ, тому умовно ми поділились на дві групи. Всю роботу включено до 4 блоків: інформаційного, експериментального, практичного та підсумкового.

Мета заняття: розглянути можливості театральних технологій, зокрема народних театралізованих ігор в удосконаленні професійної підготовки майбутніх фахівців, показати необхідність формування елементів артистизму педагогів-музикантів.

За роботою лабораторії будуть слідкувати компетентні експерти: _____

3. Інформаційний блок.

Все життя - гра, а люди в ньому - актори.

Розкриття теоретичних засад формування артистичних здібностей педагога засобами театралізованих ігор.

4. Експериментальний блок.

Не вірю! (К. Станіславський)

Добірка фрагментів відеофільмів з прикладами діяльності вчителя, що демонструють рівень сформованості артистичних здібностей; дослідження

особливостей використання народних театралізованих ігор вчителями ЗОШ та представлення їх результатів у вигляді діаграм.

5. *Практичний блок.*

*Щоб дати учневі промінь світла,
педагогові треба виховати в собі сонце*

Обігравання педагогічних задач та їх аналіз, використовуючи теоретичні знання з тем.

6. *Підсумковий блок*

Урок – театр одного актора?

Колективне складання методичних рекомендацій вчителям-початківцям.

7. *Підведення підсумків заняття*

Таким чином, вирішувати питання професійної підготовки педагогів-музикантів можливо й доцільно на основі взаємодії театральної та музичної педагогіки із залученням театральних технологій етнопедагогічного спрямування, які сприяють розвитку педагогічної агротехніки. Театральні технології допомагають сформувати внутрішню і зовнішню техніку, педагогічний артистизм, розкрити творчий потенціал, збагатити морально-ціннісний світ як педагога, так і учнів.

8. *Рекомендована післядія*

Розробити навчальні проекти „Розвиток творчого потенціалу вчителя (учня) етнопедагогічними засобами”, використовуючи сучасні педагогічні, психологічні дослідження в цій галузі.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ТА РЕКОМЕНДОВАНИХ ДЖЕРЕЛ

Гиппиус С. В. Гимнастика чувств. – М.,1974.

Кнебель М О Поэзия педагогіки. – М.,1976.

Станиславский К. С. Работа над собой в творческом процессе переживания //Собр. Соч. В 8т. – М.,1954. –Т. 2.

Програма

роботи засідання психолого-педагогічної лабораторії з дослідження експериментальної науково-методичної проблеми «Розробка технологій використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл: реалії та перспективи»

Мета проведення: систематизувати теоретичні знання та запровадити елементи констатувального та формувального експериментів під час проходження педагогічної практики в школі з дослідження експериментальної науково-методичної проблеми; сформувати науковий апарат з досліджуваної теми, підготувати студентів до написання та публічного захисту наукових робіт.

Апробація результатів: друк статей у студентському випуску Вісника Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу.

ЗМІСТ РОБОТИ

Психолого-педагогічної лабораторії з дослідження експериментальної науково-методичної проблеми «Розробка технологій використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл: реалії та перспективи»

Мета: Розробка технологій використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл, виявлення та експериментальна перевірка ефективності запропонованих технологій.

Завдання:

1. Здійснити ретроспективний аналіз проблеми використання технологій використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл.

2. Провести соціально-технологічний та педагогічний аналіз застосування етнопедагогічних засобів вчителями ЗОШ.
3. Обґрунтувати технології використання засобів етнопедагогіки.
4. Розробити методичні рекомендації щодо застосування інтерактивних методів навчання.

Етапи експерименту

I. Теоретичний блок.

Визначення наукового апарату дослідження «Теоретико-методологічні засади використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл».

Реалізація студентами підготовленого завдання № 1.

Висновки експертів наукового відділу:

- *к. філ. н., Войцехівська Н. К.*
- *к. пед. н., доц. Кісельов Д.Л.*
- *к. мистец.н. Іскра С. І.*

II. Соціальний блок.

«Соціально-психологічний та педагогічний аналіз особливостей застосування етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітньої школи»

Реалізація студентами підготовленого завдання № 2.

Висновки експертів відділу соціальних досліджень:

- *магістр освіти, Кобзаренко Л. А.*
- *магістр освіти, Казьміришена О. С.*
- *к. пед. н., Дровозюк Л. М.*

III. Практично-експериментальний блок.

«Експериментальне впровадження технологій застосування етнопедагогічних засобів»

Реалізація студентами підготовленого завдання № 3.

Висновки експертів відділу практичних технологій:

- *викладач-методист, Жупанова О. І.*
- *викладач-методист, Голунов Л. А*
- *викладач-методист, Сверлович В. В.*

IV. Підсумковий блок.

«Розробка методичних рекомендацій щодо використання етнопедагогічних засобів у навчальному процесі ЗОШ»

Реалізація студентами підготовленого завдання № 4

(робота мікрогруп з проекту рішення)

Загальні висновки дослідження:

Проект методичних рекомендацій щодо запровадження етнопедагогічних засобів у навчально-виховний процес загальноосвітніх шкіл.

ЗАВДАННЯ УЧАСНИКАМ

I. *Створити творчий проект: презентація/ стінгазета*

Тема: «Теоретико-методологічні засади використання етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі загальноосвітніх шкіл»

Студенти опрацьовують теоретичний матеріал за темою, оформлюють ґрунтовну презентацію та публічно захищають результати роботи (7-10 хв).

II. *Відеофоторяд щодо використання вчителем та студентами-практикантами етнопедагогічних засобів (діаграма «Діагностика процесу використання вчителями та студентами етнопедагогічних засобів у навчально-виховному процесі зош»)*

Студенти проводять збір фактичного матеріалу за темою під час педагогічної практики в школі, проводять опитування вчителів, студентів-практикантів, систематизують матеріал, оформлюють відео звіт, будують діаграми, презентують публічно (7-10 хв.)

III. Обігравання психолого-педагогічних ситуацій етнопедагогічного спрямування з подальшим вирішенням у мікрогрупах

Студентам пропонується вирішити незнайому ситуацію за темою і презентувати рішення мікрогрупи у вигляді фрагменту уроку (10-15 хв.).

IV. Обговорення проектів щодо розробки методичних рекомендацій

Пропозиції щодо методичних рекомендацій (5-10 хв.).

ДОВІДНИКОВИЙ МАТЕРІАЛ

Етнопедагогіка – це система цілей, завдань, принципів, методів, форм організації процесу становлення молодого члена суспільства і підготовки його до життя в структурі національно-етнічних поглядів, норм і звичаїв окремого народу, етносу.

Етнопедагогіка – галузь педагогіки, що включає в себе емпіричні педагогічні знання, навички, досвід певного етносу у вихованні підростаючого покоління.

Етнопедагогіка – наука про народну педагогіку, про народну школу, досвід народу щодо виховання підростаючого покоління, про педагогічні погляди народу, щодо виховання дітей.

Народна педагогіка – це галузь педагогічного досвіду народу, яка розкриває його (народу) погляди на мету, завдання, форми, методи та засоби навчання і виховання.

Структура української етнопедагогіки

- Українська фамілістика (українське народне родинознавство).
- Українське родинознавство.
- Українське народне дитинознавство.
- Українська деонтологія.
- Родинна педагогіка (батьківська педагогіка).
- Українська народна дидактика.

Скарбниця навчально-виховних засобів етнопедагогіки

- рідна мова;
- усна народна творчість;

- національна міфологія;
- символіка;
- народне мистецтво;
- національні традиції;
- звичаї;
- обряди;
- народні ігри;
- народні іграшки;
- ритуали, урочистості;
- безпосередня особиста праця;
- природа;
- колискова пісня;
- скоромовки, оповідання, казки, частівки, утішки, забавлянки, закликанки;
- атмосфера рідної домівки;
- приклад старших;
- дитяча самодіяльність;
- народні афоризми, прислів'я, приказки.

Принципи етнопедагогіки

- природовідповідність;
- культуровідповідність;
- народність виховання;
- врахування вікових та індивідуальних особливостей особистості;
- виховання в праці;
- єдність навчання і виховання;
- зв'язок із життям рідного народу;
- гуманізм;
- активність і ініціативність вихованця в процесі виховання;

- орієнтація на загальнолюдські моральні цінності та морально-ціннісні орієнтири;
- принцип інтегративності;
- принцип практико-орієнтованості;
- принцип суб'єктності.
-

Майстер клас „Витинанка”

Проведено: 2 - А, НВК: загальноосвітня школа І-ІІ ступенів-ліцей № 7
Вінницької міської ради

Мета: Навчити дітей працювати з папером, виготовляючи витинанки. Ознайомити з історією виникнення витинанки. Розвивати їхню уяву та фантазію. Виховувати повагу до народної традиційної культури.

План

1. Організаційний момент.
2. Повідомлення теми і мети заходу.
3. Вступна бесіда.
4. Основна частина.
 - Розповідь про історію витинанки
 - Інструкція з виготовлення витинанки
 - Виготовлення витинанки
5. Висновок.

Хід виховного заходу

1. Нумо, діти, підведіться!
Всі приємно посміхніться.
Продзвенів уже дзвінок,
Починаємо урок!
2. Сьогодні, дітки, ми з вами будемо вивчати все про витинанку і спробуємо її зробити.
3. *Витинанки* – це вид давньослов'янського, зокрема українського, народного декоративного мистецтва. Включає сюжетні та орнаментальні прикраси житла – ажурні, силуетні тощо. Матеріалом для витинанок є папір, деякі люди вважають, що витинанками можуть бути вироби з дерева або із рослинних заготовок. Витинанки використовують для прикрашання приміщень – стін, вікон (наприклад, дивовижні фіранки на кватирках

сільських хат), а також полиць, коминів, печей. Витинанки застосовують як у побуті, так і для підготовки релігійних або світських свят.

– З появою паперу і перших примітивних ножиць у Китаї з'явилися і перші витинанки. Так традиції витинання на території України віднаходять у трипільській кераміці. Це часто-густо ажурні аплікації зі шкіри та хутра на одязі й предметах домашнього побуту.

Витинанки кінця XIX - початку XX століття вирізняються високою художньою майстерністю. У кожному регіоні та в багатьох осередках населення вони набули своїх рис.

Орнамент традиційних витинанок здебільшого геометричний і рослинний. Папір при витинанні складали вдвоє, вчетверо, увосьмеро, що дозволяло створити сталі структури, композиції.

– Важливо стежити за тим, щоб при вирізанні узору не зрізати край складеного паперу, оскільки в цьому випадку зображення розпадеться на частини. Вирізати узор можна по попередньому малюнку або довільно, без заздалегідь наміченого малюнку. Другий спосіб дає «вирізки-сюрпризи», що привертає дітей до створення творчих робіт, нових і красивих узорів витинанки.

– Давайте разом з нами по кроках спробуємо виготовити витинанку.

Отже, крок 1.

Складаємо аркуш кольорового паперу вдвоє, лицем до лиця. Підніміть всі свої аркуші, я подивлюсь, чи правильно ви їх склали. Молодці, у вас вийшло, йдемо далі.

Крок 2.

У мене є шаблони, я показую один із них, а ви піднімаєте руку, кому він сподобався – даю його. Отже, ви всі маєте шаблони.

Крок 3.

Обведіть шаблони на папері, який у вас складений вдвоє, так, щоб де згин – ви не обрізали. Молодці, ви правильно обвели свої шаблони.

Крок 4.

Тепер обережно беріть в руки ножиці і вирізайте по контуру. Важливо стежити за тим, щоб при вирізанні узору не зрізати край складеного паперу, оскільки в цьому випадку зображення розпадеться на частини. Вирізати узор можна за попереднім малюнком або довільно, без заздалегідь наміченого малюнку. Другий спосіб дає «вирізки-сюрпризи», що привертає дітей до створення творчих робіт, нових і красивих узорів витинанки.

Молодці. Нам залишився ще один крок.

Крок 5.

Ви берете до рук свою витинанку, яку ви щойно вирізали, та обираєте аркуш кольорового паперу, берете клей і клеєте витинанку.

Молодці, у кожного є своя витинанка. Якщо ви хочете зробити об'ємну витинанку, вам потрібно буде трішки більше попрацювати, тому що вона має інші шаблони та складається з декількох частин (в нашому випадку з трьох). Молодці, у вас вийшли гарні витинанки. Сьогодні на уроці ви ознайомились ще з одним видом аплікацій.

5.Висновок.

Молодці дітки, ви сьогодні добре попрацювали та дізналися багато цікавого про витинанки.

Сценарій народознавчого свята „Народні звичаї та обряди Подільського краю”

Мета: ознайомити студентів з найбагатшими надбаннями культурної скарбниці подільського народу: писанкарством, вишивкою, ткацтвом та ін., формувати вміння глибше зрозуміти ціну і вартість мистецької культури подільського народу, подій побуту (весілля), народної матеріальної культури Подільського краю, просякнутої ідеєю звеличування хліба, забезпечення родинного щастя та безперервності життя, магичністю всіх обрядових дій та обрядових атрибутів; розвивати артистичні здібності студентів; виховувати поважливе ставлення до народних традицій та обрядів Подільського краю.

Обладнання: музичні номери, відеоряд свята короваю, костюми до драматизації обряду сватання, епіграф, гарбуз, рушники, виставка вишивки, крашанок, ікони, коровай, кочерга, корзина, українські страви, призи, медалі, обручка, голка, фотокартки свята короваю та обряду сватання, муляж печі, відеоролик Вінниці, фоторяд визначних місць Вінниці.

Хід заходу

(Презентація відеоролика про Поділля)

Ведучий 1: Шановні гості, ми раді вас вітати на нашій Подільській землі!

Ведучий 1: «Красо України, Подолля...» *Це відомі слова Лесі Українки.*

Ведучий 2: Саме цими чудовими словами хочеться розпочати нашу виховну годину (Звучить музичний супровід «Аве Марія»).

Поділля, Поділля любий мій Краю

Усе багатство, що в надрах віддаєш ти для нас,

Від щирого серця тебе я кохаю,

Бо чаруєш ти очі та безліч прикрас.

Із грудей рідних Товтрів ти даруєш нам чари,

Лиш потрібно терпіння, щоб прийшов слухний час,

Ти даруєш здоров'я на довгі роки

І життя нам продовжиш, бо любиш ти нас.

Де яблунь розливи білі,
 Де поле й задумливий ліс,
 Це край мій, моє Поділля,
 Я тут народився і зріс.

Стрічав вечори я у полі,
 На воза вкладаючи плуг,
 А місяць зійде, – до тополі
 Спішив на задумливий Буг...

Ті роки, повік незабутні,
 Майнули, як тінь по землі...
 Гуркочуть турбіни могутні
 В маленькім подільськiм селі.

Неділя – справляють весілля.
 Як пісня – дівоча коса...
 Це край мій, чарівне Поділля –
 Всі України краса.

Ведучий 1: Поділля – одне із найкращих місць України, найдивовижніше, найчарівніше.

Ведучий 2: А скільки художніх традицій, народних звичаїв та обрядів зберігає наше славнозвісне Поділля.

Ведучий 1: Народні звичаї та обряди відображає вишивка як один із поширеніших видів народно-прикладного мистецтва на Поділлі.

Вишиванка... Шматочок тканини, за допомогою нитки, голки та рук перетворений на цілий Всесвіт зі своїм власним таємним життям.

Ведучий 2: Подільській народній вишивці притаманні мініатюрність, чистота виконання, ювелірний характер. Як важлива художня цінність вона виконує численні функції: естетичну, пізнавальну, пошукову.

Погляньте (*виставка вишивки*) – цей вид мистецтва, який зберіг, доніс до нас і стверджує подальший розвиток орнаментальної, графічної, живописної культури подільського народу. У подільській вишивці

трапляються геометричні, рослинні, зооморфні орнаменти, кожен з яких має певне символічне значення.

Ведучий 1: Велику роль у житті українського народу відігравали рушники, які використовувалися в родинних церемоніях та обрядах: під час сватання, весілля, закладання хати і на входини, зустрічі почесних гостей, народження дитини. Мали вони символічне значення і в оздобленні хати, мали охоронну властивість.

(Розповідь Сергія Жильцова про бабусині рушники. Розповідь Оксани Пустовіт про власну вишивку).

«Пісню про рушник» вам дарує викладач Вінницького гуманітарно-педагогічного коледжу Ізерінська Альбіна.

Ведучий 2: Подільська кухня теж відображає наші національні традиції. Вона є досить смачною різноманітною, вишуканою і корисною.

Ведучий 1: Переконаєтесь ви у цьому після виховної години, тому що ми запрошуємо скуштувати наших подільських страв.

Український борщ з пампушками, галушки, вареники, приправлене спеціями сало, деруни, картопляники, солодка різдвяна кутя з медом, маком та горіхами, квашена капуста, буряк, квашені огірки – як смачно.

І зараз ми подивимось, як смачно ви вмієте готувати українські страви:

Ви зварили галушки

За рецептом бабушки

Хай дає наснаги й сили,

Те, що ви для нас зварили.

Покуштуйте страви наші –

Це і борщ смачний і каша.

Беріть ложки і щосили

Нумо куштувати,

Бо смачнішого не знати:

Тут картопля у сметані,

Готували також самі ?

Ця картопля – хліб другий,
 Незамінний і смачний,
 Швидко настрій підіймає,
 Теплом душу зігріває.
 А якщо щось є в сметані –
 Все боліти перестане...

Конкурс «Найкраща українська страва» (Представити страву та скласти вірш про неї).

Ведучий 2: Ми пропонуємо вам поглянути на наші страви та зачитати вірші до них, обрати переможця. А допоможе вам визначити переможця укр. нар. пісня *«Українське сало» у виконанні Гнатенка Павла.*

Ведучий 1: Найбільші можливості для реалізації народних традицій мають хлібопекарні, адже хліб на Поділлі є культовою стравою, а в наш час рідко яка господиня пече хліб сама, переважна більшість його купує. Вироби з борошна виготовляються з дотриманням високих технологій та народних традицій. Весільну випічку виготовляють виключно майстрині, які живуть щасливо у першому шлюбі. Серед прикрас обрядових хлібів давні символи, що забезпечують щастя, довголіття, продовження роду і здоров'я.

Хліб на Поділлі називають «святим», «Божим даром», «годувальником», «головою».

Ведучий 2: Вашій увазі пропонуємо *Обрядові хліби та калачі, що печуться на Поділлі.*

(Презентація фотокарток обрядових хлібів на мультимедійній дошці)

Ведучий 1: **Колач (калач)** – обрядовий хліб. На весіллях, крім короваю, пекли й інше печиво, серед якого колач посідав не останнє місце.

Виготовляли його із вчиненого тіста, як правило, плетеним з трьох-чотирьох качалочок. Колачі були завернуті у великий овал, нерідко з діркою посередині.

Ведучий 2: Лежень – весільний обрядовий хліб, різновид колача. Проте лежень робили завжди овальним та великим – як із плетінки, так і з цілої довгастої хлібини. Зверху, подібно до короваю, прикрашали оздобами з тіста. Лежень возили молоді до нової родини: молодий – для тещі, молода – для свекрухи. Ділили його на другий день весілля, а доти він лежав на столі перед молодими, чекаючи своєї долі (звідти, мабуть, і його назва).

Ведучий 1: Дивень (верч) – весільний обрядовий хліб, різновид колача, лежня. Слугував здебільшого для обміну між весільними родинами: молодий привозив його для тещі, а молода – для свекрухи. Форма його була овальною, як і в лежня, однак прикрасами зверху він оздоблювався рідко. Якщо дивень удається, то й життя має бути щасливим. Садячи його у піч, примовляють: «Світи, жар, у печі ясно, печись, дивень, красно: гостям – на велике диво, молодим – на щастя, на долю, на свою родину. Печись, дивень, не схились, не пригори, молодім серця та й не зсуши!»

Ведучий 2: Шишки – весільне обрядове печиво, яке випікали з коровайного тіста. Розкачували смугу тіста й робили з одного боку насічки, зубці. Потім стрічку згортали, перевертали зубцями догори й “підперізували” качалочкою з тіста. Це й були шишки. Отож, ідучи на весілля, гості несли з собою хліб, а верталися зі шматком короваю або шишками.

Ведучий 1: Корочун (крачун, кречун) – різдвяний обрядовий хліб, який випікали разом з колачами для вечерників і колядників. Внесення корочуна відбувалося так само урочисто, як і поставлення на покуть куті з узваром.

Ведучий 2: Паска – весняний обрядовий хліб, який готували до Великодня. Дуже здобне вчинене тісто на яйцях, маслі, сметані, олії, цукрі добре вимішували і ставили у тепле місце сходити.

Свяченою паскою починали великодній сніданок.

Весільний коровай

Ведучий 1: Коровай – обрядовий хліб, поширений серед багатьох слов'янських народів. Але для української обрядової традиції коровай як символ має особливе значення, використовується у численних обрядових діях і вирізняється багатоманітністю варіантів. Особливе значення коровай має на українському весіллі. Відсутність короваю означала неповноцінність обряду, а людина, яка з бідності, сирітства чи якихось інших причин була позбавлена весільного короваю, одержувала прізвисько (а то й прізвище) **Безкоровайний**. Недарма про людей, наділених особливим почуттям власної гідності, казали: «Сидить, мов коровай на весіллі». Весільний коровай і зараз випікають із кращих сортів борошна.

Символи весільного короваю

Квіти, кривульки-безконечники, горіхи ліщини на листочках, виноград, птахи. Посередині квітка-шишка символізує фізичну зрілість, розквіт молодого чи молодої, ружа – символ продовження сім'ї, шишки – плідної сили природи, продовження роду, голуби символізують закохану пару.

Ведучий 2: *Пропонуємо вашій увазі фоторяд регіонального фольклорного свята весільного короваю «Короваю, мій раю», що відбулося 12 липня 2015 року в с.мт Брусиліві, Вінницької області.*

Навчально-тематичний план
роботи етнографічно-фольклористичного гуртка „Мережка”
(2007-2008 н.р.)

№ п/п	Термін проведення	Тема	Форми роботи	К-ть год
1.	Вересень	Народні ремесла	Мікродослідження Творчі проекти	1
2.	Жовтень	Особливості національного одягу	Міні-повідомлення Диспут	1
3.	Листопад	Вивчення основ народного календаря	Інценізування свят Виготовлення стенд-книжок	1
4.	Грудень	Основи народної медицини	КТС Мікродослідження	1
5.	Січень	Різдвяне свято, 12 страв Святвечора, Вертеп та колядки. Виготовлення різдвяних прикрас і сувенірів	Майстер-клас Інценізування	1
6.	Лютий	Вишивка стрічками українського орнаменту	Творча майстерня	1
7.	Березень	Семіотика українського орнаменту. Декоративна вишивка: троянди	Ретроспективний аналіз Майстер-клас Евристична бесіда	1
8.	Квітень	«То світлий Великдень Господній». Розмальовка крашанок - писанкарство	Майстер-клас Хвилинка духовності	1
9.	Травень	Вишивка бісером: ікони	Майстер-клас	1
10.	Червень	Виготовлення прикрас до одягу	Майстер-клас	1

(2009-2010 н.р.)

№ п\п	Термін проведення	Тема	Форми роботи	К-ть год
1.	Вересень	Об'ємна вишивка картин природи	Майстер-клас	1
2.	Жовтень	Види лозоплетіння	Майстер-клас	1
3.	Листопад	Майстри художнього різьблення та інкрустації по дереву	Майстер-клас	1
4.	Грудень	Вироби із соломи	Майстер-клас	1
5.	Січень	Петриківський розпис	Майстер-клас	1
6.	Лютий	Гончарство як мистецтво виготовлення керамічних виробів з гончарної глини.	Майстер-клас	1
7.	Березень	Ковальство	Майстер-клас	1
8.	Квітень	Секрети іконопису	Майстер-клас Хвилинка духовного занурення	1
9.	Травень	Скрабничка фольклорної спадщини	Майстер-клас Театралізація фольклорного матеріалу Фольклористично- етнографічні експедиції Аналіз засобів художньої виразності Музичні імпровізації	1
10.	Червень	Бісероплетіння, техніка ткання прикрас	Майстер-клас Хвилинка естетичної насолоди	1

(2011-2012 н.р.)

№ п\п	Термін проведення	Тема	Форми роботи	К-ть год
1.	Вересень	Майстер-клас з кераміки	Майстер-клас Екскурсії	1
2.	Жовтень	«Розробка технології використання засобів етнопедагогіки з морально-ціннісного виховання молодших школярів»	Засідання музично-педагогічної лабораторії	1
3.	Листопад	Японська техніка оригамі «Квіти »	Майстер-клас Хвилинки естетичної насолоди	1
4.	Грудень	Паперове диво: техніка квілінг	Виготовлення стінгазет, стенд-книжок Майстер-клас	1
5.	Січень	Майстерня гобеленового ткацтва	Майстер-клас Ескурсія	1
6.	Лютий	Бондарство	Творча година Міні виступи екскурсія	1
7.	Березень	Народна іграшка	Творча майстерня Еврестична бесіда Екскурсія	1
8.	Квітень	Чарівний світ бісероплетіння. Виготовлення листівки, квітів у техніці бісероплетіння на дротяній основі	Виготовлення листівок Конкурси Майстер-клас	1
9.	Травень	Секрети українського лялькарства. Лялька-мотанка оберіг душі	Екскурсії Народознавчі проекти	1
10.	Червень	Творці мережаної краси: виготовлення витинанок з паперу	Мікродослідження Творчі проекти Екскурсії	1

(2012-2013 н.р.)

№ п/п	Термін проведення	Тема	Форми роботи	К-ть год
1.	Вересень	Майстер-клас виробів з паперу	Майстер-клас Експерсії	1
2.	Жовтень	Секрети українського лялькарства. Виготовлення ляльок з тканини та бісеру		1
3.	Листопад	Випалювання	Майстер-клас Хвилинка естетичної насолоди	1
4.	Грудень	Скрабничка дитячої фольклорної спадщини	Театралізація фольклорного матеріалу Фольклористично- етнографічні експедиції Музичні імпрізації	1
5.	Січень	В гостях у гончара	Майстер-клас Експерсія	1
6.	Лютий	Виготовлення національних прикрас та символів	Творча година Міні-виступи експерсія	1
7.	Березень	Виготовлення вітальних листівок для мам з використанням техніки бісероплетіння	Творча майстерня Евристична бесіда Експерсія	1
8.	Квітень	Макраме	Майстер-клас	1
9.	Травень	Вишивання хрестиком, крючком	Майстер-клас	1
10.	Червень	Декупаж	Майстер-клас	1

Сценарій театралізованого дійства „Сватання”

Мета фольклорного свята: відродження, збереження, популяризація народних свят, звичаїв, обрядів, пісенної творчості, традиційного декоративно-ужиткового мистецтва, долучення різних вікових груп населення до культурної спадщини українського народу, збереження регіональних особливостей виконуваного матеріалу, діалекту, атрибутики та народного костюму.

До участі у святі запрошувались дорослі фольклорні колективи, окремі виконавці автентичного співу, народні музики (весільні музики), майстри традиційної вишивки, умільці приготування весільних короваїв з усіх районів області. У рамках свята проводився конкурс на краще виконання весільної пісні та кращий весільний коровай.

Ведучий 1: Ось ми і дійшли до весілля, що є своєрідним відображенням звичаїв та обрядів українського народу.

А тепер шановні гості,
Любі друзі, що прийшли до нас,
Щирі хазяї, що готували,
В цей святковий урочистий час!

Ведучий 2: Не буває свята без нагоди –

Тож повинні ми про це сказати:
Всі зібрались в цьому залі

Сватання відсвяткувать.

Сценка: «Сватання на Поділлі» (Українська піч, хата. Немидора колупає піч, звучить пісня у виконанні народного ансамблю «Троїсті музики»)

Немидора (замурзана): Мамо? так я колупаю, га?

Мати: Та доню не так, скільки можна показувати, телепень!

Немидора: Мамо, я так хвилююся, так хвилююся. Домовилися із Стецьком, що він старостів до мене зашле. Ой, нарешті я заміж вийду! (стукіт в двері)

Мати: Ой, напевне, це вже старости !

Стецько: (впав, пляшка горілки випадає) Добрий день, Оксано, приймай гостей. Ой, а це хто?

Немидора: Та це ж я твоя наречена, Стецько, я така гарна, що ти мене і не взнав! (показує на груди)

Стецько: О, Немидора!

Немидора: Стецько ! Чого тобі ? Кажі швидше та йди звідси, бо мені ніколи – я гостей чекаю !

Стецьк: Яких таких гостей?

Немидора: А тобі яке діло?

Стецько: Велике! Ти дружина моя майбутня, і я мушу все знати

Немидора: Ти що, Стецько, з глузду з'їхав ? Що ти таке говориш ? Та я краще олії з мухами нап'юся, ніж заміж за тебе вийду! (Пролітають мухи з олією)

Стецько: Ого, які гарні мухи!!! Мухи!!! (залицяється до мух)

Стецько: Не підеш значить?

Немидора: Не піду!

Стецько: Чи ти дурна, чи з воза впала? У мене ж і воли, і свині, і корови. Та й сам я хлопець хоч куди козак – глянь яке пузо (не має), а шляпа яка... (падає, пляшка горілки випадає)

Мати (Марія): Що тут трапилося у вас, доню?

Батько (Василь): А ти прихвосню, що тут робиш?

Стецько: Женитися до Оксани, ой до Немидори прийшов! Батько казав: «Досить, бовдуре, на моїй шиї висіти – одружуйся та чіпляйся на жінчину» (*Обіймає шию Немидори*)

Батько (Василь): Так ти значить свататися прийшов?

Стецько: Еге ж. Вгадали!

Мати: А старости ж твої де?

Стецько: А я їм доброго самогону дав, то вони сидять десь під сіном

Старости (*Співають «Ой на горі два дубки»*)

Батько: Оце отого твої старости. Та вони ж такі як ти та твій батько!

Старости: Тату, та ви що, та ми, та ми як то золото, що блищить!

Батько: Нічого, ми тут і без старостів обійдемося! Неси, доню, те, що йому положено!

Немидора! А ти тільки очі закрий (цілує Стецька в щічку!) (*Вибирає гарбуза*)

Стецько: А це дуже приємно!

Немидора: Відкрий очі – побачиш!

Стецько: Ой, який чудовий гарбуз! Ой, який я радий! А скільки каші можна наварити. Мати каші смачної наварить! Тато ж який радий буде!

Мати: Який же він дурний, і як таких земля носить!

Стецько: Ну я пішов! Бувайте здорові, який гарбуз!

Немидора: (плаче) Мамо, а чого ж це він пішов, може треба було письмовий дозвіл у батька взяти, чи гарбуз поганий був? Мамо!!! (плаче) Невже я так і незаміжня буду!

Батьки: Яке їхало, таке здибало! Іди сестрі допоможи, Немидоро!

Оксана: Ой мамо, я так хвилююся. І чому Петра так довго немає?
(*Стукіт у двері тричі*)

Мати: Василю, Василю, либонь старости ідуть!

Батько: І сам чую й бачу. Оксано, швидше до печі! Та старанно колупай!
(*Стукіт у двері тричі*)

Батько і Мати: Господи милосердний! Дай моїй донечці доброго чоловіка. За її добрість пошли їй щастя!

Немидора (плаче): Як її – то щастя, а як мені – то де там! Втік!
(Стукіт у двері трічі)

Батько: (Перехрестившись трічі)

Коли добрі люди та з добрим словом, то просимо до господи.

(Заходять двоє старостів з хлібом, пляшкою, наречений стає збоку)

Мати: Що ви за люди й звідкіля?

Староста 1: Перш дозвольте нам поклонитися, слово добре сказати та хліб від нас прийнять.

Батько: Хліб святий приймаємо. А вас послухаємо. А з якого царства ви, якого государства?

Староста 2: Ми є люди німецькі, а йдемо в землі турецькії. Ми собі ловці, удалі молодці, раз пішли на полювання та й зустріли на вороному коні оцього князя (*Петро кланяється*). І каже нам князь: «Бачив я отут куницю, трохи не красну дівицю. Поможіть, піймайте, десять городів вам дам і скирту хліба».

Староста 1: А нам, ловцям-молодцям, тільки цього і треба. Сьогодні рано встали та зразу й на слід напали. Пішов наш звір у ваш двір, з двору – до хати, тепер бажаємо його спіймати. Певно, наша куниця – у вас, у хаті – красна дівиця. Нашому слову кінець, а ви зробіть нашому ділу вінець. Віддайте нашому князю вашу красну дівицю.

Батько: Бачите, ловці-молодці, що ви наробили? Мене з жінкою смутили, дочку пристидили, що скоро піч Оксана наша повалить, дочко! Годі лишень колупати, чи не має чим цих ловців-молодців пов'язати! (*Оксана колуває піч*)

Немидора: Мамо, давайте я пов'яжу старостів (*падає*)!

Мати: Чи чуєш. Оксано, що батько каже? Іди ж, іди та давай чим людей повязати. Чи може нічого не придбала та з сорому піч колуваєш?
(*Оксана заносить на тарілці рушники і кладе їх хрест-навхрест на хліб,*

перехрестилась перед іконою, батькові тричі поклонилася, матері руку поцілувала. Потім пов'язала рушник стариому старості, дала іншому)

Мату: А тепер, доню, нареченому хустку пов'язи. Та слухай його, та шануй! (Оксана вклонялася своєму нареченому і чіпляла до пояса з правого боку хустку, а молодий клав на таріль гроші.)

Батько: Гляди ж, зятю! Жінку свою бий і уранці, і ввечері, і встаючи, і лягаючи, і за діло, і без діла. Не справляй їй ні плаття, ні одежі, дома не сиди, таскайся по шинкам та чужим жінкам. То ж жінкою та діточками якраз підете у старці.

Мату: А ти, дочко, мужичку не спускай і ні в чому його не поважай. Коли дурний буде, то поїде у поле до хліба, а ти йди в шинок. Пропивай останній шматок, пий, гуляй, а він хай голодує. Та і в печі ніколи не клопочи – нехай павутинням застелиться піч, от вам і уся річ. Ви не маленькі, самі розум маєте і знаєте як вам жити.

Староста 2: За таку науку строгу поклоніться батькам в ноги. (Молоді кланяються, потім сідають)

Староста 1: Що ви хотіли – те ми зробили.

Староста 2: А за ції речі дайте нам горілки. Батьки, просимо милості на хліб, на сіль, на сватання.

Староста 1: Ну що ж, Оксано, ріж хлібину на знак згоди.

Староста 2: Діло зроблено.

